THE CADET

MAGAZINE OF THE
CADET COLLEGE PETARO

COOMBES EDITION 1978

بسم الله الرحمن الرحيم

THE CADET

1978

Vol. 4 —————————————— *No. 3*

Patron

Mr. Mukhtar Siddiqui

M.A., B.T.

Editor in Chief

Cadet Asif Farooqui

Cartoons by:

Cadet Ziauddin Shah

Issued by:

THE PRINCIPAL, CADET COLLEGE

PETARO.

بسم الله الرحمن الرحيم

HEADQUARTERS,
COMMANDER KARACHI,
9, LIAQUAT BARRACKS,
SHARAE FAISAL,
KARACHI.

Tel No.: 512843

...n Admiral I F Quadir. TI (M)

Those responsible for educating the young bear a responsibility towards the nation. They must resolve to serve selflessly and with devotion.

The quantity and quality of education also needs careful attention. These must have the inherent ability to adapt to changing needs and requirements.

I am confident that this institution has the capability to deliver the goods and serve the cause for which it was designed. Good luck.

I F Quadir

Chairman Board of Governor
C.C.P.

Rear Admiral I.F. Quadir TI (M)

Members of the Staff

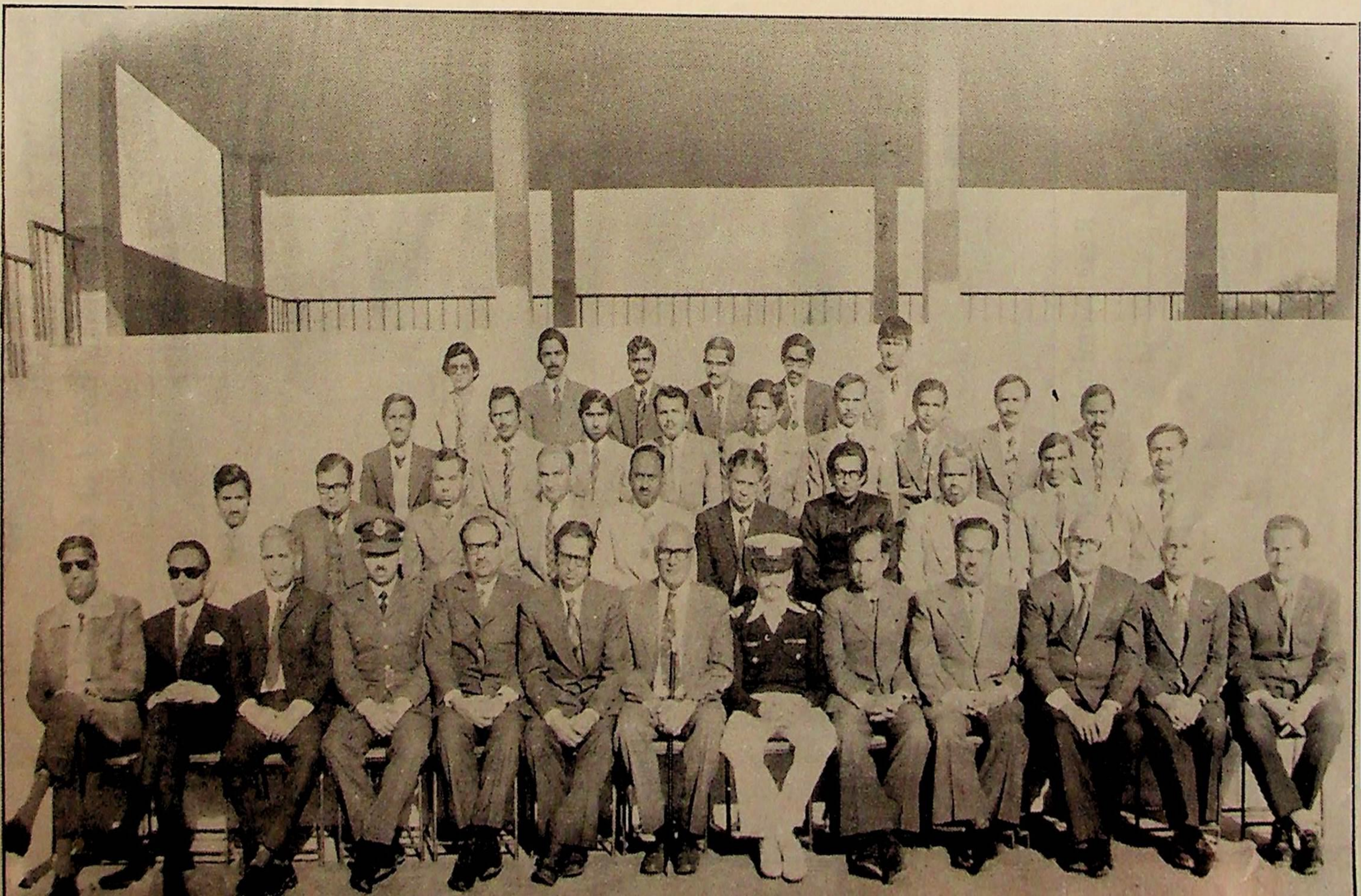

CONTENTS

Editorial ,,

Homage to Col. Coombes

(English Section)

Our Philosophy	...(Late) Col. J.H.H. Coombes	1
A Message to Petarians	,, ,,	6
Col. Coombes, the Great	...Mr. M. Kaleemullah	8
Col. Coombes, a Legend	...Ex. Cadet M. Ashfaque Baig	11
Memories of Petaro	... ,, Khalid Latif	19
Good-Bye	... ,, ,, ,,	20
Our Colonel	... ,, Niaz Ahmed	20

(Urdu and Sindhi Section)

كرنل كومبس	...Mr. Aziz Ahmed Farooqui	1
نقش ماضي	...Mr. Mohammed Salim Mangi	7

Eighteenth Parents Day

Reply to Address of Welcome	...Maj. General Jahandad Khan	1
Principals Welcome Address & Annual Reporot.	...Inst. Capt. Shukruddin P.N. Rtd.	4
Petaro with a Golden Touch	...Cadet Sabeeh Jaffery	8
They are Our Pride	... ,, ,, ,,	11

Literary Articles

Nigeria	...Dr. Fazal Mehmood	15
What is Drama ?	...Mr. Affan Maqsood	18

Computer	... ,, S. Jaffer Hussain	24
Harmones	... ,, S.nwar Ali Shah	29
Good-Bye Petaro	...Cadet Asif Farooqui	32
We live in deeds	... ,, Wasim Zaidi	34
If you don't hear the Whistle	... ., Misbah Qureshi	35
Petarian Pakonauts	... ,, S. Raza Mujtuba	37
Pure	... ,, Irfan Shukr	39
Rain	... ,, Sabeeh Jaffery	40

House Notes

Latif	...	41
Mohd. Bin Qasim	...	45
Ayub	...	49
Liaquat	...	53
Iqbal	...	57
Jinnah	...	61
Shahbaz	...	64
The Departed Soul	...Mr. S. Wasiul-Hasan	66

Sports and Hobbies

Gymnastics	...Cadet Moeen	68
Karate	... ,, Atif Manzoor	69
Sports Spectrum	... ,, Masaf Daud	71
Hobbies	... ,, ,, ,,	75
Allama Iqbal Memorial Hockey	... ,, S. Khalid Anwar	84

Printed at: POPULAR PRINTERS, Ibrat Building,
Gadi Khato, Hyderabad. Phone: 2 2 2 1 7

Editorial Board

Patron

Mr. Mukhtar Siddiqui

Editor in Chief

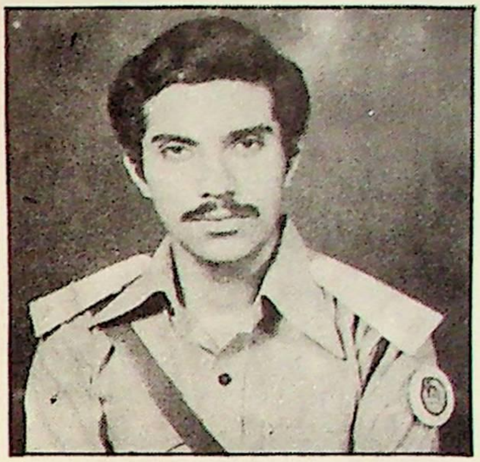

Cadet Asif Farooqui

Editors

Cadet Mohammad Iqbal

Cadet Naeem Arif

Asst. Editors

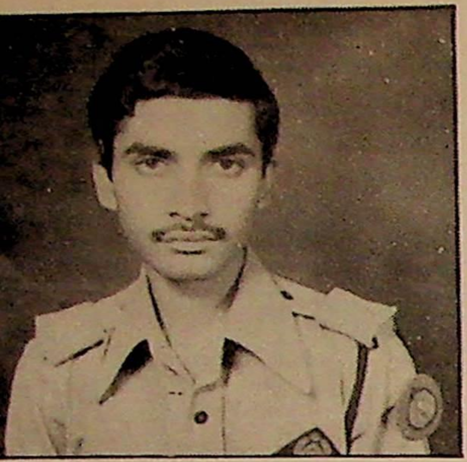

Cadet Sabeeh Jaffery

Cadet Masaf Daud

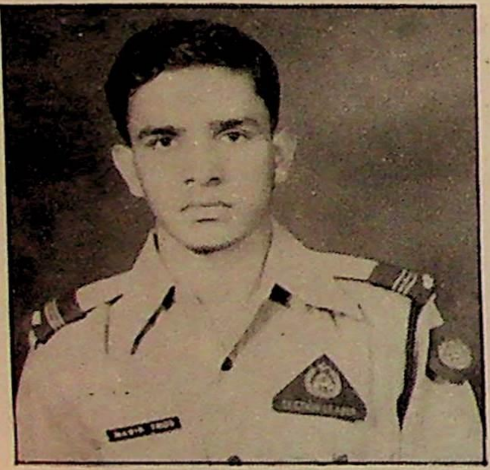

Cadet Nasir Mehmud

Cadet Ziauddin Shah

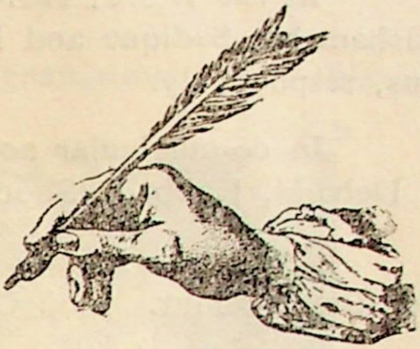

Editorial

"As I see it, the object of this college is to produce future leaders for Pakistan. These cadets must go forth, having seized their opportunities, while here, having learnt to live in community and to work with other people, and they must create a new world."

These are the words of Col. J.H.H. Coombes, published in the first issue of 'THE CADET'. The twenty-first issue is in your hands and its pages will reflect, to a great extent, what efforts are being made to achieve this object.

This year deprived us of a well-wisher and benefactor Col. J.H.H. Coombes, who expired in the U.K. As a token of gratitude for the sincere efforts, he made for this institution as the first Principal, the present issue of 'The Cadet' is dedicated to his memory.

We also express our heartfelt grief and offer condolences to the bereaved families of (Late) Driver Ali Muhammad who lost his life in a road accident while performing his duty, and (late) Cadet Abid Tufail whose untimely demise has shocked us. May ALLAH rest their souls in peace.

This year could be termed as the most disturbed academic year. But we have tried our best to bring laurels to the college in various fields of activities.

In Academics, Cadets Munir Ahmed Memon and Furquanuddin stood First and Third, respectively, in the entire Hyderabad Board in S.S.C. Part-II Examination; Cadet Irfan Shukr secured First position in District Dadu in the same examination.

In the H.S.C. Part-II examination of B.I.S.E., Hyderabad, Cadets Hasham bin Sadique and Maqbool Raza obtained second and third positions, respectively.

In co-curricular activities, we also won many distinctions specially in Debates, Kabbadi, Shooting and Athletics.

Eighteenth Parents Day was celebrated successfully with all its traditional colour. Maj. General Jahandad was the Guest of Honour.

This year, Messrs. Hasan Masud Zuberi and Lt. Cdr. S. Mahfooz Hasan Taqvi left us after completion of their meritorious services. We bid them farewell with a heavy heart and assure them in words of Faizi, that:

رفتید ولے نہ از دلِ ما

We also bid farewell to Messrs. Salim Ahmed, Muquit Warsi and Sibghatullah.

We welcome our new teachers, Messrs. Ahsanur Rehman, M. Jamshed Usmani, Qaiser Firoze, M. Saleh Mirani, Wahid Bux and Jawaid Ahmed Sherwani.

Last but not least, we gratefully acknowledge the efforts of our contributors and thank Messrs: M. S. Mangi, Affan Maqsood, A. Majid Qureshi, Flg. Off. A. Aziz and S.N.H. Shah for their guidance, help and co-operation.

EDITOR-IN-CHIEF

Truly Great

"Mighty of heart, mighty of mind, magnanimous - to be this is truly great".
Ruskin

The Colonel and his wife

(Supplement to pay homage to (Late) Colonel J.H.H. Coombes
The first Principal of Cadet College, Petaro)

The Colonel's Comments

(1) EDUCATION

"To my mind, a Mathematician who lives in a world of symbols and is unable to enjoy, for instance, Shah Abdul Latif's "Song of the Rain", or who cannot discuss such things as a Village-Aid Scheme or what Eisenhower said to Macmillan in the White House is a menace to his country and almost as illiterate as a peasant who has never been to school."

(2) TO PARENTS

"We have an English saying : "You can take a horse to the water, but you can't make him drink". Some of the boys are not very keen about drinking all the water we have here. A lot of this reluctance is to do with attitude of mind and this is where you—parents can help."

(From 'The Cadet' Published in July 1959

(Late) *Col, J.H.H. Coombes*
CBE. ERD, M.A. (Oxon)

Our Philosophy

"سر سارنگ" مان منتخب بيت

١- آڳئون آهي لڳهه پس! لطيف چئي - اُنو مينهن وڏ - ڦڙون، ڪڍو ڏن ڪاهي
چن چنڊي پٽ پٺو، سمر سنباهي - وهوم لاهي، آسرو الله مان -

٢- آڳم ڪيا الله، لڳهه پس! لطيف چئي - ٻلر جي ٻالوٽ ۾ ٻڻن جهليا ٻاهه
واحد وڏائي ڪئا، مٿي گسن گاهه مانگن ورئا ساهه آئن آب اڳوندرو -

(شاهه لطيف رحه)

Extract from "THE SONG OF RAIN"

By Shah Abdul Latif

See Saith Latif, the sombre cloud
Hath lowered and the big-dropped rain
Is fallen. Take the cattle out
And make your way across the plain.
Desert your huts! Your panniers fill
Against the need of coming hours.
It is no time in God-despair.
To sit and idle. Lo, it showers!

See, saith Latif, hath Allah brought
The clouds in ever thickening mass.
From brimming pools the water flow
To make the footing green with grass.
God, one indeed, of gracious thought
Hath clad the paths in verdure; rain
Is come, blithe rain, for them who roam
Wayfarers draw fresh breath again.

دعوت عمل

"اقتباس از اسرار خودی"

در عمل پوشیده مضمون حیات — لذت تخلیق قانون حیات
خیز و خلاق جهان تازه شو — شعله در بر کن خلیل آوازه شو
با جهان نا مساعد ساختن — هست در میدان سپر انداختن
مرد خود دارے کہ باشد پختہ کار — با مزاج او بسازد روزگار
گر نہ سازد با مزاج او جهان — مي شود جنگ آزما با آسمان
بر کند بنیاد موجودات را — مي دهد ترکیب نو ذرات را
مي کند از قوت خود آشکار — روزگار نو کہ باشد سازگار

"ڈاکٹر سر محمد اقبال رحمہ"

Extract from "THE SECRETS OF THE SELF"

By Dr. Muhammad Iqbal

The pith of life is contained in action,
To delight in creation is the law of life.
Arise and create a new world!
Wrap thyself in flames, be an Abraham!
To comply with this world which does not favour thy purposes
Is to fling away thy buckler on the field of battle.

The man of strong character who is master of himself
Will find fortune complaisant.

If the world does not comply with his humour,
He will try the hazard of war with heaven;
He will dig up the foundations of the universe
And cast its atoms into a new mould ... ...
By his own strength he will produce
A new world which will do his pleasure.

Above are extracts from "The Song of the Rain" by Shah Abdul Latif and from "The Secrets of the Self" by Muhammad Iqbal. Theses seem to me to hold a special message for our College.

Shah Abdul Latif says:

" ALLAH sends us rain, and when the rain comes, if we all work hard and use this gift wisely, Allah will bless what we do". Put in another way, Shah Abdul Latif's message is: "Take hold of your opportunities with both hands, when you may, for they may not return. You Cadets have opportunities at this College; make full use of them."

Iqbal goes still further: he says: Arise and create a new world. Do not be satisfied until you have produced what you believe to be the best that is possible."

In another of his poems Iqbal further says:

"For the individual to be bound to society is a blessing.

It is in community that his worth is perfected."

As I see it, the object of this College is to produce future leaders from Sind for PAKISTAN. These cadets must go forth, having seized their opportunities while here, having learnt to live in community and to work with other people, and they must create a new world.

It is not in book knowledge alone that they will do this, but in what they do out of school and how they do it, that they will learn

to live with other and to lead them.

So, I want to encourage a maximum of what I call extra-curricular activities.

The boys must develop along three lines : mental, moral, manual: they must learn the concept of service to others-by engaging in such activities as First Aid and Life-Saving: they must learn to organize and administer ; not to be daunted by frustrations-by carrying out difficult tasks in teams under supervision. This can be developed initially in Scouting. They must learn the essential need for international co-operation: hence they must study something about the problems which face us in the world. I hope that, in the future, they may be able to visit other countries and also be hosts to cadets from other countries at PETARO. and so develop an international sense early in life.

We submit our ideals to ALLAH from these modest beginnings, and trust that by developing the best that is in us, we may achieve these ideals and send out from our College, some men who will add to the prestige of Pakistan among the nations of the world.

(1958)

———

EXTRACT FROM THE SPEECH OF LATE COL. J.H.H. COOMBES DELIVERED ON THE LAST PRINCIPAL'S PARADE, HELD IN HIS HONOUR ON 12th. MAY, 1971.

"This is the last occasion I shall have the honour of receiving a salute at your hands, and I want to tell you how proud I am at the standard you have attained and maintained over the years. I would also like to couple with my congratulations, my thanks to successive Adjutants and Havildars who trained you. Many of you, I know are not over-enthusiastic about this early morning drill with its marching and saluting, but you know that nothing worthwhile in this life can be achieved without hardwork.

"And, some of you ask : "What a worth-while about this kind of parade ?" To this I reply, "The precision of preparation with its meticulous attention to the detail of turn-out, dress and bearing, inculcates the habit of mind and body which becomes automatic throughout life, of paying attention to details. And the man who does this, is more likely to achieve success than the man who doesn't.

"That this is so, is illustrated by the kind of conversation one may over hear in the streets of Karachi and Lahore. "Who are those smart-looking youngmen over there ?"

"Oh ! They are so and so's sons, Petaro boys - you know".
May that sort of remark always apply to you and may you leave this College proud to have been here and carry the stamp of Petaro with you throughout life. If you do, you will have done well."

"پٹارو دن دونی رات چوگنی ترقی کریگا"

A MESSAGE TO PETARIANS

Past and Present

From
Col. J.H.H. Coombes, CBE, ERD, M.A. (Oxon).

My Dear fellow Petarians.

I am very happy to be back in Pakistan with you again. It is wonderful to see Petaro growing up and looking beautiful and to see, so many growing up all over the country to positions of increasing responsibility, and all looking back with happy memories of their Cadet College days.

In England, I, too, look back with happy memories of my days with you and it has been my dream, since I left you, to return one day and see again the College and my children that I love. That dream has now come true and I can return to my little house in England which I have called "Petaro", and say, with feeling :

Now may I repeat my message to you printed in the first issue of "The Cadet" in 1958, under the heading : "Our Philosophy". In that I quoted from "The Song of the rain" by Shah Abdul Latif and from "The Secrets of the Self" by Allama Iqbal—You Cadets must go forth, having seized your opportunities at Petaro, having learnt to live in community and to work with other people, and create a new world, It is not in academic knowledge alone that you will achieve this, but in service to other people. Work hard, play hard and love your neighbour

as yourself. And so I have donated another Inter-House Shield to be awarded annually to the House which achieves the best results in Social Service, as adjudged by the board of Governors in liaison with College Council.

May you all realize while still at Petaro, that however good you may be at academics, your success in life will depend in large measure on your ability to secure the respect and trust of both your inferiors and your superiors.

It was my hope when Petaro was founded, that although it is a College for Sindhis, it would contain a quota of all the races of Pakistan, so that they could meet and become friends in community life together at School, and learn to co-operate in later life for this good of our country Pakistan. The corollary of this thought in other Provinces is that there should be a similar grouping of all the races of Pakistan in all Cadet Colleges, where service to Pakistan would take first place. It is for you to decide whether or not this shall happen. History records that untill the English, the Scots, the Irish and the Welsh learned to live together as the British nation, there was no Great Britian. This is a fact worthy of note.

My further hope is to see Petarians in the future, playing an active role in the development of Petaro, as staff members, on the Board of Governors, and one day, may their be a Petarian as Principal. The old boys and their feelings towards their old School form the cement that binds it into a family.

If any of you come to England, my wife and I will be very happy to see you. My address and telephone numbers are available at the College Office, and we shall hope to see many of you in the future.

May I end with my "war-cry" on the playing fields, PETARO God bless you all.

(1971)

Col. Coombes, the Great

Mr. M. Kaleemullah, A.O.

"Mighty of heart, mighty of mind, magnanimous—to be this is truly great," said Ruskin. Col. Coombes had undoubtedly a great heart, a great mind and generous he, indeed was, even to a fault.

It is for the great to measure his greatness or to point out those sides of his character where he was just an ordinary human being. A humble man like me can only be full of admiration for him.

Col. Coombes, CBE. E.R.D, M.A. (Oxon) arrived on the scene when the Cadet College was an infant, barely six months old. We were housed in a borrowed building at Mirpurkhas, with a handful of cadets, herded together by the heroic efforts of Mr. A. M. Nizamani, the then Director of Education of Hyderabad Region. The hope that this small school would ever grow up to be one of the Premier institution's of the country, seemed to be no more than an impossible dream. in those difficult days.

From the first day, Col. Coombes started formulating his ambitious plans to shape this little school into a great Cadet College. The obstacles to be surmounted were enormous but the Colonel was made of no ordinary stuff. By his great determination and extraordinary energy, he bull-dozed all obstacles that lay in his way. He worked so hard and so inspiringly that the entire staff, from the humblest to the highest. left no stone unturned to give the new institution a really firm and

solid foundation. The result was that within a period of seven years, he succeeded in establishing a first-rate Cadet College at Petaro, on a rocky plain which he had by the magic of his enthusiasm and magnetism of his personality transformed into a veritable oasis.

when the time came for the Colonel to say goodbye to the institution to which he had given his heart and soul and which he had nursed with his life—blood, the brave soldier of the British Army, who had seen much action during the Second World War and had even been a prisoner of war with the Japanese, wept like a forlorn child. And he had so endeared himself to all his staff and cadets that there was not an eye in Petaro that did not shed tears at his departure.

Col. Coombes' love for his foster child was so abiding and unabated that when he found himself a home in England, to spend the twilight years of his life, he called his house "PETARO". His greatest pleasure at "Petaro" in England was to entertain guests from Pakistan and his joy knew no bounds if they happened to be old Petarians.

Col. Coombes visited Petaro again in 1971. He arrived with the new Mrs. Coombes—his good Old Lady having died in England, while he was still Principal at Petaro. He was given a tumultuous welcome by one and all and his happiness at being once again at his beloved Petaro was unbounded indeed. Pointing towards his charming wife, Elsie, he said: "She got only half my heart. The other is here".

Now a few words about Col. Coombes' extraordinary and lovable character :

The Colonel was extremely fond of entertaining guests. Dinners at his bungalow were an almost every day affair. After dinner sessions at his place and the entertaining conversation interspersed with jokes and riddles, used to be a real treat for those who enjoyed his lavish hospitality. Col. Coombes himself was a good trencherman and a very fast eater. He would finish the hottest soup in no time and consume vast quantities of food with great relish.

Col. Coombes was a hardworking man and a hard task-master but his jokes and good humour often relieved the vigour of long endless hours of work. He had a smattering of Arabic and once asked Mr. Farooqui to tell him the plural of Coombes.

Mr. Farooqui was perplexed. The Colonel laughed at his discomfiture and said, "The plural of Coombes is Camabees."

One Mr. Bukhari rang up Col. Coombes and asked him to inform Sqn. Ldr. Shaikh that he was coming to see him. The Col. promptly wrote a chit telling Sqn. Ldr. Shaikh that "Mrs. Fever" was on her way to see him.

Col. Coombes was witty. He could non-plus the most eloquent speaker by a gentle stroke of wit. Once he went to see the Registrar of the Sind University. The Registrar, who had a weakness for rhetorics, stated a learned discourse on education in honour of his distinguished visitor. The Colonel listened in amazed and amused silence until the scholar said with great emphasis, "Poison can not be sugar just as sugar cannot be poison"; The Colonel put in gently. "It can". "How", asked the master of elocution. "For a diabetic", retorted the Colonel and left the rhetorician dumb-founded

Col. Coombes had some Johnsonian qualities in him. He was exceedingly fond of tea and like Johnson he did not count by tea-cups but by tea-pots. He also drank jugs, full of lemon-juice (نمبو پانی). The result of taking so much liquid was that he sweated profusely all day and had to carry a towel with him to keep wiping off the perspiration.

The Colonel was always in "frantic hurry"—letters he wrote, had subscription in frantic hurry. He drove his car in "frantic hurry" and got on and off the train in frantic hurry. Mr. Bhatti, the station-Master of Petaro in Colonel's days, was always afraid of the Colonel going under the wheels while trying to jump on to the platform from a moving train.

One early morning, he went on a trial drive with an applicant for a motor driver's job. He made the driver accelerate the vehicle so much, round a "bund" that it over-turned and both the Colonel and the driver were trapped under it. They were fortunate to be extricated by the occupants of a rare bus on that unfrequented road. Luckily, both escaped with minor injuries although the microbus was ruined. The Colonel was soon back in his office with a few cuts here and there. Mr. Khadim went to express his sympathy and

said "I am very sorry to hear about that unfortunate accident". "Well", said the Colonel "What is unfortunate about that? I am alive".

Col. Coombes was fond of quoting from Shah Abdul Latif and Dr. Muhammad Iqbal in his speeches. He knew neither Sindhi nor Urdu or Persian but learnt the verses by heart and his recital was quite amusing. He knew one Urdu phrase "Din duni Rat Chowgni Tarraqi Kare-ga". He used it in season and out of season but he meant it with all his heart when he employed it for Petaro.

One of his Pakistani friends admonished him in letter to take care of his Health. The Colonel wrote back to him "Don't you worry". After the first heart-attack, the Doctor permitted me to smoke any number of cigarettes and to have one small gin for lunch and large whisky for dinner". Such was his good humour even on his death bed.

One would almost lay a wager that the last words on the dying lips of that gallant lover of Petaro were: "Petaro Din duni Rat Chowgni Tarraqi Kare-ga".

Col. Coombes—A Legend

Ex. Cadet, M, Ashfaque Beg.

My earliest memory of this giant of a man with a high forehead and a big Western Scheriff moustache, pink and tan faced goes back to my school days at Mirpurkhas about eight years ago. Col. Coombes, "to all appearance, is a plain, downright matter-of-fact fellow, with much less of poetry about him than rich prose. There is little of romance in his nature, but a great deal of strong natural feeling. He excels in humour more than in wit; is jolly rather than gay; melancholy rather than

morose and can easily be moved to a sudden tear or surprised in to a broad laugh but he loathes sentimentality. He is a boon companion if you allow him to have his humour and he will stand by a friend with life and purse". He is most graceful in war, particularly when he is victorious. When praised he will blush like a school girl. He has an eastern heart and western head.

"Though inherently a good-tempered old fellow yet he is singularly fond of being in the midst of contention. It is one of his peculiarities however, that he only relishes the beginning of an affray, goes into a fight with alacrity but comes out of it grumbling even when he is victorious. Though no one fights with more obstinacy to carry a contested point, yet when the battle is over and he comes to reconciliation, he is so much taken up with the mere shaking of hands, that he is apt to let his antagonist pocket all that they have been quarreling about. He is like a stout ship which will weather the roughest storm uninjured, but roll its mast overboard in the succeeding calm". This, in short, is alpha and omega of Coombes' nature as I have learnt through years of association.

Col. Coombes at 59 looks energetically fit. His mobile decisive grin is still as practical, as broad as the English Channel, and his friendly eyes a bright sea-blue.

Early Life :

Colonel's early life can be condensed into a single sentence and that you will find in Gray's Elegy :

"That short and simple annals of the poor".

He was born on 28th December, 1906. His father was a fisherman in Guernsey, the second largest of the Channel Islands. His mother died when he was 3 years old. He secured a scholarship to Elizabeth College, Guernsey, as a day scholar. He walked 4 miles daily to school and then back home. He would leave his home at 7 in the morning and return at 8 in the evening after a full day of drill, lessons, games and prep. He was captain of Athletics and Colour-holder of Football and Hockey. He also played Cricket and took part in Shooting, besides being a prefect and Sergeant in the

Officers Training Corps, Period 1918-1924.

Scholarship to Pembroke College, Oxford; 1924 - 28 in Mathematics. College Colour-holder in Hockey, Football, Cricket and Oxfordshire Hockey "Cap" 1926-28. Also at the same time commissioned as 2nd Lieutenant in 1st Batallion Royal Guernsey Light Infantry. There was conscription in Guernsey and he did 2 months yearly training during vacations. He also took part in Rhine Army of Occupation (when Britain occupied Germany after World War-I till 1931). Col. recalls this as a wonderful experience which made him determined to be a soldier one day.

Hardwork through incredible hours is Coombes' formula perhaps adopted early in life. He simply made sure that as sands of time passed through his hourglass each grain meant to do something in his programme. As I try to compress into a few pages the life and Lessons of this iron disciplined yet warm—hearted man, I could see the kindly twinkle that would come into his eyes at the mention of hardwork. I seem to hear him say, "Boy, just remember that most of this world's useful work is done by people who are pressed for time, or tired, or don't feel well. There is one way to get a job done—just shove your back into it and do it".

In 1928 he got double pneumonia at the time of Degree Examination so he could not take it. Instead of returning for a 5th year at Oxford, he took a job as an inspector of Cotton plantations in the Sudan, where he stayed from 1928-32. There he learnt to read and write Arabic and decided to join the Sudan Civil Service. He remembers: My application was turned down, they wanted youngmen from Oxford and Cambridge. So I became a prep-school master at £ 90 a year", whereas he had been earning £ 1000 a year with free house, horses, camels and servants in the Sudan (there were no cars then). Meanwhile he remained a Volunteer Officer in the Sudan Defence Force.

But he was happy as a school master as he says, "the job of teaching was rewarding".

In 1935 he wanted to get married so he worked hard from 4 till 8 a.m. Then taught and went up to Oxford and took B.A., then married and

obtained a job as Senior Geography Master with French as second subject at a Public School where he took M.A. in 1939.

Oxford :

Recalling his days at Oxford he writes, "I believe that academic excellence alone is a useless qualfication for life. One lives with human beings and only through a knowledge of human nature and sympathy with other fellows can any one succeed in life. Of course you must know the theory of your job, but the practice consists in persuading your subordinates so that it is worthwhile being a friend to your colleagues and subordinates. At Oxford I met people from all over the world and talked with them about every conceiveable thing, so I learnt viewpoints and opinions and knowledge of other people. The Academic side was secondary".

World War II

Col. Coombes was called up in August 1939 as captain in Royal Artillery Regiment to proceed to France with the advance party of the British Expeditionery Force. He was later transferred to R.A.F. He was captured in Dunkirk and later escaped to England and remained with the 4th. Squadron till '41.

In late 1941 he was posted to command 330 Artillery Battery of 137 Field Regiment to join 11th Indian Division in Malaya. His Regiment reached in time to be in the First Indian battle against the Japanese at Jitra on the Siamese(Thai) border and he (the Capt. Coombes) had his last battery position on the beach at Singapore when this "Gibralter of the Eaest" fell to the Japanese on 15th February. '42. He remained prisoner of war till August, 1945.

Prisoner of War :

As a prisoner of war he has written a book "Banpong Express" which is a vivid narrative of the Malayan compaign and of life as a prisoner of war under the "death shadow" of the Imperial Japanese Army. This book was written in the prisoner of War camp at Nangpladuk (Siam). The script was hidden in the lining of a one gallon thermos container, which being in use in the cookhouse, was never detected by the Japanese.

His Regiment fought for 9 weeks and suffered in a lost cause. Out of the original 700 who came to

Malaya, three Officers (including the C. O.) and 28 men were killed in action and 184 died the miserable death of prisoner of war. Col. Coombes writes, 'Those of us who remained have experienced the bitterness of defeat and the humiliation of captivity under conditions as macabre as any in the history of warfare. We were indeed lucky that the end came when it did. Now we can live again and hope that out of our experiences we may fashion a philosophy of life dynamic enough to be effective in a war-weary world. It must not happen again".

Second Oxford :

When I asked him recently to give his impressions as prisoner of war, he writes, "As guest of the Japanese I worked as a coolie building railways and met Malays, Chinese, French, Americans, Dutch and Indians also coolies and talked with them and liked some of them and had the equivalent of a second Oxford education. That was the compensation of my three and a half years in the 'Shadow of death".

After the war Col. stayed in Bangkok for 2 years as a freeman and was then a lieut. Colonel. He remembers "I had a wonderful time in Siam, Burma, Indo-Chaina and Malaya and learnt to know and like more of these people and their ways of life".

A Wonderful Job ;

He returned to U. K. in May, 1947 and wanted to become a regular soldier as gunner. It was turned down due to his age, so he took down his Lt. Col.'s badges of rank and joined the R.A.E.C. as a Captain on short service commission.

In 1949 he went to I.S.S.B. and did the "acrobatic" course on the obstacles and "the rest". He passed the test and at last became a regular soldier. He was immediately promoted as Lt. Col. and became Colonel in 1951 as Chief Education Officer, Anti-Aircraft Command. As he had been a Lt. Col Royal Artillery, he knew how a real fighting soldier lived and his education was based on his needs so he was welcome everywhere. In 1954 he went to Singapore as Chief Education Officer, Far East. His province extended from Korea, through Hong-Kong and Borneo, Malay to India and Nepal and in the South-Ceylon and on the S.E.A.T.O. fromAustralia,

Newzealand and Phillipines.

He was producing daily English Newspaper in Korea, Malay and Gurkhali, Newspapers in Malaya and Hongkong.

He had started British, Gurkhali, Malay Children's School. Did a lot in the fields of Education, Language, training and Broadcasting; he recalls all this a "Wonderfully Satisfying Job". He was awarded C. B. E. for this.

The most unkindest cut of all :

He writes, " Then, I killed an Indian. He stepped of the pavement, the sun was in my eyes. I did not see him-but my car hit him. No witness, but I pleaded guilty_"Merdeka" wanted a European "Whipping boy" and I returned to Changi Gaol (the same prisoner of war camp where he was kept on 15th February, 1942) with six months imprisonment. Thus ended my army career. I was about to be promoted Major General: instead I lost every thing".

Not an ordinary convict

Col. Coombes returned to U. K. and saw the Pakistan Government advertisement in the Times for principal Cadet College Mirpurkhas. He applied and told the Interview Board the truth about why he left the army. He writes, "I was accepted and came to Pakistan to show the World that Coombes was not an ordinary convict. I decided to produce a good Cadet College, and set about the task with no preconcieved ideas, except to produce youngmen who were more concerned with the 'Code of Honour" and being sympathetic human beings than to obtain 1st Divisions. I was not concerned about academic results simply but about "Real Men". I could afford to be independent and do as I pleased since if they put me in prison, it would not be the first time".

Code of Honour:

His eye brightened when I asked him about the raw stuff from which he wanted to produce "Real Men". He replied, I like the young Pakistani boys. I was impressed by the charm of most boys, their affection for their families and their desire to please. I hope Pakistan will get some outstanding leaders from Petaro. I believe that the future generation of Pakistan will stand or fall by their belief in the "Code of Honour".

Referring to his struggle for having led the College through storms of hope and despair for seven long years to establish this idea and dream of Petaro into a reality and the sands of the Indus Banks into an oasis, he says, "I enjoyed fighting all the time parents' objections, the sands of Sind, Finance Department etc. to produce the impossible in the desert. Upto a point, I am satisfied. It has been Exhausting and stimulating-but my successor will have to fight all the way to keep his head above water, and he will succeed in as much as he keeps the Team Spirit going through the staff—because you have to fight the desert all the time : if you relax, it will win".

Interservices Schools Sports Tournamen:

When I asked him to comment as to what inspired him with the idea of the Inter-Services Schools Sports Tournament, he seemed so glad to narrate, ' This was the start of an idea," he said: Boys from the Punjab, East Pakistan, Sind should meet and get to know each other, and fight their battles on the playing fields. Also, of course, by seeing other schools, one can obtain ideas from them and compare one's own system. Petaro held no monopoly of everything that was good.

Tremendous Help :

Col. Coombes talked of his 25 years of married life with the joy that only those who have great capacity for love can know. He has been a lucky man and his wife was a big part of his luck. Recalling his wife he told me in a rather sentimental tone, "My wife was a tremendous help. I had an excellent wife who was polyandrous, for she was wedded to my job as well as to me, and she was responsible for keeping me in the right direction. Moreover, she readily made friends with both seniors and juniors. This is not always the case, and believe me, a wife can make or mar her husband's career.

A Legend :

In his many sidedness Col. Coombes became an inspiration to a number of his pupils. To a host of people around him, he imparted not only the team spirit but how to live with themselves and others. No man should be passive about life, he should commit himself and should care very much about a number of things. He lays himself open to the

pain of loss but is worth it. Nothing is so empty and meaningless as a life without action. Colonel was a symbol of what he said.

Major Alam Jan Mahsud, who worked with him as his Adjutant, has paid glittering tributes to his memory. He writes, "As for Col. Coombes, all I can say is that apart from being a good teacher and a tireless administrator, he was a noble soul indeed. It was indeed a pleasure to work with him. I have seen very few dedicated persons like him."

Col. Coombes and Petaro, these two are one and inseparable. Col. Coombes will live as the legend of Petaro for all time to come. His life is a lesson that one should practice and leave this world a little better than he found it and when his turn comes one can die happily with the feeling and belief that he has done his best.

In an everchanging world where even skylines of cities are transferred from one generation to another, only one thing endures, and that is the "Remembrance of Love."

(1966).

GENIUS IS ONE PERCENT INSPIRATION AND NINETY NINE PERCENT PERSPIRATION

EDISON.

Memories of Petaro

In Honour of Mrs. & Col. Coombes

(Recited at the dinner given by old Petarians.)

Ex. Cadet Khalid Latif Arain.

Could dunes of sand, through human hand
Form into a band, of flowering lane?
Or smile of face, having angel's grace
Could inspire a race, in a deserted place?
Like sun that shine, over hill and pine
And the drilling line, so smart so fine.
Of humble of rich, with uniform pitch
Sang song that switch, a desire for climbing ditch.
No blood relation, of Pakistani Nation
With greater obligation, worked for their elation.
Every one of us, driving in his bus
Making lot of fuss, reached destination thus.
Like father he cared, love showered sorrows shared
Dull politely beared, naughty homeward fared.
Comes often the thought, how bravely he fought
With Contractors* plot and the Indus* draught.
Of camps around fire, speeding car like flier
Of Jamalo* with choir, like ancient sire.
Of humourous cracks, of luncheon packs
Drilling with the sacks, that broke our backs.
Many are the stories, of kindness and glories
Of well spent calories, in practising his theories.
But time has done, through no fault of none
By parting the one, whose work never be undone.
East welcomes West, with her hearts best
Like young ones in nest, greet returning dove to rest.
Sweeter is to live with sorrow, despite worries of the morrow
With memories of Petaro, Oh memories of Petaro. (1971)

GOOD BYE

Ex. Cadet Khalid Latif.

(Read at the Farewell Dinner given to Col. Coombes by Old Petarians)

Do, what we may, but never alas,
Can stop the cruel time to pass.

To join to love, and then to part,
Has been the time's cruel art,

It's often the custom, whom most you love,
Some day flies out, like an innocent dove.

The fatherly love and help you gave,
And also punished from evil to save.

We hated you some times old man,
And some of us, to their homes ran.

But foolish were we and little knew,
That smiles, you had many, and wrinkles few.

Sweet memories of you, with days to come,
Will surely wet the eyes of some.

Your memories with us will go to the Tombs,
Goodbye, Goodbye, Sweet Colonel Coombes.

(1966).

Our Colonel

Ex. Cadet Niaz Ahmed.

Our Colonel is a jolly man.
Come and see him, if you can.
He works and sings from morn till night.
No Lark is happier than he.
He envies nobody, no not he.
And nobody envies him.
He loves his Cadets.
He loves his friends.
He loves to air his knowledge.
To become like him is Petaro's boast.
Oh! Colonel of our College.

(1961)

جناب عزیز احمد فاروقی

کرنل کومبس

حق مغفرت کرے عجب آزاد مرد تھا

کرنل کومبس کی موت ان لوگوں کے لیے جو انہیں قریب سے جانتے ہیں ایک سانحہ سے کم نہیں وہ ایک ضعیف العمر انسان تھے جنہوں نے بھرپور زندگی بسر کی تھی اور عمر طبعی پائی تھی مگر کیڈٹ کالج پٹارو کے لئے وہ ایک Legend بن گئے تھے۔ پٹارو سے کرنل کومبس کو علیحدہ کرنا ممکن نہیں ہمیشہ اپنے پیش نظر رکھتے تھے۔ موت سے قبل جو خطوط انہوں نے پاکستان میں اپنے احباب کو لکھے ان میں بھی اسی تمنا کا اظہار ہوتا تھا کہ ایک دفعہ پٹارو کی زیارت نصیب ہو جائے۔

کیڈٹ کالج کی ابتدا کچھ عجیب حالات میں ہوئی۔ حکومت کا فی الفور فیصلہ اور اس پر عملدرآمد اساتذہ اور

انہوں نے اسکی پہلی اینٹ رکھی تھی اسکو بتدریج بڑھتا پھولتا پھلتا دیکھا تھا۔ یہی وجہ ہے کہ پٹارو کے بغیر انکی شخصیت ادھوری ادھوری سی لگتی تھی۔ لندن میں اپنی جائے رہائش کا نام پٹارو رکھا۔ اس کالج کی عمارت کی شبیہ وہاں بھی طلباء کا انتخاب۔ میرپور خاص میں پرائمری ٹیچرس ٹریننگ اسکول کی عمارت میں ضرورت کے مطابق رد و بدل۔ یہ ایک لمبی داستان ہے اور جو لوگ اس جہاد میں شریک رہے ہیں جانتے ہیں کہ یہ معرکہ کس طرح سر ہوا۔ یہ عمارت محض

ڈھنڈار تھی۔ بجلی نہ پانی۔ دفتر میں میز نہ کرسی۔ لڑکوں کے لئے
چارپائی نہ الماری۔

۵ر اگست ۱۹۵۷ء کو جب پانچ اساتذہ نے کالج کے احاطہ میں قدم رکھا تو ہو کا عالم تھا۔ بڑی تگ و دو کے بعد چارپائیاں ملیں جو بیٹھنے لیٹنے سامان رکھنے اور کھانا کھانے کے کام آتی تھیں۔ پانی تو درکنار مٹکا تک نہ تھا۔ لیکن اساتذہ اور دوسرے اہل کاران کا عزم و حوصلہ دیدنی تھا۔ کسی کو آرام سے غرض نہ تھی۔ ہر فرد زندگی کے اس جہاد میں کود گیا تھا اور کچھ کرنے کی آرزو اس کا ماحصل حیات بن گئی تھی۔ بائیس دن کی شبانہ روز کی محنت نے برگ و بار پیدا کئے۔ اور ۲۷ اگست کو کالج تیار تھا کہ ۳۰ بچوں کا شایان شان سواگت کر سکے شروع میں ان نوجوان اساتذہ کو مبہم سا تصور بھی نہ تھا کہ کیڈٹ کالج کی نوعیت کیا ہوتی ہے اور یہ عام مدرسوں سے کن معنوں میں مختلف ہوتا ہے مگر محنت اور لگن خود بخود راستہ دکھاتی جاتی تھیں دراصل یہ چھوٹی سی درس گاہ ہر فرد کے لئے اس کا نجی سرمایہ بن گئی تھی۔ سب سے سینیئر استاد پرنسپل کے فرائض انجام دیتے تھے۔
چند ماہ میں ہی یہ حالت ہوئی کہ جو مہمان آتا اس درس گاہ کو دیکھ کر حیرت کا اظہار کرتا۔ یہاں تک کہ برٹش کونسل کے نمائندے آئے اور اس قدر متاثر ہوئے کہ انہوں نے ایک پرنسپل کے تقرر کے لئے معاونت کی پیش کش کی اور اس طرح چند روز میں کالج کو ایک پرنسپل مل گیا یہی صاحب کرنل کومبس تھے۔

درمیانی قد بھاری بھرکم مضبوط کاٹھی چمکتی ہوئی ذہین آنکھیں۔ ہونٹوں کے کونوں پر مستقل مسکراہٹ مگر جو چیز ان کے چہرے پر سب سے زیادہ نمایاں تھی وہ ان کی بڑی اور موٹی مونچھیں تھیں۔ پہلی ملاقات کے بعد میرا تاثر کچھ ایسا امید افزا نہ تھا۔ مجھے تو ایسا لگا کہ اس شخص میں معلمانہ صفات کچھ واجبی سی ہی ہیں۔ اس اولین ملاقات میں انہوں نے جس چیز پر سب سے زیادہ زور دیا وہ ان کی عربی دانی تھی۔ خدا جانے کس نے ان کو بتا دیا تھا کہ وہ عربی اچھی جانتے ہیں یا اس وجہ سے کہ وہ کچھ عرصہ سوڈان میں رہے تھے اپنے آپ کو عربی داں سمجھنے لگے تھے۔ دوران گفتگو ہر شخص سے کچھ نہ کچھ عربی سے متعلق پوچھتے۔ مجھ سے مخاطب ہو کر پوچھنے لگے کومبس کی جمع کیا ہے۔ میں کیا جواب دیتا۔ مجھے ہکابکا سا دیکھا تو فوراً بولے کمابیس۔ کمابیس کہا اور کھل کھلا کر ہنس پڑے۔ اس طرح مخاطب کو دبنا اور کھل کھلانا انکی مخصوص عادت تھی۔

ان ابتدائی دنوں میں ہم لوگوں نے دیکھا کہ یہ شخص کسی معاملہ میں دخل نہیں دیتا۔ دور سے جائزہ لیتا ہے تولتا ہے سمجھنے کی کوشش کرتا ہے لیکن جب اچھی طرح سمجھ لیتا ہے تو معاملہ کو اپنے ہاتھ میں لیتا ہے۔ کرنل کی قوت آخذہ بلا کی تھی انہوں نے جس طرح پاکستانیوں اور پاکستان کے سرکاری معاملات کو سمجھا تھا کسی نووارد کے لئے مشکل ہی نہیں ناممکن ہے۔

وہ بلا کے محنتی تھے کیسا ہی ناخوشگوار حادثہ ہو پریشان نہیں ہوتے تھے۔ نچلا بیٹھنا تو آتا ہی نہ تھا۔ یہی وجہ ہے کہ جناب عظیم صاحب نے ان کا نام بے قرار روح رکھ دیا تھا۔ تیز موٹر چلانا گویا کہ بابی تھی۔ کراچی۔ حیدرآباد اور میرپور خاص گھر آنگن تھے۔ تیز رفتاری حادثات اور لطائف کو بھی جنم دیتی رہتی تھی کالج کو میس اور دوسری اشیاء کے لئے کنٹریکٹر کی ضرورت تھی قبلہ حاضر صاحب مرحوم برسہا برس سے یہی سپلائی کا کام کرتے تھے۔ کرنل صاحب نے کراچی میں حاضر صاحب کو ڈھونڈ نکالا اور انہیں لیکر میرپور خاص روانہ ہوئے راستہ میں حاضر صاحب نے کرنل کو کہا موٹر روکئے۔ موٹر رکی تو یہ کہہ کر اتر گئے کہ میری

زندگی کے جو چند دن باقی ہیں وہ ٹھیکہ کی نذر نہیں کر سکتا۔

میر پور خاص میں کالج کا قیام عارضی تھا ایک عمارت کو ہاسٹل میں تبدیل کر کے تیس لڑکوں کی گنجائش پیدا کر لی گئی تھی۔ دوسرے سال ۳۳ لڑکوں کا اضافہ ہوا۔ اب پھر رہائش کا مسئلہ در پیش تھا۔ کالج کی نئی جگہ کے لئے کئی نام لئے جا رہے تھے۔ ٹنڈو جام۔ بلاڑی۔ پٹارو اور خود میر پور خاص ہم سب اساتذہ کے خیال میں پٹارو کے علاوہ ہر جگہ کالج کے لئے مناسب تھی۔ پٹارو غیر معروف نام تھا ہم لوگوں کی خواہش تھی کہ کرنل یا تو میر پور خاص میں رہ جائیں یا پھر ٹنڈو جام منتقل ہو جائیں۔ لیکن کرنل کوبس نے سب کی توقعات کے خلاف پٹارو کو پسند کیا۔ ہم لوگوں نے پٹارو نہیں دیکھا تھا۔ کرنل کوبس تقریباً روز پٹارو آتے اور یہاں کی تازہ خبریں سناتے ہم کو اطمینان تھا کہ کرنل نے پسند کیا ہے تو ضرور کوئی نہ کوئی خوبی ہوگی۔ لندن کا باسی کسی ویرانہ میں تو پڑاؤ ڈالنے سے رہا۔ اس طرح ایک روز ہم سب اساتذہ اور طلبا پٹارو یاترا کے لئے روانہ ہوئے۔ جام شورو تک تو ہم سب بہت خوش تھے مگر جب جام شورو سے بس نکل کر ایک سنسان سڑک پر روانہ ہوئی تو ہماری بے چینی شروع ہوئی سڑک کی طوالت کے ساتھ ہمارا اضطراب بڑھتا جاتا تھا۔ پٹارو کے ریلوے پھاٹک تک پہنچتے پہنچتے ہمارے منہ لٹک گئے۔

دیہات نہ آبادی، درخت نہ ہریالی۔ بس نے ریل کی پٹری پار کی تو کرنل کا چہرہ کھل اٹھا ہم سب کی طرف دیکھا اور کہا۔ Two miles more. واقعی دو میل گذرے تو ہم کھنڈروں کے درمیان کھڑے تھے۔ جا بجا بغیر چھت کی ٹوٹی پھوٹی بڑی بڑی دیواریں ملبہ کے ڈھیر معلوم ہوا کہ یہ جنگ عظیم کے زمانہ کے ہینگر ہیں۔ ہماری امیدوں پر اوس پڑ گئی۔ یہ تو جگہ خیالوں سے زیادہ ویران نکلی یہ دن ہمارے لئے بڑی کوفت کا تھا۔ لڑکوں کی بد دلی اور اساتذہ کی مایوسی کا کرنل صاحب پر کوئی اثر نہ تھا۔ وہ اپنے فیصلہ سے حد درجہ مطمئن تھے۔

تعطیلات گرما میں ہم سب پٹارو میں منتقل ہوئے یہاں کی کل کائنات تین مکانات تھے ہم پہنچے تو بارشیں شروع ہو گئیں۔ سیلاب نے وہ تباہی مچائی کہ حیدرآباد کا راستہ بند ہو گیا۔ ریلوں کی آمد و رفت میں تعطل پیدا ہو گیا چوبیس گھنٹہ میں صرف ایک شٹل چلتی تھی۔

کرنل صاحب میں ایک بات تھی کہ جو کام کرنا چاہتے تھے کر گزرتے تھے اور اپنی محنت سے اسکو آسان بنا لیتے تھے۔ دوسروں کے دلوں میں بھی اس کام کا شوق پیدا کر دیتے تھے۔ پھر ہر شخص کام میں جٹ جاتا جتنا کام کرتا اتنی ہی ستائش اس کے حصہ میں آتی نہ کم نہ زیادہ۔ ان کو کام کرنے والوں کی خوب پرکھ تھی کون کس دل سے کام کرتا ہے۔ انہیں خوب معلوم تھا انہیں کسی کی ناکردہ کاری پر کتنا ہی غصہ کیوں نہ ہو صرف لفظ Sorry سننے سے کافور ہو جاتا تھا۔ Sorry سننے کے بعد ان کا چہرہ دیکھنے کے لائق ہوتا تھا۔ نظریں نیچے گاڑے بیٹھے ہیں اوپر نہیں دیکھتے گویا کہ کوتاہی کا جرم اس شخص سے نہیں کرنل کوبس سے سرزد ہوا ہے۔

یہ زمانہ سخت تھا مگر لوگوں میں کام کی لگن بھی بے پناہ تھی۔ ریت کے تودے ہوں یا پتھریلے راستے کرنل کوبس کی کار ہر جگہ پہنچتی۔ صرف ایک ہاؤس بنا تھا۔ (جناح) لیاقت ہاؤس بن رہا تھا۔ ہاؤس ماسٹر ہاسٹل کے ایک کمرہ میں رہتے تھے۔ کھیل کا کوئی میدان نہ تھا۔ ریت میں فٹبال کھیلی جا سکتی ہے نہ ہاکی۔ کرکٹ کا تو سوال کیا پیدا ہوتا تھا۔ گیند کھسکتی ہی نہ تھی۔ مگر کرنل صاحب باقاعدہ کھیلوں میں حاضری دیتے خود بھی ہاکی کھیلتے ان کا سرخ بیر بہوٹی بنیان اگلے وقتوں کی ہاکی اسٹک۔ بڑا سا تولیہ پھر ہلکنے کا انداز۔

ہم لوگ ہنس ہنس کر داد یا بیداد دیتے مگر وہ کھیل کو اس قدر سنجیدگی سے لیتے گویا کہ یہ ورلڈ کپ ٹورنامنٹ کا میچ ہے۔ ہماری ہنسی پر خود بھی ہنستے۔ سچی بات تو یہ ہے کہ وہ کھیل کے میدان میں بچے بن جاتے تھے۔ کالج کی ٹیم کھیل رہی ہے۔ شور مچا رہے ہیں۔ آپ کر رہے ہیں یا بار بار پہلو بدلتے ہیں ٹیم جتنی ہارتی اتنا ہی زیادہ شور مچاتے۔ ہماری طرف بھی تیز تیز دیکھتے کہ ہم اس ہائے وائے میں ان کے شریک کیوں نہیں ہوتے۔ میچ پورے وقت بیٹھ کر دیکھتے برابر میں بیٹھنے والوں سے لفظی نوک جھونک ہوتی رہتی۔ شرط لگاتے جن میں اکثر ہارتے تھے۔ میں نے تو کبھی ان کو کوئی شرط جیتتے دیکھا نہیں۔ پٹارو ہو یا حسن ابدال ان کا Buck up Petaro دور دور سنائی دیتا۔ چونکہ کافی بے سرے تھے۔ پٹارو کا ooo اس قدر برا لگتا کہ ہم دوسرے کالجوں کے اساتذہ کے سامنے کھسیانے ہو جاتے مگر پٹارو سے ان کو جو چاہت تھی وہ یہ سب کام کراتی تھی۔

ان کے بعض فیصلے بڑے کومیڈیانہ ہوتے تھے خدا جانے وہ واقعی یہ فیصلہ کرتے تھے یا مذاق کرتے تھے ہاکی کے انچارج کی شکایت پر کہ ریت میں ہاکی نہیں ہوتی فیصلہ صادر فرمایا کہ آئندہ سے رن وے پر ہاکی ہوا کرے خود ٹیم لیکر رن وے پر پہنچے کہنے لگے کہ ہاکی کے لئے بہت اچھی جگہ ہے مگر جب ہاکی کے انچارج دوسرے روز ٹیم کو لیکر وہاں نہیں گئے تو کرنل صاحب نے اس پر زور نہیں دیا۔

اسی طرح ٹینس کا شوق تھا۔ اساتذہ کو کھیلنے کے لئے تیار کیا خود کھیلتے دوسروں کو ترغیب دیتے مگر Pickers نہیں رکھے۔ کرنل صاحب کا استدلال تھا کہ کھیل کا مقصد کسرت ہے اور کے نہ ہونے سے دوہری کسرت کا لطف آتا ہے اسی طرح کہ فیصلہ تھا کہ لڑکے تیرنے کے لئے روز لیاقت میڈیکل کالج جایا کریں ڈیوٹی ماسٹر ساتھ ہو ہم سب نے مخالفت میں پورا زور لگا دیا۔ ہماری اختلافی رائے پر کئی روز تک جز بز ہوتے رہے مگر متفقہ فیصلہ کا ہمیشہ احترام کرتے تھے کتنے ہی خفا ہوں اپنے طور پر فیصلہ کو نہیں بدلتے تھے۔ ایک دفعہ کسی نے ازراہ تفنن کہہ دیا کہ امتحانات سے قبل تیاری کے لئے تھانہ بولاخان بہت مناسب جگہ ہے کیونکہ وہاں اس قدر گرمی نہیں ہوتی فوراً ایک ٹیم Survey کے لئے تھانہ بولاخان بھیجی گئی۔ میں اس ٹیم کے ساتھ تھا واپسی پر ہم نے بتایا کہ وہاں لڑکوں کے رہنے کے لئے مناسب جگہ کا بندوبست نہیں ہو سکتا تھا تو انہیں مایوسی ہوئی۔

پٹارو سے ان کو جنون کی حد تک لگاؤ تھا۔ وہ خود کو یہاں کا حاکم سمجھتے تھے بلکہ یہ کہنا چاہیئے کہ پٹارو ان کی جاگیر تھی۔ وہ یہیں رہنا اور یہیں مرنا چاہتے تھے۔ ایک دعوت میں مقامی زمیندار سے مذاقاً کہنے لگے کہ میں سبکدوشی کے بعد تمہارے یہاں مالی کا کام کرنے لگوں گا۔ وہ غریب خفیف ہو گیا۔ کہنے لگا کہ ہم تو غریب لوگ ہیں آپ کے زیر سایہ رہتے ہیں۔

کرنل کو میس وقت کی پابندی اس حد تک کرتے تھے کہ یہ امر ان کے لئے مرض کی صورت بن گیا تھا۔ خود پابندی کرتے دوسروں سے کراتے۔ ان کا طریقہ کار یہ تھا کہ دیر سے ٹیم پہنچتی تو میچ کینسل کر دیتے۔ وقت پر فلم شروع نہ ہوتا تو فوراً اٹھ کر چل دیتے۔ یا دیر سے آنے والے کو چھوڑ جاتے مگر ایسا بھی ہوا کہ اس معاملہ میں ان سے چوک ہوئی اور ہم نے ان کے ساتھ وہی سلوک کیا جو وہ کرتے تھے تو انہوں نے خفت محسوس کی۔

سیرۃ النبی کا جلسہ تھا۔ وہ نہیں آئے ہم نے پانچ منٹ انتظار کیا اور جلسہ کی کارروائی شروع کردی دس منٹ بعد پہنچے پیچھے بیٹھ گئے۔ جلسہ ختم ہوا ہم لوگ گھر پہنچے ہی ہوں گے کہ ان کے اعتذار نامہ موجود تھا۔

کالج اب ایک صورت اختیار کرتا جا رہا تھا مکانات مختلف عمارتیں کھیل کے میدان۔ سڑکیں بنتی جا رہی تھیں لوگوں کی دشواریاں کم ہوئیں۔ طلبا کا باقاعدہ پروگرام شروع ہوا۔ کرنل صاحب کو ادھر سے اطمینان ہوا تو ان کی ہمت مردانہ کو نئے میدانوں کی تلاش ہوئی۔ لاہور گئے۔ جہلم گئے حسن ابدال گئے ان کالجوں سے تعلقات قائم ہوئے شروع ہوئے .I. S. S. T کی ابتدا ہوئی اور ۲۵ طلبا کا قافلہ لیکر حسن ابدال پہنچے۔ پہلا ٹورنامنٹ وہیں ہوتا تھا۔ ہماری ٹیم کی کارکردگی کچھ ایسی اچھی نہ تھی۔ نئی نئی ٹیمیں تھیں پھر حسن ابدال کا ماہ دسمبر۔ ہمارے کھلاڑی بہت چھوٹے تھے انہوں نے مقدور بھر کوشش کی مگر جہلم اور حسن ابدال کی تربیت یافتہ ٹیموں کے مقابلہ میں کچھ پیش نہ گئی۔ ہم لوگوں کی تیسری پوزیشن تھی مگر Runners Cup ہم کو ملا کیونکہ پہلی پوزیشن 1st: Position ہوئی تھی کرنل صاحب بہت خوش تھے۔ وہ لڑکوں کے کھیل کے معیار سے کافی مطمئن تھے۔ انہوں نے آگے کا نقشہ بنا لیا تھا۔ پھر یہ سلسلہ چل نکلا بہاولپور، لاہور، جہلم، حسن ابدال ہم لوگوں کے تعلقات جوان اداروں سے قائم ہوئے وہ انفرادی سطح پر آج تک موجود ہیں سچ تو یہ ہے کہ ہم لوگوں نے کافی حد تک ان سے سیکھا اور کالج کو ایک روز یہ معیار حاصل ہو گیا کہ ۶ سال تک I.S.S.T کی ٹرافی پٹارو کے پاس رہی گو بعد کے سالوں میں کرنل صاحب موجود نہیں تھے مگر بنیادیں انہوں نے ہی رکھی تھیں ہر سال لندن میں بیٹھے نتائج کا انتظار کرتے اور کامیابی کا حال سنتے فوراً مبارکباد کا پیغام بھیجتے۔

کرنل صاحب کی بعض ادائیں بڑی عجیب تھیں۔ پانی پر بڑی نظر رکھتے پانی ضائع کرنے والوں پر جرمانہ کرتے یہاں تک کہ مالی کی غلطی پر خود اپنے اوپر جرمانہ کر لیتے تھے ایک دفعہ گھر سے نکلے دیکھا کہ سڑک پار کے مکان پر لان میں نلکا چل رہا ہے لان کی طرف مڑے اتفاقاً اپنے گھر کے لان پر نظر پڑی تو وہاں بھی پائپ سے لان پر پانی دیا جا رہا تھا۔ گھر کی طرف پلٹے نلکا بند کیا۔ آکر جو دیکھا تو صاحب خانہ نے بھی نل بند کر دیا تھا۔ کھسیانے سے ہو گئے جرمانہ کرنے کی حسرت پوری نہ ہو سکی۔

کرنل صاحب کی ایک خوبی تھی کہ جب کام کسی کو سپرد کر دیتے تھے تو پھر راہ میں حائل نہیں ہوتے تھے۔ نتیجہ کا اظہار کرتے۔ جزئیات پر انکی نظر رہتی تھی مگر تکمیل کار تک نہیں چھیڑتے تھے۔ نتیجہ خاطر خواہ ہوتا تو ہمت افزائی کرتے عملہ کے ہر فرد سے ان کے ذاتی مراسم تھے۔ یہ مراسم ان کے جانے کے بعد بھی برقرار رہے ہر خط کا جواب دیتے۔ کوئی کیڈٹ استاد یا دوست لندن جاتا تو اس سے ضرور ملاقات کرتے اور اپنے یہاں بلا کر کھانا کھلاتے یہ ممکن نہ ہوتا تو کسی ہوٹل میں اسے مدعو کرتے۔ کرنل محمد خان بسلامت روی میں اس مہمان نوازی کا تفصیلی ذکر موجود ہے۔

وہ بلا نوش تھے پانی ہو چاے ہو یا کچھ اور پینے پر آتے تو احتیاط کا دامن ان سے چھوٹ جاتا اور یہ غالباً انکی کمزوری تھی۔ اسی طرح لوگ دعوت کرتے تو وہ بڑے چاؤ سے شرکت کرتے۔ لوگ اس سے فائدہ بھی اٹھاتے تھے وہ مزاجاً وکٹوریائی عہد کے تھے۔ وہی رکھ رکھاؤ کام کی لگن۔ ان کا خیال راسخ تھا کہ انگریزی پڑھانے کے لئے انگریز استاد ہی مناسب تر ہیں۔ چنانچہ انہوں نے کئی انگریز استادوں کا تقرر کرایا۔ ان کے آنے سے قبل

ہمسران کا ذکر رہتا۔ کرنل صاحب کا خیال تھا کہ وہ مثالی انسان ہوں گے اور پاکستانیوں کے لئے قابل تقلید نمونہ بنیں گے مگر وہ یہ بات شاید فراموش کر بیٹھے تھے کہ یہ وکٹوریہ کا زمانہ نہیں بیسویں صدی کا نصف آخر ہے۔ انگلستان سے انگریزی کے استاد آئے مگر ان کی کاردانی اور کارکردگی کا معیار پاکستانیوں سے مختلف نہیں تھا۔ مطالبات اور داجات پر ان کی زیادہ نظر رہتی۔ کرنل صاحب اس صورت حال سے خوش نہیں تھے پھر بھی ان کا خیال زیادہ ہی کرتے تھے یہ بات پاکستانی عملہ کو ناگوار سی لگتی تھی۔ مگر سبکدوشی کے بعد جب پٹارو آئے تو بر ملا کہتے تھے کہ انگریز نوجوان صرف حقوق کی بات کرتا ہے کام نہیں کرتا۔

وہ بلا کے مردم شناس تھے جس آدمی کو جو کام دیتے وہ اس کے لئے موزوں ترین ثابت ہوتا ان کے ذاتی تعلقات کچھ لوگوں سے بہت زیادہ تھے کچھ سے معمولی اور کچھ لوگوں سے مخاصمانہ تھے مگر کارگزاری کے صلہ یا تجزیہ کا وقت آتا تو ذاتی پسند ناپسند کو راہ میں نہیں لاتے تھے اگر کسی کے پاس ان کا وثیقہ کارگزاری ہے تو اسکی نگارشات پر پوری طرح بھروسہ کیا جا سکتا ہے یہ بھی دیکھا گیا کہ بعض لوگ جو خود کو بڑا کارداں کارگزار اور صاحب تعلق سمجھتے تھے جب اس سے ملنے گئے تو انہیں کافی مایوس ہونا پڑا۔

اردو سندھی الفاظ سیکھنے کا بڑا شوق تھا۔ ایک لفظ سیکھتے بار بار بول کر پکا کرتے۔ My order کے بجائے میرا حکم کہتے غالباً اس لفظ میں تحکمانہ شان آرڈر سے زیادہ ہے۔ Washer man کو دھوبی کہتے ہر تقریر میں ضرور کہتے۔ پٹارو دن دونی رات چوگنی ترقی کریگا یا بار بار یہ جملہ اپنے قلم سے لکھتے۔ سندھی زبان دانی کا فائدہ خالی تھا۔ یوم والدین پر ایک فارسی شعر پڑھنا چاہتے تھے اس میں لفظ مائل آتا تھا۔ باوجود مشق کے مائل نہ کہہ پاتے تھے۔ میں نے کہا کہ یہ لفظ انگریزی میں بھی موجود ہے آپ انگریزی Mile, سمجھ کر کہہ دیجئے۔ یہ بات ان کی سمجھ میں آگئی مگر جب شعر پڑھا تو مائل کا تلفظ صحیح ادا نہ ہو سکا۔ اس طرح سندھی الفاظ سیکھنے کی برابر مشق کرتے مگر جب پڑھتے تو کسی کی سمجھ میں نہ آتا انہوں نے کسی کی اس روایت کو صحیح ثابت کر دیا تھا کہ انگریز میں غیر زبانیں سیکھنے کی صلاحیت ذرا کم ہی ہوتی ہے۔

کرنل صاحب کالج کو پورے پاکستان کا سب سے بڑا کیڈٹ کالج بنانا چاہتے تھے طلبا کی تعداد برابر بڑھاتے جاتے تھے۔ اس پر جا و بیجا فخر بھی کرتے تھے ان کا خیال تھا کہ ابھی دس سال اور وہ یہاں رہیں گے۔ وہ بڑی امیدیں لگائے بیٹھے تھے مگر جب میعاد ختم ہونیکے بعد ان کی مدت ملازمت میں توسیع نہ ہوئی تو وہ سخت مایوس ہوئے۔ کھوئے کھوئے سے رہتے تھے اکیلے اپنے لان میں گم سم بیٹھے سوچتے رہتے۔ اس دوران میں ان کے گھریلو ملازمین نے انہیں تنہا بیٹھے روتے ہوئے بھی دیکھا۔ ایک الوداعی پارٹی میں انہوں نے بڑی جذباتی تقریر کی۔ چہرہ سخت متغیر تھا اٹھے اپنے بنگلہ پر پہنچے اور پھوٹ پھوٹ کر رونے لگے وہ اس طرح روتے تھے جیسے بچے روتے ہیں۔ جس صبح وہ جانے والے تھے گاڑی پر سامان لد چکا تھا۔ وہ اپنی بے چینی اور مایوسی پر ہنسی کی نقاب ڈالے ہوئے تھے حد درجہ ضبط کے باوجود ان کا اضطراب چھپائے نہیں چھپ رہا تھا کہنے کو کچھ کام نہ تھا مگر وہ ایسی مستعدی دکھا رہے تھے کہ جو کچھ کرنا ہے ابھی کرنا ہے آخر رخصت ہونے کا وقت آ گیا ہم سب نے ہاتھ ملایا گاڑی میں بیٹھ گئے۔ اب انکے لئے آنسو روکنا مشکل تھا ہم لوگ بھی طبیعت پر قابو نہ پا سکے اور اشکبار آنکھوں سے انہیں الوداع کہا۔ گاڑی بڑھتی گئی رومال ہلتے رہے۔ آخر کرنل صاحب کی کار نظروں سے اوجھل ہو گئی۔

جناب محمد سليم منگي

نقش ماضي

آزاديءَ کان پوءِ جڏهن به ڪنهن ديسي حاڪم طرفان دادرسيءَ ۾ دير يا دفتري ڪم ۾ ناقابل برداشت سستي ٿيندي هئي ته وڏڙا انگريز جي ساراه ۾ صداءِ تحسين باندي ڪندي چوندي هئا ته هئو ڙي انگريز! تو کان پوءِ انصاف ختم! محنت ۽ انجو قدر ختم! انوقت نوجوانن کي وڏڙن جي اهڙي غلامانه ذهنيت جي مظاهري تي ڏاڍا خار لڳندا هئا. مگر اڳتي هلي جڏهن زندگيءَ ۾ پيريون پيرو اڌيڙ عمر جي هڪ سابق فوجي انگريز سان گڏ ڪم ڪرڻ جو موقعو مليو ته وڏڙن جو اهو چوڻ حرف بحرف صحيح ثابت ٿيو.

سال ١٩٦١ع جي سخت گرمين ۾ استاد جي حيثيت سان ڪيڊٽ ڪاليج پيٽارو لاءِ چونڊجي چڪو هوس ۽ پهرين آگسٽ تي ڪاليج ۾ رپورٽ ڪرڻي هيم. پرنسپل طرفان مونکي جيڪو ليٽر مليو هو تنهن ۾ چٽائيل هو ته مان ڪين پنهنجي روانگيءَ جو پروگرام لکي موڪليان ته جيئن حيدرآباد اسٽيشن تي مون لاءِ سواري موڪلجي سگهجي. ڪن سببن ڪري مان ائين نه ڪري سگهيس ۽ ان جي بجاءِ حيدرآباد اسٽيشن تي پهچي ڪيڊٽ

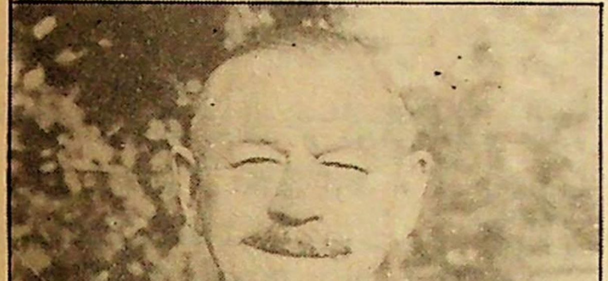

ڪاليج فون ڪيم. پرنسپل ڪرنل جي-ايچ-ڪوبس چورايو ته مان پاڻ ڪنهن ڪم سان حيدرآباد اچان پيو ۽ ڪلاڪ کن ۾ توکي اسٽيشن تان اچي ڪٽندس. اها سنهنجي عزت افزائي هئي جو پرنسپل پاڻ پئي وٺڻ آيو ۽

اهو پهريون لمحو هو جو مان ڪيڊٽ ڪاليج جي ملازمت تي فخر محسوس ڪيو.

قد ڊگهو، ڀريل جسم، ڪلها ويڪرا ڀاري ۽ رعبدار چهرو، چڳيدار مڇون، عقابي اکيون، ڪشاده پيشاني ۽ مٿس گهري سوچ ۽ وسيع تجربي جا گهنج، آواز ڪهرو ۽ کهڪهو، ظاهر ناريل جي کوپي جهڙو سخت ۽ باطن ميٺا ڦل جي گودي جهڙو نرم. بهترين منتظم مردم شناسيءَ ۽ قدر دانيءَ جهڙي اعليٰ وصفن سان متصف. بيحد محنتي ۽ ڏاڍو خوش مزاج- هي هو ڪرنل ڪوبس، ڪيڊٽ ڪاليج جو پهريون پرنسپل.

پهرينءَ ملاقات ۾ مونکي اهو اندازو ڪونه ٿيو هو ته اهڙي ٿوٽ ۽ کهري چهري وارو شخص ڪو خوش مزاج به ٿي سگهيو ٿي. مگر جڏهن حيدرآباد کان پيٽارو ايندي ڪوٽڙي بئراج جي وچ تي پهتس ته ڪرنل مونکي رڙ ڪري چيو ته مسٽر منگي اچ ته توکي جادو ڏيکاريان. پل جي مٿين پاسي پاڻيءَ ۾ نهار ته توکي پيٽارو نظر ايندو. رات پئجي چڪي هئي ۽ واقعي پيٽارو جون بتيون پل وٽ پاڻيءَ ۾ لڳل نظر اچي رهيون هيون. مان جڏهن حيرت وچان پاڻيءَ ۾ ڏسڻ لڳس ته ڪرنل اچانڪ هڪ وڏو ٽهڪ ڏنو. بظاهر ٻوائتي انسان واتان اهو پهريون چرچو هو جنهن منهنجي ذهن مان هن متعلق ڪيترن غلط اندازن کي ترڙي ٻاهر ڪيو.

انتظامي صلاحيتن سان گڏوگڏ ڪرنل ڪوبس هڪ سٺو مهمان نواز پڻ هو. پيٽارو پهچڻ تي مونکي سڌو پنهنجي بنگلي تي وٺي ويو ۽ خاطر تواضع ڪرڻ بعد مسٽر ڪليم کي چيائين ته هو مونکي منهنجي رهائشگاه تي پهچائي ۽ ڏسي ته اتي مون لاءِ سڀ سهولتون مهيا ٿيل آهن.

ڪرنل ڪوبس پاڻ به ڏاڍو محنتي هو ۽ پنهنجي اسٽاف کي به انٿڪ محنت جو عادي بنائي ڇڏيو هئائين. پرهه ڦٽيءَ کان اڌ رات تائين هو ڪم ۾ رڌل رهندو هو. ان زماني ۾ ڪاليج ۾ پوسٽ آفيس ڪانه هئي ۽ ڪاليج جي ٽپال رات جو ٻارهين بجي ايندڙ ريل گاڏيءَ ذريعي پهچندي هئي. ڪرنل جو اهو روزانه جو معمول هوندو هو ته رات جو ايندڙ ٽپال پڙهي پوءِ سمهندو هو.

سندس محنت جو اهو عالم هو جو ۱۰۴ ڊگريون بخار تائين نه پاڻ ڪم ڇڏي ڪو بستري تي ليٽندو هو ۽ نه وري ڪنهن اسٽاف ممبر کي ائين ڪرڻ جي اجازت هئي. هڪ دفعي ڪمشنر سان ملڻ لاءِ حيدرآباد ٿي ويو، وقت تي پهچڻ خاطر مانڪرو پاڻ هلائي رهيو هو ۽ علي ڊرائيور ساڻ هوس. چاڪر خان ڳوٺ کان ٿورو اڳتي هڪ ننڍڙي ٽڪري وٽ روڊ کي هڪ تيز موڙ آهي، تيز رفتاري سبب ان موڙ وٽ سندس گاڏي اونڌي ٿي پئي. ڪرنل کي جسم تي چڱا ڌڪ لڳا ۽ چهري تي ڪجهه زخم به آيس. ان واقعي جي خبر ڪنهن طرح ڪاليج ۾ پهچي ويئي. ڪلاس هلي رهيا هئا، اسان سڀ پريشان ٿياسون ۽ بيچينيءَ سان ڪرنل جي واپسي جو انتظار ڪرڻ لڳاسون. هوڏانهن ڳوٺائن جي مدد سان گاڏي سڌي ڪرائي ڪرنل پهريائين ملٽري اسپتال ويو جتي زخمن تي مرهم پٽي ڪرائي. مٿي ۽ ٻانهن تي پٽيون ٻڌل مقرره وقت تي ڪمشنر وٽ پهچي ويو. ملاقات بعد هو واپس ڪاليج آيو ۽ سڌو وڃي پنهنجي

آفيس ۾ ويٺو هيس. ملڻ تي سندس خيريت معلوم ڪرڻ خاطر آفيس ويس، مسڪرائيندي چيائين ته ڪا ڳالهه ڪانهي ۽ اهو هڪ دلچسپ حادثو هيو. اهڙي حالت ۾ به پنهنجو روزانه جو ڪم ختم ڪري پوءِ گهر ويو.

مردم شناسيءَ جي وصف منجهس اتم درجي جي هئي. پنهنجي زيردستن جي صلاحيتن جي صحيح ڪٿ ڪرڻ بعد ڪين اهي ذميداريون سونپيندو هو جن لاءِ منجهائن هر شخص موزون هوندو هيو. ڪرنل ڪومبس جي زماني ۾ به اهي ساڳيا ڪاتا ۽ محڪما هئا جيڪي اڄ ڪاليج ۾ موجود آهن. صحيح پرک ۽ اندازي بعد انهن ڪاتن جي انچارج آفيسر صاحبان کي پرنسپل طرفان وسيع اختيارات ڏنا ويندا هئا ۽ پرنسپل جو پنهنجي مقرر ڪيل آفيسرن ۾ مڪمل اعتماد هوندو هو، انهن آفيسرن کي پنهنجن محڪمن اندر عملي جي ڀرتي ڪرڻ، ملازمت برقرار رکڻ يا برطرف ڪرڻ جا مڪمل اختيارات هوندا هئا. ڪوبه ماتحت ملازم سڌيءَ طرح پرنسپل تائين پهچڻ جو قانوني طرح سان مجاز نه هو. ڪنهن به ڪم جي پورائي يا ڪوتاهيءَ لاءِ صرف انچارج آفيسرئي پرنسپل وٽ جوابدار هو اهڙي عمدي جوڙجڪ سبب ڪاليج جي انتظامي مشينريءَ جا تمام پرزا پنهنجو پنهنجو ڪم صحيح طور ڪندا هئا.

ڪرنل ڪومبس جي اها هڪ وڏي خوبي هئي جو هو ڪنجو ڪچو ڪونه هو. جيڪڏهن ڪو پاڪستاني پاڻ، پنهنجي مخصوص مشرقي عادت کان مجبور ٿي ڪنهن موقعي تي ڪرنل اڳيان ڪنهن ساٿيءَ جي بدگوئي يا چغلي ڪندو هو ته ڪرنل ڪيس آفيس ۾ ويهاري ان ٻئي آفيسر کي گهرائيندو هو جنهن خلاف موصوف سندس ڪن ڀرڻ جي ڪوشش ڪئي هوندي هئي. جڏهن ٻئي صاحبان سندس آفيس ۾ هڪ ٻئي جي روبرو ٿيندا هئا ته چغلي ڪندڙ همراه جو منهن لهي ويندو هو ۽ ڪافي ڦڪو ٿيڻو پوندو هوس. پهر چغلي کائڻ جي همت نه ڪندو هو. اهڙن هڪ ٻن واقعن کان پوءِ اسان جي موقعه پرست ديسي ڀائرن هڪ ٻئي جي مرده گوشت (چغلي ۽ بدگوئي) کائڻ کان بنه توبه ڪري ڇڏي. نتيجو اهو نڪتو جو ماحول اهڙين ذهني گندگين ۽ آلودگين کان پاڪ رهڻ لڳو دراصل پنهنجي آفيسرن ۽ اسٽاف ميمبرن جي خلاف چغلي يا غيبت کي پنهنجي انتظامي صلاحيتن ۽ پنهنجي اخذ ڪيل اندازن تي هڪ حملو تصور ڪندو هو سندس چوڻ هو ته هو خود پنهنجي ماتحتن مان هر هڪ بابت صحيح ڄاڻ رکي ٿو تنهن ڪري ٻئي ڪنهن کي اهو حق نٿي پهچي ته هو سندن خلاف ڪرنل جا ڪن ڀري. چغلي ڪندڙ جي ڳالهه سان متفق ٿيڻ جو مطلب ڪرنل وٽ اهو هو ته هو پنهجي تجربي ذريعي حاصل شده راءِ کي غلط سمجهڻ لاءِ آماده ٿئي جنهن لاءِ هڪ سٺو منتظم ڪڏهن به تيار نه ٿيندو.

اسٽاف ميمبرن تي پورو اعتماد هوندو هوس. اهوئي سبب هيو جو داخلا جي امتحان وٺڻ لاءِ هر ميمبر کي انهي شهر ۾ موڪليندو هو جتان جو هو رهندڙ هوندو هو. ان مان سندس ٻه مقصد هئا. هڪ اسٽاف ميمبر کي پنهنجي گهر وارن ۽ مٽن مائٽن سان ملڻ جي سهوليت مهيا ڪرڻ. ٻيو اميدوارن جي والدين

جي آساني، والدين ۽ لواحقين پنهنجي شهر واسي اسڪاف ميمبر سان بلا تڪلف ۽ بنا جهجهڪ پنهنجا مسئلا بيان ڪري سگهندا هيا ۽ هو سندس مسئلن کي موثر انداز ۾ هر نسل تائين پهچائڻ لاءِ پاڻ کي پابند سمجهندا هيا جو ته اهي مسئلا سندن شهر واسين جا مسئلا هيا تنهن ڪري سندن ذميواريءَ ۾ ڏس ۾ گهڻو واڌ ٿي ويندي هئي.

ڪرنل ڪوسبس هڪ با اصول ۽ سخت گير منتظم هيو. استاد ۽ طالبعلم جي تدريسي رابطي جي وچ ۾ هو ڪنهن کي به اچڻ نه ڏيندو هو تعليمي ۽ تدريسي معاملات ۾ استاد جي راءِ کي قطعي ۽ آخري سمجهندو هو اهوئي سبب هو جو طالبعلم استاد جي ڪافي عزت ڪندو هو ۽ ڪانئس علم حاصل ڪرڻ پنهنجو اولين فرض سمجهندو هو.

ڪاليج جي انتظامي مشينري ۾ هائوس ماسٽر کي وڏي اهميت حاصل هئي. ڪاليج کي اڪثر هڪ رياست سان تشبيه ڏني ويندي هئي جنهن ۾ هائوس صوبن جي حيثيت رکندا هئا ۽ هائوس ماسٽرن کي انهن صوبن جا گورنر سمجهيو ويندو هو. منهنجي چوڻ جو مطلب آهي ته هائوس ماسٽر کي ڪافي اختيارات حاصل هئا.

مٿي جيڪي آيو آهيان ته ڪرنل ڪوسبس هڪ با اصول ۽ سخت گير منتظم هو هتي سندس سخت گيري جو ننڍڙو مثال ٿو پيش ڪيان جنهن مان سندن حقيقت جو بخوبي اندازو ٿي ويندو. سالانه امتحانن جا ڏينهن هئا. اونهاري جون موڪلون ٿي ويون هيون. ٻارهين ڪلاس جي سال ١٩٦٢ واري بئچ هائوسن ۾ امتحان جي تياري ۾ مصروف هئي. امتحان شروع ٿيڻ ۾ فقط ٽي ڏينهن باقي هئا. ڪن ڇوڪرن شرارت وچان پنهنجا مٿا ڪوڙائي ڇڏيا. اهڙن ڇوڪرن جو تعداد ڏه يا ٻارهن ڪن هو مگر هئا سڀئي وڏن ماڻهن جو اولاد. ڪرنل کي خبر پئي، سخت ناراض ٿيو، سندن بسترا ٻوريون گول ڪرائي ڪن گهر

موڪلي ڇڏيائين ۽ امتحان ۾ ويهڻ جي اجازت منسوخ ڪري ڇڏيائين. ڇوڪرن جي زندگيءَ جو سوال هو. سندس والدين ڏاڍا پريشان ٿيا. ڪرنل کي گهڻيون ئي منٿون ڪيائون، بورڊ جي ميمبرن ۽ ٻين معزز هستين کان چورايائونس مگر هن ڪونه مڃيو. امتحان کان هڪ ڏينهن اڳ ڪرنل بذريعي هوائي جهاز لنڊن وڃي رهيو هو. ڇوڪرن والدين جي رسوخ ۽ ڊڪ ڊوڙ نيٺ وڃي ڪو اثر ڪيو. ڪرنل کي ڪراچي ايئرپورٽ تي (جهاز ۾ سوار ٿيڻ کان چند منٽ اڳ) ان وقت جي وزير خارجه جو ٽيليفون مليو جنهن آخرڪار کين امتحان ۾ ويهڻ جي اجازت وٺرائي ڏني.

وقت جي پابندي ڪرنل ڪوسبس جي هڪ وڏي خوبي هئي. هو پاڻ به وقت جو بيحد پابند هو ۽ ٻين کان به ساڳي پابندي جي اميد رکندو هو. هڪ دفعي هوائي فوج جو هڪ ايئرڪموڊور ڪاليج ڏسڻ تي آيو. سندس جهاز ڪاليج جي پرواري هوائي اڏي تي لهڻو هو. مقرره وقت تي ڪرنل ۽ ٻيا آفيسر ڪيس آدرڀاءُ ڪرڻ لاءِ هوائي اڏي تي ويا مگر ڪموڊور صاحب جو جهاز سندس ڏنل وقت تي ڪونه رسيو. بجاءِ ڪجهه وقت انتظار ڪرڻ جي ڪرنل پنهنجي آفيسرن سميت واپس موٽي آيو ۽ اچي پنهنجي آفيس ۾ ويهي رهيو. ٿوري دير کان پوءِ ايئر ڪموڊور صاحب جو جهاز نمودار ٿيو مگر ڪرنل پنهنجي آفيس کان ٻاهر ڪونه نڪتو. نيٺ مجبورا ڪموڊور صاحب هوائي اڏي کان بنا ڪنهن استقبال جي اڪيلو سندس آفيس آيو جتي ڪرنل کيس چيو ته مونکي افسوس آهي جو اوهان مقرره وقت کان ليٽ آيا آهيو تنهنڪري اوهان جو استقبال ڪونه ٿي سگهيو.

علامه اقبال ۽ شاه عبداللطيف ڀٽائيءَ سان
ڪرنل جي خاص عقيدتمندي هوندي هئي.
شاه جي پوري ڪلام کي ۽ خاص طور تي
سُر سارنگ کي ڏاڍو پسند ڪندو هو. ڊاڪٽر
ايچ-ٽي-سورلي جي لکيل "شاهه آف ڀٽ"
جو چڱو خاصو مطالع ڪيل هوس. هرسال يوم
والدين جي موقعي تي پنهنجي تقرير جو آغاز
شاه سائين جي سر سارنگ جي ڪنهن بيت
سان ڪندو هو ۽ اختتام علامه اقبال جي
ڪنهن شعر سان.

هو مايوسي ۽ نااميدي کي حرام سمجهندو
هو. مسلسل جدوجهد ۽ خاطر خواه نتيجن ۾
هو پڪو ۽ پختو يقين رکندو هو. هو پٽاروجي
مسائل کي ماهر جي مارُوئڙن جي مسئلن سان
ڀيٽ ڏيندي اڪثر پنهنجي تقرير جو آغازشاه
جي هن بيت سان ڪندو هو.

آ گڏيو آهي، لکه پس لطيف چئي
وسي پيو وڏ ڦڙو، ڪيو ڏٽ ڪاهي
وهوم لاهي، آسرو الله سان.

مٿين بيت کي سنڌي لهجي ۾ ادا
ڪرڻ لاءِ ڪرنل کي ڪافي مشق ڪرڻي
پوندي هئي، مگر بالآخر تقرير ۾ هو چڱي
نموني ۾ اهو بيت چئي ويندو هو.

ڪرنل ڪومبس کي ڪاليج سان بيحد
پيار هو. ڪاليج جي وڻن ٻوٽن گلن ڦلن ۾
ڄڻ ته سندس ساهه هو. هو ڪنهن به وڻ يا
ٻوٽي کي بيمار ٿيندو يا سڪندو ڏسي نه
سگهندو هو ۽ هڪدم انچارج آفيسر کي گهرائي
ان ٻوٽي جي خاص خيال رکڻ جو تاڪيد
ڪندو هو. ڪيس ليما ڏاڍا پسند هئا. گرمين
۾ ڪئي دفعا "نبو پاڻي" پيئندو هو ۽ مهمانن
کي به پياريندو هو.

بقول شيڪسپيئر جي هيءَ دنيا هڪ
وڏي اسٽيج آهي ۽ منجهس رهندڙ ائڪٽر
آهن. هر ڪو هن اسٽيج تي اچي پنهنجو
پنهنجو پارٽ ادا ڪري هليو ٿو وڃي. ڪرنل
ڪومبس جو پٽارو ۾ قيام به سندس زندگيءَ
جي اداڪاريءَ جو هڪ سين هو جيڪو نيٺ
اختتام کي پهتو هو. آخرڪار سال ١٩٦٥ع
جي جون مهيني جو هڪ اهڙو ڏينهن آيو
جڏهن هن اداڪار کي پنهنجو پارٽ پورو
ڪندي پٽارو جي اسٽيج ڇڏڻي پيئي. سندس
وڃڻ وقت سڀني جي چهرن تي اداسي ڇانيل
هئي. ڪي ته اهو به سوچي رهيا هئا ته
هاڻي اهي نه ديسي حاڪم ۽ امان. اهي نه
چاپلوسين جا چمڪار ۽ خوشامدين جي پرمار-
اهي نه ڏينهون اهي نه ڏنگ. ڪرنل ڪومبس
پڻ ڏاڍو ملول ٿي نظر آيو. ناريل جي ڪوپي
جهڙو سخت ۽ پهاڙ جهڙي مضبوط دل رکندڙ
ڪرنل ڪومبس پٽارو کي الوداع چوندي
جڏهن پنهنجي بنگلي جي گيٽ کان ٻاهر
ٿي نڪتو ته هڪ وڻ کي ڏسي (جنهن سان
ڏاڍو پيار هوس) سانوڻ جي مينهن وانگر
زار و قطار روئڻ ۾ اچي ڇٽڪيو. سڀ حيران هئا
ڪنهن کي يقين نه پئي آيو ته ڪرنل ڪڏهن
ڪو روئي به ٿي سگهيو. مگر محبوب کان
دائمي جدائيءَ جو احساس ته وڏن وڏن
سنگدل انسانن کي به موم جيان پگهاريو ڇڏي.
آخر پٽارو جي يادن کي سيني ۾ ساندي
ڪرنل ڪومبس انگلنڊ وڃي نڪتو. مگر اتي
به پٽارو سان پيار کي قائم رکندو آيو ۽
پنهنجي گهر جو نالو "پٽارو هائوس" رکي
پٽارو سان محبت کي امر بنائي ويو. خطن ۾ لکندو
رهيو ته پٽارو سان جيڪڏهن ڪو به لنڊن اچي ته

ڪان وٽ اچي نڪي.

صبح و شام ٿيندا رهيا. وقت جو ڦيٿو پنهنجي تيز رفتاريءَ سان ڦرندو رهيو ۽ نيٺ اها منحوس گهڙي آئي جنهن ۾ موت جهڙي ظالم هٿن ڪرنل ڪومبس کي دنيا وارن کان هميشه لاءِ دور ڪري ڇڏيو ۽ کيس پنهنجي وطن جي مٽيءَ ۾ ابدي ننڊ سمهاري ڇڏيائين. سندس موت جي خبر پهچڻ ڪري پيارو وارن کي (خاص طور سان جن ساڻن گڏ ڪم ڪيو هو) وڏو صدمو رسايو.

هن وقت هو اسان ۾ موجود نه آهي. مگر جڏهن به محنت ۽ جدوجهد، اصول پرستي ۽ اعليٰ انتظامي صلاحيتن جو ذڪر ايندو تڏهن ڪرنل ڪومبس جي ياد، ماضيءَ جو هڪ اڻمٽندڙ نقش بڻجي اسانجي دلين ۾ اڀرندي- ”ويا سي وڻجهار هيرو لعل وڻندين جي“-

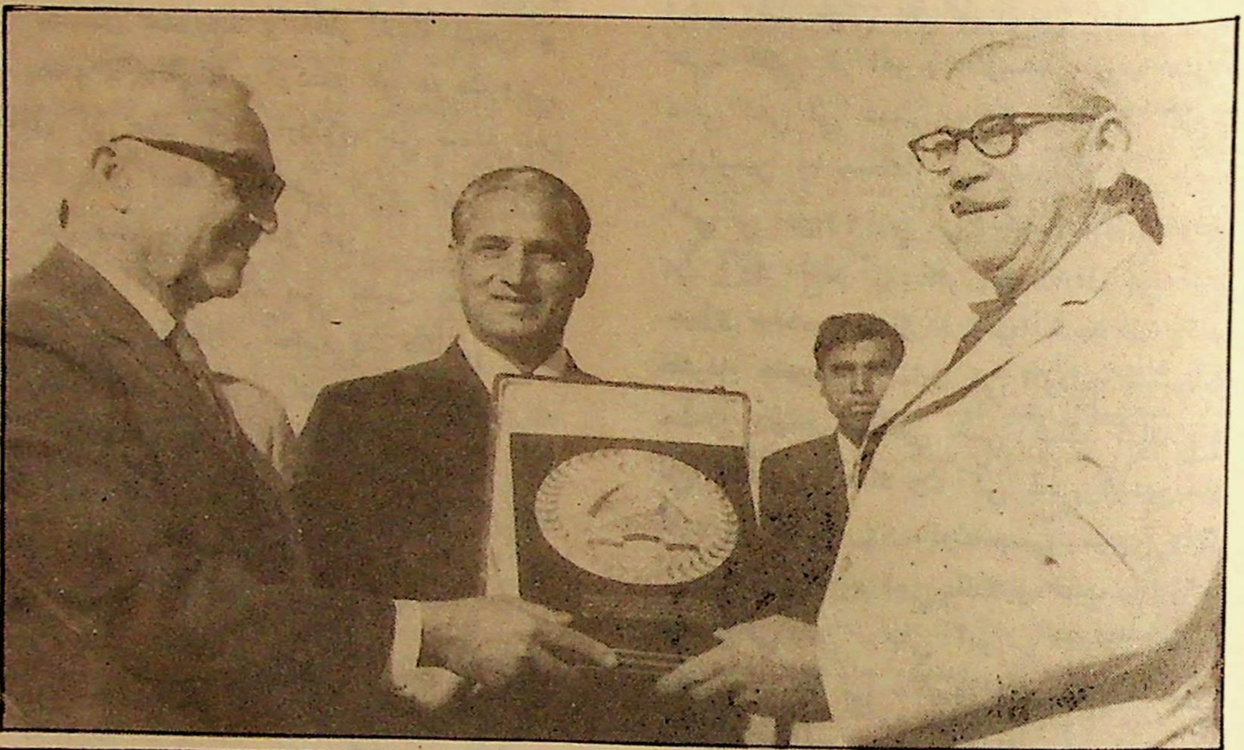

College crest being presented to Col, Coombes in 1971

—— ... —— ... ——

XVIII PARENTS DAY

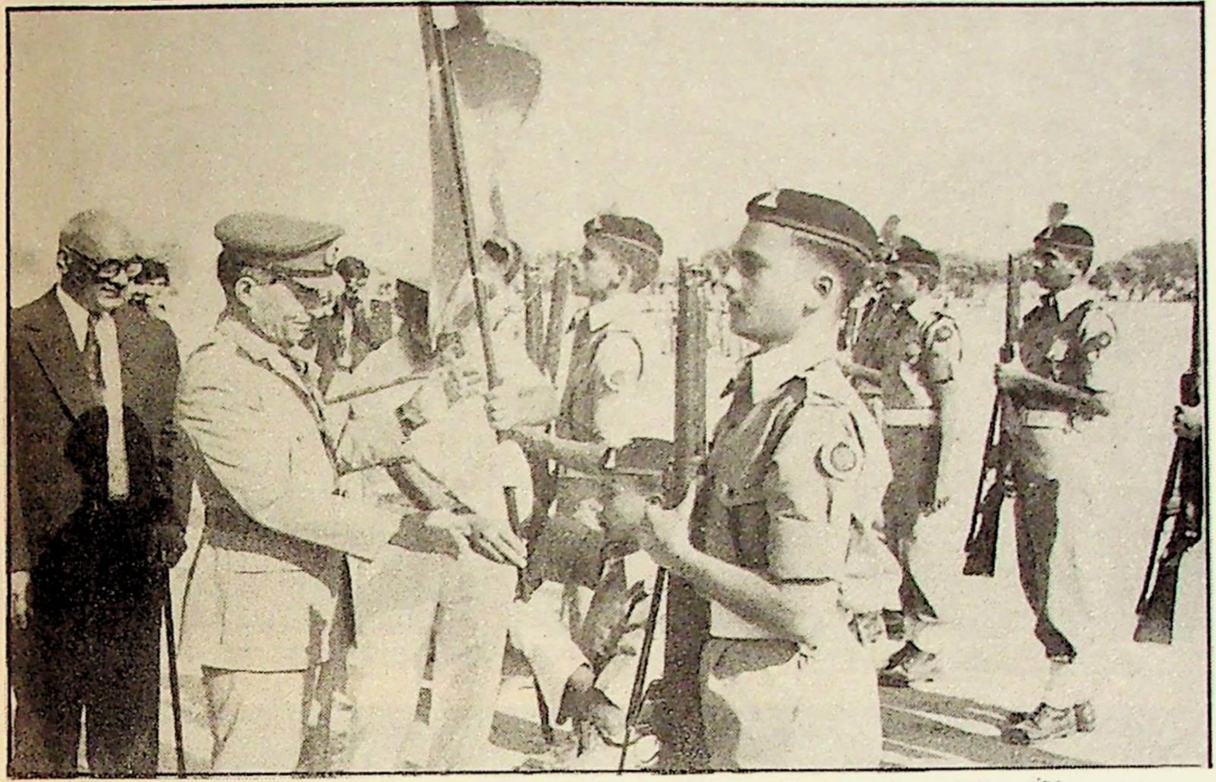

Maj: General Jahandad giving Away the Championship Flag to Latif House

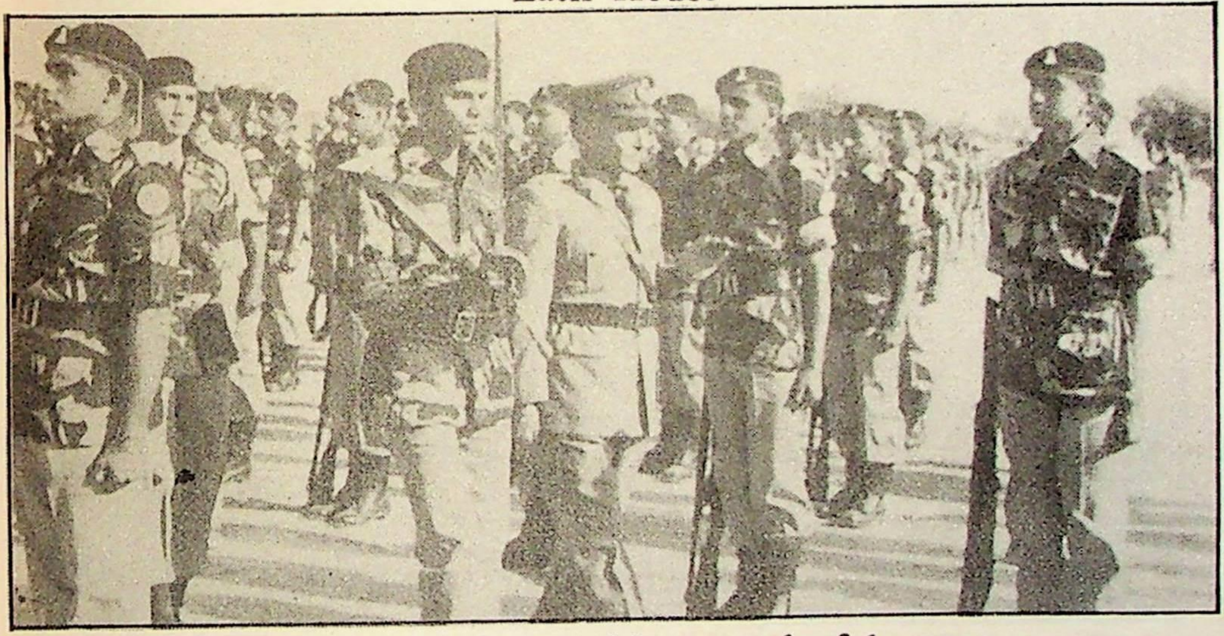

The Chief Guest taking gaurd of honour

Latif House march past the Saluting

General Championship Cup being awarded to Latif House

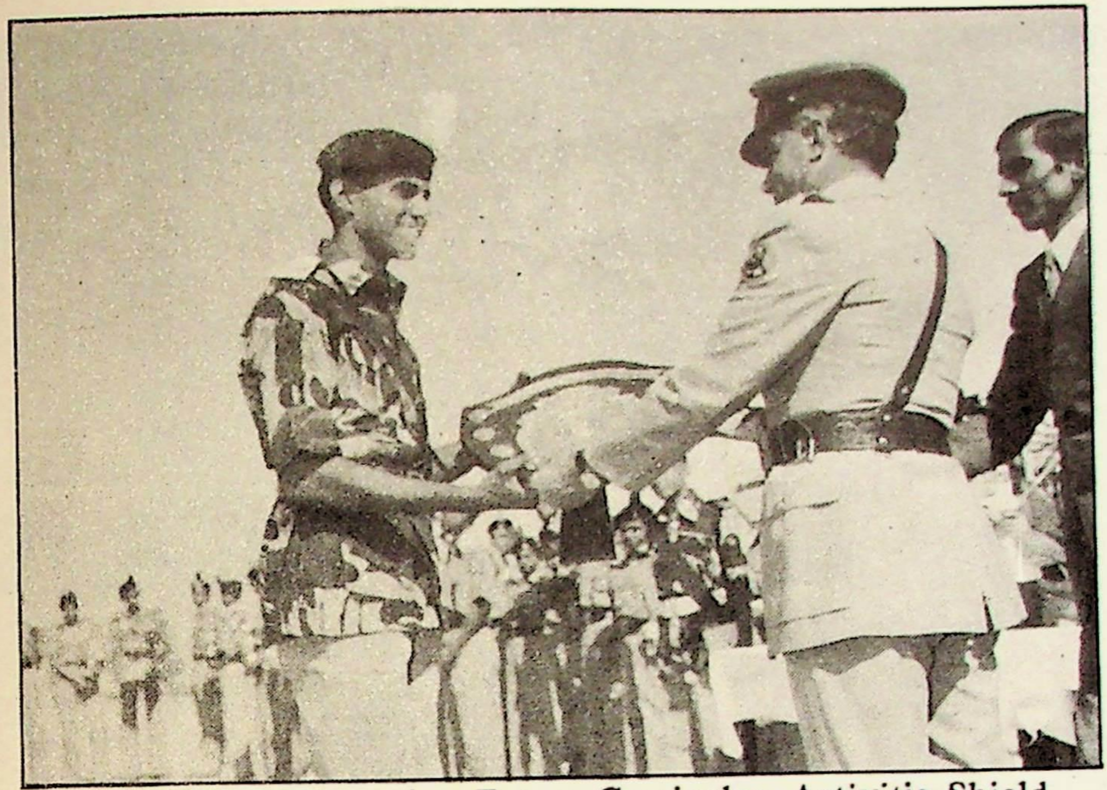

Liaquat House Receving Extra - Curricular Activitie Shield.

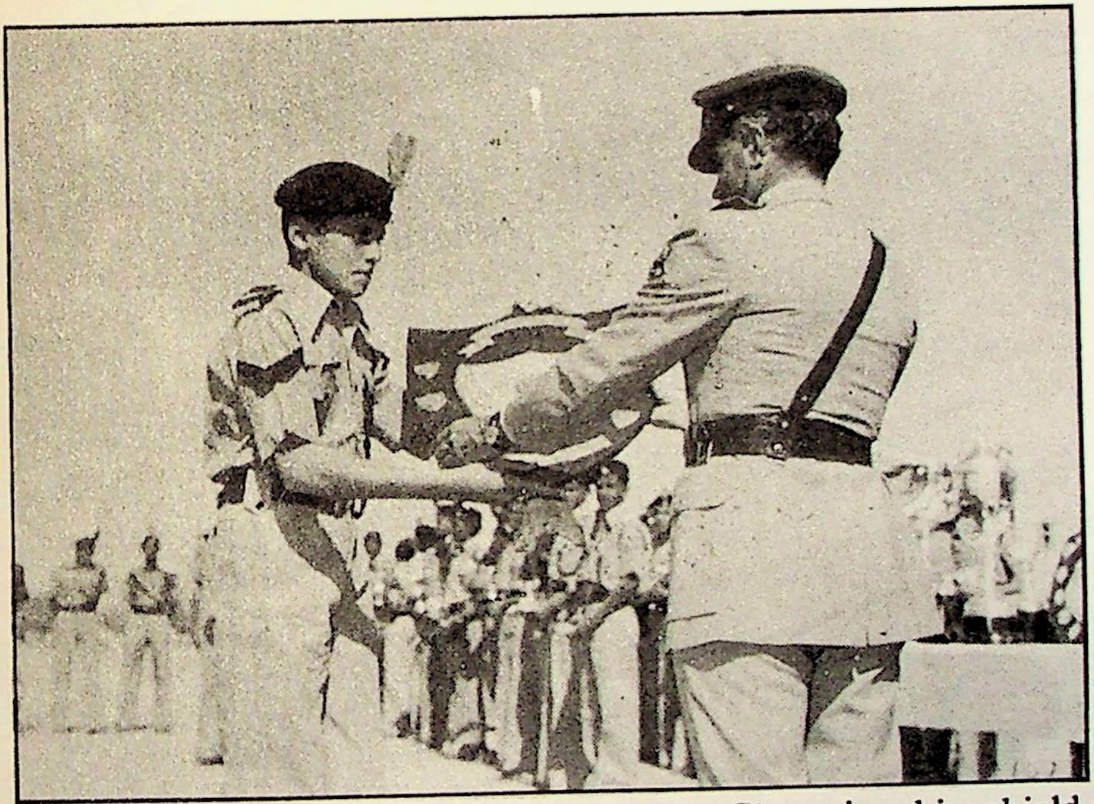

Iqbal House being awarded VIII Class Championship shield

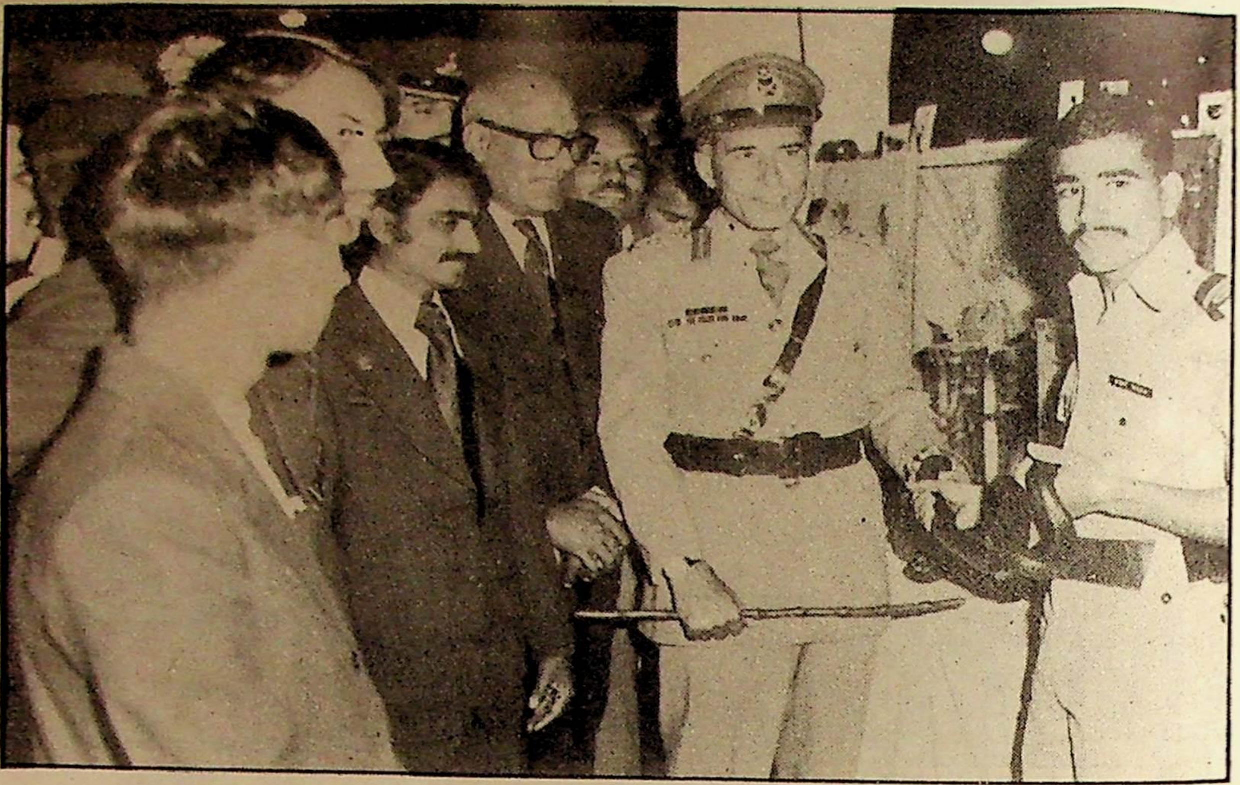

The Chief Guest with the Young Biologists

Chief Guest at the Stall of the Boat Modelling Club. The

REPLY TO ADDRESS OF WELCOME

BY

The Guest of Honour (Maj. General Jahandad Khan G.O.C. & Deputy Martial Law Administrator)

Captain Shukruddin, Ladies & Gentlemen and the young Cadets

Last time when I visited your College was some time last year on the eve of Passing-out of the Second Year Boys and I still cherish very happy memory of my that visit because I saw some very smiling faces with all the future obvious on them. This morning, I am very grateful to you to have provided me this opportunity of being with you once again. I have been deeply impressed with what I saw of your excellent turn out, very good parade and your excellent performance in all other activities like Hobbies, Horse Display; Gymnastic, and what not! And, I am particularly happy to note that your institution, in spite of what is happening around us, has been completely out of all the unhealthy activities; and has been fully concentrating on the healthy pursuits.

Captain Shukruddin, the achievements of your college in the field of academics, sports and other extra-curricular activities that you have just mentioned in your report, are

worth emulating by any institution in the country and the credit for all this goes to you and your very fine team of the dedicated staff.

Now, just a word to my young friends, the Cadets.—You are very lucky and, in fact, the privileged few out of the community of the students in the country; who have got the good fortune of studying in such an excellent institution with all the facilities. And, I am sure, you all realise that your parents and the Government, in spite of all the financial difficulties, are making a very sizeable contribution towards your studies; and I have got no doubt that you will realise that this facility is available to very few in our country. When you go round the other colleges, you will come to know what the state of affairs is. Now, it is up to you to do well in your academics. but the primary objects of institutions like Petaro and other Cadet Colleges in the country, is not only to do well in the examinations and pass in first divisions but to provide the future leadership to the country; and produce youngmen, who are motivated; who are imbued with the qualities, of self-sacrifice, dedication and discipline with broad vision to dedicate their lives to the cause of the country. And, if you keep this main mission before you, I am sure, when you go around and people spot any boy from Petaro, they should be able to say : 'that boy is from such a unique institution." That should always be the aim before you: that is the thing which should ever remain uppermost in mind because you are the people who will eventually occupy the positions of responsibility in the country; you are the people who will provide the lead and what I have seen to-day, I have got no doubt that you are being prepared for that task and Insha-Allah, in days to come, you will be a source of pride not only to the parents but also to your Alma Mater the institution you belong to.

Now, just a few words to the Parents and this equally applies to me because my own son is also a student of one of the Cadet Colleges. I know that you are supporting your wards, your children in these days of difficulties with tremendous strain on you but I can assure you that you have done an excellent job by enabling your ward to get selected for this institution and supporting

him through his academic career in this fine Cadet College because, to my mind, this is the only asset which the Parents can look forward to. It is not the lands: it is not the industries and it is not the bank balances but these young children, educated in such atmosphere, will be really a matter of joy, pleasure and source of strength to all of us in old age, and, when we leave, they will be a pride for the family.

As Captain Shukruddin pointed out, during his speech, this is not the job which the staff or the college can do just by itself but it is a teamwork between the parents and the staff, who have to jointly shoulder this responsibility and make sure that these young men are protected from all unhealthy activities found in the streets and are correctly guided; and they are advised to keep the main goal of service to the country before them and I have no doubt that in this very important responsibility both of you will be playing your part in admirable way. Also, I have got no doubt that having seen the performance of your children here, this will be a good motivation to make sure that the young brothers of these bright cadets also eventually find their way in this fine institution.

Finally, to the staff of the college lead by Captain Shukruddin. They must be feeling very satisfied with what they have produced to-day and I am sure, all of you would agree with me, that the reward of a teacher is not what he gets in the terms of pay or other facilities but his real reward is that these saplings, which have been entrusted to his care, flourish well and do well in life and eventually he gets the satisfaction that these are the boys who have passed through his hands. Other things are there to live but, to my mind, this is the main thing to aim for and this has very amply been demonstrated, which we have all seen today, and I have no doubt that the fine team of dedicated staff will continue their efforts to make this college still occupy a higher place in the country.

Finally, I am thankful, once again, to Captain Shukruddin and his staff for having given me this opportunity of coming here and spend another day with them. I wish the Principal, the Staff and the young Cadets and the entire team which is working here, good luck and God-speed.

Principal's Welcome Address & Annual Report

General Jahandad, Ladies and Gentlemen,

On behalf of the Cadets and staff, I extend our warmest welcome to you all on the "Eighteenth Parents Day" and express our deep feelings of pleasure at the honour that you have bestowed on us by your presence here. General, Sir, we feel highly elevated at your condescending to give us so much of your valuable time despite your extremely tight schedule of numerous preoccupations concerning the affairs of the Province of Sind in addition to your normal responsibilities as the G.O.C.

The College is charged with the responsibilities of producing potential officers and responsible citizens. I may assure you, Sir, that we are fully conscious of this sacred duty and I am proud to state that my staff are extending their complete co-operation and wholehearted devotion in discharging it. The routines and programmes have been so planned as to give adequate time and provide due emphasis to academics, sports, literary activities and other gainful pursuits, so as to develop the cadets in body mind and heart

into wholesome composite personalities.

The year under review, as you all know, could be termed as one of the most disturbed academic years of the country. In spite of it, we remained working inside the campus and I derive immense pride to place on record the fact that this college functioned normally when all the educational institutions in the country were closed.

With your permission, Sir, I may describe briefly the progress of the college during the last academic year in the various fields of cadets' activity :-

a. **Academics:** In the Secondary School Certificate Part II Annual Examination 1977, we had 99.13% success. Out of the 116 cadets who took the examination, 89 passed in First Division, 25 in Second Division, one in Third Division and there was a single failure. Cadets Muneer Ahmed Memon and Furqan-ud-din Ahmed stood First and Third, respectively, in the entire Board and Cadet Irfan Shukr secured First Position in District Dadu.

The Intermediate Examination results are still awaited.

b. **Commissions in the Armed Forces**: Our contribution to the Defence Services during the year has been : 10 cadets to P.M.A. Kakul, 16 to Pakistan Naval Academy and 6 to P.A.F. College Sargodha and P.A.F. Aeronautical College. 50 cadets have already applied for the Junior Cadet Scheme.

c. **Sports and Literary Activities**: No outside sports tournament and literary competitions were available to us to participate during most part of the year due to adverse conditions. So, only a few places of distinction won by the college here and there I would like to mention:-

(i) **Debates**: 1st position secured by Cadet Asif Farooqui & Trophy by the College Team, in English Debate organised to celebrate Allama Iqbal's Centenary, by Lions Club, Hyderabad. We won First position in Quiz Competition on the life and works of Allama Iqbal and Se-

cond position in Bait Bazi organised by Public School Hyderabad. Our team was one of the finalists among the student competitors from Universities and Degree Colleges in elocution contest organised by PAF Academy Risalpur.

(ii) **Essay-writing Competitions;** First and second positions won by Cadet Asghar and Altaf in Essay-writing Competition organised by Jamiat Tulba-e-Islam, Hyderabad. Cadet Asghar also got 2nd prize in "All-Pakistan Inter-Collegiate Essay-writing Competition" organised by the Pakistan Quiz Society, Sanghar & a special prize in "All-Pakistan Agha Khan Memorial Essay-writing Competition" organised by Pak. Quiz Society, Karachi.

(iii) **Sports:** Two Gold Medals and one Silver Medal were won by our team which participated in Quaid-e-Azam's Centenary Shooting Championship, organised by the Federal Rifle Club, Karachi. Ten cadets from this college were selected for the Athletics Team of Hyderabad Board which participated in Inter Board Tournament held at Karachi. Also, five cadets in Basketball, one cadet in Cricket and one in Hockey were selected for the Hyderabad Board teams respectively to participate in Inter-Board Tournaments.

College Kabaddi Team emerged as Champions in the Inter-Collegiate Tournament organised by the Hyderabad Board.

As already mentioned, we had to remain content with our internal sports and literary competitions for most of the year. In the Inter-House Competitions for all competitive activities the General Championship has been won by Latif House and the Runners-up position has been taken away by Qasim House. For the individual overall best performance among the Junior Cadets, the coveted award of Badge of Honour has been earned by Cadet Furquan-un-din Ahmed. The similar award

of Stick of Honour for the Seniors remains undecided for non-availabilty of Intermediate Results so far.

The entire credit for all the achievements goes to the staff for their untiring efforts round-the-clock. I feel heavily obliged to them. I am grateful to the Chairman, Board of Governors, Rear-Admiral R. M. Shaikh, S. Bt. and all its Members for their sound guidance in every matter of policy. My gratitude is due to the Education and Finance Departments, Government of Sind, for their kind co-operation in meeting the requirements of the College; to WAPDA authorities for renewing the overhead electric lines from their Grid-Station at Jamshoro to the College Campus, in their efforts to keep the supply of electricity undisturbed. Also, I express my deep gratitude to the Pakistan Navy, Army and Air Force for providing me well-chosen staff for the military training as well as for material asisstance. I owe a debt of gratitude to Officer Commanding, Combined Military Hospital and Medical Superintendent of Liaquat Medical College Hospital and their Medical Officers for their special consideration and attention to the ailing cadets and staff.

My one submission to the Parents—I seek your help in fufilling the purpose of your sons' stay here. Then they are with you during vacations or otherwise, kindly watch them for us and protect them from catching any germs of street diseases. Without your complete cooperation in this way, our mission will not be fully achieved. Also, please do not ask for leave for any reason except in emergency for your sons and save us from getting a rude "NO" from us. We feel terribly concerned if a cadet misses a single period or a day's play in the afternoon. On the other hand, kindly see me and my concerned staff as frequently as is convenient to you to discuss your sons' problems if any and for mutual exchange of views for their betterment. You will get heartiest welcome for it and lot of patience in listening to you.

In the end, I thank you, Sir, from the core of my heart for joining us today and also the parents and other distinguished guests who have made the occasion a success with their presence.

May I, now, request you, Sir, to give away the prizes and favour us with a word of advice and encouragement to Cadets.

Petaro
WITH A GOLDEN TOUCH

Cadet Sabeeh Jaffery,
XI Class.

The rising sun heralded the approach of 13th January, 1978—a day for which everyone was waiting with great anxiety and impatience. Suddenly, the campus began to stir with life. The birds were singing with joy and the flowers were fluttering to and fro in the gentle breeze. Petaro was all dressed up — looking elegant ... with a broad smile on its face, ready to welcome the guests.

"Full many a flower is born to
blush unseen,

And waste its sweetness on the
desert air".

Perhaps when Gray wrote these lines, he was not describing a "Petarian", for on this day they were playing host to parents from all over the province.

It was probably seven o'clock when I saw the first car after which they kept on coming and soon Petaro was packed with people whose face indicated signs of happiness and admiration.

The Chief Guest, Maj General Jahandad Khan, opened the day's proceedings by cutting the tape at the Exhibition Hall door. He was taken round the Hall. He appreciated the works put on display by the cadets.

First of all came the photographic exhibition. There were many different photographs, covering various

aspects of life at Petaro. Then came the Chemical Hobbies Club. The boys had prepared jams, syrups creams, squashes and perfumes for sale. Their stall proved to be a great attraction both for the ladies and gents.

Next came the Radio-Engineering Club, which had on display a number of interesting electrical appliances. It was followed by a grand collection of articles made of wood by the members of the Handicraft Society. Then came the Aeromodeling Club .... Various models of different aircrafts were on display. The members had made a proper run-way and there was a hangar where the planes were taxied.

The collection of the Painting Club as ususal was very much admired. Many Paintings, depicting various aspects of life were on display. It was followed by the car-modelling club which also offered great attraction.

Then, came the Science-modelling Club It had on show transmitters, electric-organ, heaters, radio and many such electrical items all made by the cadets. This stall offered a great thrill to the audience.

The Biological Co' ection ' ociety was an outstanding feature of the day and proved to be of g eat interest to all. Various charts, depicting diseases and fuctions of the human body; as well as, live-snakes were on display. Then came the "Card-collecting Society", which had exhibited a colourful and interesting collection of cards. The Caligraphic Club and the Match-box Collection Society also offered great attraction. Last but not least was the philately, pen-friendship and NumismaticsClubs, displaying a varied collection of coins, stamps and letters belonging to its members.

At nine forty-five the parade marched in. The Chief Guest inspected a smartly turned-out guard led by S.U.O. Cadet Najeeb Mushtaq. The proceedings of the parade started by Chief Guest's inspection of a smartly turned-out guard led by C. J. U. O. Asif Farooqi. After the completion of inspection, The Chief Guest gave away the college colour to Latif House for being the Champion this year. Then the parade marched in the columns of threes amidst loud clapping and cheering. After this, the cadets marched past in mass. As soon as the march past was over,

the junior boys doubled in and gave a fine display of physical exercises. It was followed by a show of the gymnastic team which won great applause. The joker, as usual, provided the audience with much amusement.

Then, came the riders who showered their skill by clearing over various hurdles and jumping through the ring of fire. The riding-show ended with a fine display of tent-pegging. It was a wonderful show which attracted the hearts of the audience.

After the riding display, there was an attack demonstration by the junior cadets. They were camouflaged and and armed and were advancing to repulse the enemy attack. One of them was wounded and had to be carried away on a stretcher. Hə was later reported to be "out of danger".

Finally, our valiant soldiers drov away the enemy.

The Principal of the College pre sented his annual report. Toward the end of the function, Capt, Shu kruddin. PN (Retd) requested the Chief Guest, Maj. Gen. Jahandad Khan to give away the prizes. Finally the Principal invited the guests for light refreshments and once again the cadets showered their typical hospitality expected from Petarians. The Chief Guest congratulated and praised the cadets for their cammendable achievements and creditable performance.

One by one, the guests and the cadets started leaving for home. The sun shone constantly with its full rays on Petaro which was still decorated like a bride—a bride with a fading smile on its lips.

o—:o:—o

THEY ARE OUR PRIDE!

(Pen Sketches)

Cadet Sabeeli Jaffery,
XI Class.

"But to act that each tomorrow
Finds us further than to-day..."

(i) KHAN HASHAM BIN SIDDIQUE:-
(Winner of the stick of Honour)

Then the Principal wrote, "Hasham is a top cadet with remarkable versatility. A brilliant future awaits him. Is hope and pride of the college, "he had really someone in mind. Undoubtedly, Hasham excells in everything. He was one of the most outstanding students and his worth was proved when he secured II position in the Board by obtaining 78.9% marks in H.S.C. examination.

He was also a very good sportsman. He won college colour in cricket and merit certificate in basketball. He was also a very good player of football, hockey, badminton and table-tennis.

He participated in quiz competitions and was a member of the House Honour Committee and the Numismatics Society. A talented student with an impressive personality, he was also a popular and dutiful S S.L. of his House. All the above qualities helped him in getting the highest award of the college, the Stick of Honour. We wish him all the success in his future life.

(ii) **FURQAN-UD-DIN** :- (Winner of the Badge of Honour).

Cadet Furqan-ud-din can rightly be considered as one of the best cadets in all fields of activity in this college.

He is an outstanding student. He got third position, securing 84.6% in S.S.C. Part-II examination, with distinction in all the subjects. He is also a good sportsman and is member of the College Basketball team.

In extra-curricular activities too, he has left no stone unturned. He has represented his House in Urdu debates and quiz competitions on several occasions. He has been declared the best Qari of the college. He represented the college in All-Pakistan Qirat Competition where he secured the fourth position.

He is President of the Magic Club and is an active member of the Social Welfare Society, House Honour Committee and the Chemical Hobbies Club. He is also a very dutiful and an exemplary S.L. of the House.

(iii) **MUNIR AHMED** :- (Winner of the Gold Medal).

This young man, with spectacles on his eyes, having a keen sense of observation, is none other than Munir Ahmed, winner of the Gold Medal on account of his outstanding performance in S.S.C. Part-II examination 1976–77, securing an average of 85.6% marks with distinction in all subjects.

Besides, being an outstanding student, he also takes an active part in extra-curricular activities. He has represented his House in spelling-bee and quiz-competitions on several occasions and is also member of the Photographic and the Science-modelling Clubs.

(iv) **IRFAN SHUKR :-** (Winner of the College Medal).

Irfan Shukr is a cadet with rare capabilities. He is a brilliant student, stood first in District Dadu by securing 81.8% marks in S. S. C. Part-II examination, on account of which he is awarded the College Silver Medal.

He is an outstanding sportsman and is member of the CollegeHockey XI and the College Squash team.

In extra-curricular activities too, he hold a distinct position. He is a remarkable Urdu and English debater and on various occasions, his brilliant performance has established his individuality in this field. He has also represented the college in quiz and open declamation contest on several occasions. He is Vice-President of the Urdu-debating Society and an active member of the Chemical Hobbies Club. The College expects a lot from this talented, young cadet.

(v) **MAQBOOL RAZA :-**

Undoubtedly, Maqbool is one of the best cadets, this college has produced. Besides, being an excellent student and an outstanding sportsman, he possessed a high moral character. He was a responsible S. S. L. of his House. He got III

position in the Board by obtaining 77.9% marks.

He was interested in cricket, tennis, hockey and squash. He was editor of the House-wall paper and participated in quiz competitions. He was a member of the philately and numismatics clubs. We wish him all the best in life.

(vi) CADET RAZAULLAH NASIR
(Best Sportsman 1977-78).

He is a member of seven college teams, being captain of the two, Riding and swiming, and Vice-C tain of Athletics and cricket team

He has been awarded college c ours in cricket, athletics, kabba swimming and riding and merit cer ficates in squash, shooting and ridin

He represented the college kabba team in the District-Championshi and stood second in the Distri Athletics Competition. He was als declared the second best rider of th year 1977-78.

Besides being an outstandin sportsman, he is also a member o the English Debating Society and a member of the Music-Club. He is also a member of the Hyderabad Board Athletics Team and Chairman House-Honour Committee.

In view of his brilliant performance in sports, he is awarded the "Best sportsman Cup" for the year 1977-78.

———

NIGERIA

Dr. Fazal Mahmood,
M.A., D. Sc.

Nigeria is a country of West Africa. It is bounded by Guinea, Dahomey, Niger, Chad and Cameroon. It has low coastal belt, hilly belt and the wide plateau belt.

The main rivers are River Niger and River Benue besides many small intermittent streams.

High mean temperature and high relative humidity found in coastal areas create most trying conditions. The temperature rarely exceeds 90°F. There are two distinct seasons: a dry season of low humidity with high mid-day temperature and relatively low night temperature: and a rainy season. Rainfall is heavy in the South, ranging from 7‿ inches in the South-west to about 170 inches in the South-East: it decreases rapidly in land to 20 inches in the extreme North.

The vegetation of Nigeria varies from lush rain forest in the South to arid thorn scrub in the far North. There are valuable timber trees which are members of mahogany family. During the rainy season the grass grows space and the tree canopy thickens and during the dry season the grass is burned and the vegetation remains charred and bare for some weeks.

Hundreds of species of birds are common. Reptiles are plentiful both in variety and number. Wild life is

found in thick forests.

The swamp belt and parts of Bornu adjoining Lake chad carry thick alluvial deposits. Tin ore and rare ores like columbite (95% of world production is from Nigeria) and tantalite occur with the tin Coal is mined near Enugu. Iron is found in the South Eastern region (Nigeria is a member of OPEC and its present revenue from oil alone is 500 times the entire annual revenue of 1946).

The pace of development is very fast and they are spending a lot on Education (Education is given the maximum share in their annual budget), construction of buildings, roads and factories. Politically, they are assuming the responsibility of leadership in Africa.

The Koranic Schools of the Muslim North and the Christian Missionary schools of the South were spreading education in the past and contributed a lot in this respect. The present Military regime has a gigantic plan of introducing Universal Primary Education and they are quite hopeful of achieving good results.

The population of the whole country in 1953 was about 3 crores, but it is estimated to be more tha 8 crores now. A complete list o tribes would run into hundreds Within the Major language groups there are often many different dialicts The most widely diffused language are Hausa. Ibo and Youraba.

Nigerians have a rich cultural heritage. The traditional rulers or chiefs wear distinct colourful dresses and heads. Chiefs are appointed by a Council of Chiefs at Village, Community and Tribe levels. Amongst the Muslims, the Sultan of Sokoto is the Chief of all Emirs. The Chiefs are respected by their subjects to the extent of being worshipped.

I had a chance to live in Ilorin a city which is called Gateway to the North and so I had the opportunity to meet Nigerians coming from all corners of Nigeria. My impressions are that Hausa people are very simple, frank but educationally backwards than others. They are quite successful in the Forces. Yourabas can laugh at anything but quite diplomatic in their dealing as a Youraba young man remarked, "If I am laughing and enjoying life with a gentleman then it

does not mean that I cannot bite him. Yourabas, Particularly their women folk are quite successful in business and have higher percentage of literacy than Hausas.

Ibos are clever, intelligent and more hardworking than others. They are usually serious about life and have higher percentage of literacy then Hausas or Yourobas. They are quite successful as teachers and administrators. All Nigerians are very much fond of music and dances and they have a very rich variety of cultural dances.

In Nigeria, a prospective bridegroom has to pay a bride price before he can be married. The price varies from something like Rs. 5/- to any big amount. Almost all the Nigerians prefer Traditional Law to Muslim or Christian Law of Marriage (as the religious laws restrict the number of wives one can marry). I met many Muslim who have more than four wives and many christians who have more than one wife. In such case, the senior most wife manages all affairs even arranges the next marriage of her husband. I always saw marriages parties going on foot, singing and dancing up to a bride's house, which makes the ceremony quite colourful. Intermarriages are quite common between Muslims and Christians.

Nigerian Young maids wear colourful dresses and expensive jewellery on the occassions of marriage and cultural festivals. Nigerians drink and dance on such occasions for the whole of the night. Among certain tribes, they dance when a dear one dies because they believe that the dead person will not be happy if they are gloomy. Generally; Nigerians are very friendly, cheerful and happy go lucky type.

———

One hearned man is harder on the devil than a Thousand ignorant worshippers.

'Hazrat Ali'

What is Drama? Humour Irony and Satire (V)

Mr. Affan Maqsood
M.A. (Eng),

Humour is 'Comicality', or the capacity to cause or feel amusement. Irony is an expression, which is the direct opposite of one's thoughts; it helps in making one's remarks forceful. It also means an event or situation, which is itself desirable, but, owing to circumstances, is of little or no value, thus appearing to be directed by evil fate. Satire is a form of writing, holding up a person or society to ridicule or showing the foolishness of an idea, custom, etc. All these techniques are very effective for making a plot successful and fascinating to the spectators.

In Shakespearean Tragedies, comic scenes are introduced to provide 'comic relief to the spectators. In his *Hamlet*, for instance, the grave digger's scene aims at relieving the spectators of the monotony and humdrum atmosphere for a while. In the last scene, Hamlet executes his plan of revenge, but his own death, along with claudins, becomes ironical. In Marlowe's *Dr. Faustus*, comic scenes are understood to have been added after his death. No doubt, there are numerous ways to introduce humour in a play, but the real feeders of humour are spontaneous incidents of life, simple-mindedness of characters, misunderstandings and the incorrect use of English vocabulary, because of ignorance The following dialogues, for example, may help explain my point:—

1. **An English man** (addressing an Indian at a railway station):

Excuse me!...Who is the Station Master?

Indian: I 'is' the Station Master?

English man: (shaking hands) Are you the Station Master?

Indian: Yes, I 'are' the Station Master

2, **Excise Inspector:** (addressing the people in a bar)

Why do you take wine? ... Don't you know it is dangerous?

O.K! if you want, wine, you can have grapes, because wine is prepared out of grapes.

A drunkard: (staggering but trying to maintain the balance of his body),

But ... w...e...d...O'nt... want to take wine in ca...p...s...u les.

William Shakespeare's comedies present a balanced combination of humour, irony and satire. In his *A Mid Summer Night's Dream*, he has evolved various ironical situations, which produce fun and humour. In the first place, Oberon, the King of Fairies, commands Puck to drop the flower-juice on the eye-lids of Demetrius just at the time when Helena is close to him. But Puck erroneously drops the juice on Lysander's eye-lids. Consequently, the latter starts loving Helena. When Puck realises her mistake, she afterwards, drops the flower-juice on Demetrius eye-lids. Thus he also falls in love with Helena. A funny situation developes when both Lysander and Demetrius, under the influence of the charm, speak together and express their love to Helena. This naturally leads to a misunderstanding between Hermia and Helena. A real humorous situation is built up when Oberon fixes asse's head on a clown's and drops the flower-juice on Titania's eye-lids. when the latter—her own queen—gets up, she speaks: "Ah! what angel is that I see! Are as wise as you are beautiful?" In Shakespeare's *The Tempest* Ariel is instrumental in bringing out humour by taking work out of Cliban. Whenever the latter neglects his work, Ariel tumbles him down into the mire, makes mouth at him in the shape of an ape and, sometimes changes his shape in the likeness of a hedgehog and comes in the way of Caliban, In his *As You Like It* also, Shakespeare has evolved

many ironical situations. Orlando, after his miraculous victory over the powerful wrestler, gains Popularity. His elder brother, Oliver feels jealous of him and makes up his mind to burn him alive in his chamber. One of his faithful servants addresses him: ' O! my gentlemaster, my sweet master! Why are you virtuous ?—Why are you gentle strong and valiant?—Your praise is come too swiftly home before you". At another stage, 'dramatic irony' has been adroitly exploited when Ganymede advises Orlando to come to their cottage every day where the former would act like Rosalind and the latter would outpour his sentiments of love for Rosalind. Ganymede says: "This is the way I propose to cure you."

Another play-wright, whose plays abound in these three elements is George Bernard Shaw. In his 'anti-romantic comedy' *Arms and the Man*, Sergius pretends to be in love with Raina and is going to marry her. But he is found expressing his love to a maid servant, Louka. Louka is puffed up over this honour awarded to her by Sergius. Her later gestures are extremely funny when she talks to Raina on equal level. In the last scene, Major Petkoff, comes back home and asks for his overcoat. Raina and Catherine are put in an embarrassing situation. When Bluntschli returns the overcoat, Raina immediately puts it in the same cupboard where just a moment before, Major Petkoff had searched it and was disappointed. The Major is astonished to find out the overcoat in the same cupboard afterwards. Bluntschli's remarks about the army affairs of his time are extremely satirical: 'What a r e army? They make cannons out of cherry trees; and the officers send for their wives to keep discipline.

Chekov's *The Bear* — a jest in one act — is one of the masterpieces of modern comedies. Popova is a young widow of a land-owner and is mourning the death of her husband.' she is in state of poignant sorrow, and does not feel like talking about any topic, except about her husband. Smirnov, who is a middle-aged land-owner, troubles her by demanding an amount of twelve hundred roubles, which her husband owed him. Popova expresses her inability to pay the money at this stage, but he keeps on insisting to have the amount "just now". There is an exchange of acrimonious

language. In the end, the situation become's funny and ironical when Smirnov falls in love with Papova and she also responds his love. The last dialogues are interesting:

Papova : Wait a minute.

Smirnov : (Stopping) well?

Popova : No, it is nothing ...... you can go ... ... wait though ...... No, go away, go! I hate you! However — No, don't go ... ... Well, why are you standing there? Get out!

Smirnov : Get out? ... ... Louka (in the end finding them loving) Holy Fathers! (A pause).

Papova : (with down cast looks) Louka tell them not to give Tobby any oats at all to-day.

In the earlier part of the play, humour has been created through the language:

Papova : now I'm in such a state of mind that I don't feel at all disposed to occupy myself with money matters.

Smirnov : And I'm in such a state of pocket that if I don't pay the interest tomorrow, I'll be completely and utterly bankrupt! My estate be put up for auction!

Papova : The day after tomorrow you will receive the money.

Smirnov : I need the money to day not the day after tomorrow.

Papova ; Forgive me, I can't pay you to-day.

Smirnov : And I can't wait till the day after tomorrow (After pause). I'll just sit here till you pay me back. If you're ill for a week, I'll stay here for a week ... ...; if you're ill for a year I'll stay a year (Shouts) Semion! unharness the horses! we are not leaving for quite a time! I'm stopping here!"

In J. H. Walsh's One-Act Play •*The count's Revenge*', the last scene is composed of dramatic irony and satire. Albert has thrown a challenge to Monte Cristo to fight a duel for having disgraced his father, the Count of Morcerf. Later on, however, he apologises from Monte Cristo. The Count and the countess of Morcerf are anxiously waiting for the return of Albert, who was scheduled to have his duel at 8 o'clock. It is now 9 o'clock. Albert comes and tells the whole story to his father, who is furious. (In the end, the Count of Monte Cristo enters).

Count of Morcerf : Sir, my son has told me a strange story.

Monte Cristo : Sir, I am about to tell you a stranger one.

Morcerf : Sir, you had a meeting with my son, this morning.

Cristo : I had.

Morcerf : And my son had good reason for wishing to fight with you and endeavoring to kill you.

Cristo : Yes, Sir. but you see that in spite of them, he h[illegible] not killed me.

Morcerf : How do you account f[illegible] his conduct?

Cristo : By his having found pe[illegible] haps that there is o[illegible] more guilty than I.

Morcerf : (sneering) or by the fa[illegible] that he is a coward.

Cristo : It is his father who i[illegible] the coward.

Morcerf (roused) : You call me coward! Let me tell you this --- that I hate you! In short, since the young men of to-day will not fight, it only remains for the older ones to do so: Do you not agree, Sir?

Cristo : Certainly, Sir, it was to fight that I came here.

The dialogue which discloses the identity of Monte Cristo is even more forecful and sarcastic.

Cristo : Who should know it better than I? Who should know better than I that you are the Villain

	Fernand Mondego, that your wife was the girl to whom your victim was betrothed and that I ......
Morcerf ;	(suddenly realising) that you are Edmaed Dante !
Monte Cristo :	(bowing slightly) Edmand Dantes, your victim:

A thorough study of the history of Drama reveals that these three devices i.e. humour, irony and satire, have always been used by dramatists in various ages; only the forms were different but the spirit was the same, In the primitive society, clowns and court jesters were popular because of their cheap physical gestures: With the passage of time, however, humour grew decent and substle. In Augustan Age, satire was the only device used in literature, because the neu-classicists had a strong conviction that society can easily be reformed by ridiculing the evils of society. In the modern age also, humorous and satirical writings are widely popular. George Bernard Shaw, Oscar Wild, Somerset Maugham, Arthur Miller, Chekov all have aptitude to such writings. In our television plays like 'Intezar Farmaye', and Tal Matol—the elements of humour, wit, irony and satire have played the dominant role.

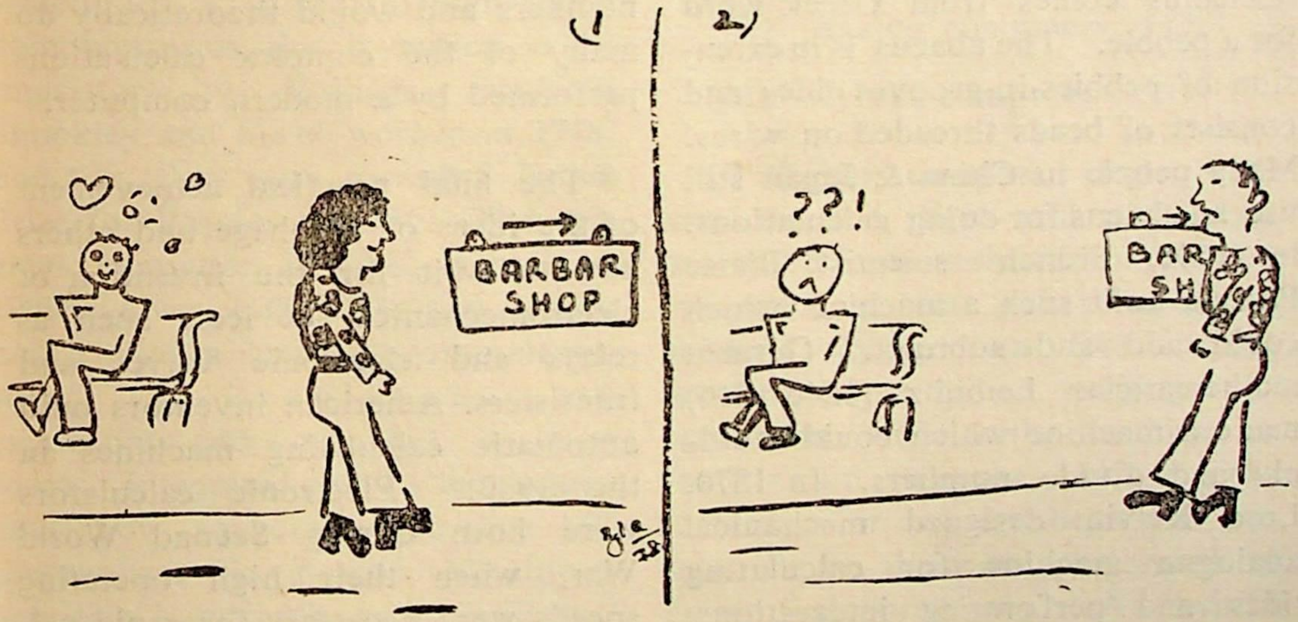

Computer

Syed Jaffar Hussain
M.A.

Primitive men used fingers for calculations. The ancient Egyptians and Arabs counted by placing pebbles in rows along grooves, scratched in the sand. Indeed, the word 'Calculus' comes from Greek word for a pebble. The abacus is in extension of pebbles-in-grooves idea and consists of beads threaded on wires. Many people in China & Japan still use an abacus for doing calcutations. In 1642, French scientist Blaise Pascale built such a machine which could add and subtract. German mathematician Leibnitz (1646-1716) made a machine which could multiply and divide numbers. In 1870, Lord Kelvin designed mechanical analogue machine for calculating tides and performing integrations. In 1833, an English mathematician and inventor Charles Babage designed "Analytic Engine" (also called calculating Engine) with a storage capacity of one thousand 50-digit numbers and would theoretically do many of the complex calculations performed by a modern computer.

The final practical achievement of the ideas of Babbage and others had to wait for the invention of electromechanical devices, such as relays and electronic valves and transisters. American inventors built automatic calculating machines in the 1930. Electronic calculators were born during Second World War, when their high operating speeds were necessary for rapid cal-

culations about gun-aiming and for finding interception courses for fighter defences. They were soon used to process the data supplied by the radar installations. After Second World War, an electronic computer known as ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Computer) was made by Jp.O. Eckert in U.S.A. But the first computer as we understand the term to-day to include an adjustable memory was designed by the Hungarian born Mathematician John Von Newmann in 1952, which he built for the American Institute of Advanced Studies and called it MANIAC (Mathematical Analyzer, Numerical Indicator and Calculator).

The scientific break-through which led to powerful high speed computers was the invention of a transistor by William Bradford Shookley and his co-worker in 1948. For this, they were awarded Nobel Prize for Physics in 1956. The original computer ENIAC, contained 19000 valves, 1500 relays and nearby half a million passive components, such as resistors and capacitors and occupied a large room. Integrated circuits techniques have now squeezed more than 160 components on a chip of silicon only two hundredth of a millimeter square. Using such circuits ENIAC could have been housed in a shoe box. To-day computers use magnetic drums, tapes and discs and man-made ferrite materials (which can be magnetized) to make the tiny rings in computers immediate access stores. In the immediate future, the trend will probably be to make increasing use of electro-miniature electronic circuits with integrated components. It may be expected that modern computers for office use will become available only of the size of a typewriter.

There are three main kinds of computers :—

(i) Digital computers.

(ii) Analog computers; and

(iii) Hybrid computers.

A digital computer deals with numbers and digits and all its data has to be in numerical form. Analog computer, on the other hand, can handle varying data like varying speed of an aeroplane, varying voltage from an electric machine or varying air pressure. In this, the representation of numbers and calculations on them are performed by measuring processes. A hybrid

computer is a combination of a digital and an analog computer. In this the analog units are connected to the central processor of a digital machine and so it can use its large memories and more varied input and output devices. It needs additional pieces of apparatus, such as analog to digital converters and digital to analog converters.

Generally, the digital computer is the base of all computers with the main programming instructions stored in its memory. The data presented to and handled by a digital computer is always in the form of digits. This does not mean that computer cannot deal with words; it merely means that words have to be translated by means of a code into digits which can be fed into a machine. A digital computer is capable of performing complex calculations. The arithemetic unit in a computer's central processor can add numbers 725639503286 and 190256-871923 in a millionth of a second. Similarly, it can multiply numbers like 5321098657 and 236759 with an unimaginable speed. In computer's handling, decimal numbers are translated into binary numbers—a system which has only two digits 1 and 0. This can be immediately represente by an 'on' or 'off' pulse of a electric current correspondin to computer's meagre vocabulary c 'yes' or 'no'. To give a simpl example when an electric lamp is li it represents the digit 1 and whe it is unlit it represents O. Mos modern computers use binary num bers, either to represent the number of other systems or to stand fo coded words. In computer's termi nology, binary numbers are calle bits.

The key stages in the binar number series are 2^0, 2^1, 2^2, 2^3, 2^4 2^5,........written as 1, 10, 100, 10,00 and 100,000 corresponding to decima numbers 1, 2, 4, 8, 16 and 32 Decimal number 89 is equivalent to binary number 1011001 and decima number 1, 125, 899, 906, 842, 624 is represented in binary as fifty con-secutive 1s. The decimal numbe 21, for example, is equal to 1010 in binary system and can be repre-sented by the series of electric pulses on-off-on-off-on. A compute can recognise such electric pulse and store them in its memory devices. Binary gives us a way o talking numbers to a computer and for the computer to talk them back

Both the numbers and the route they take inside a computer have to be planned in advance by the programme, who gives the machine the information which it needs to start off its calculation. Now let us add two numbers together in the computer. Suppose they are 25 and 27. These numbers enter into the computer in the form of a series of minute electric shocks or pulses 11001 and 11011. For addition, they are sent, in turn. from the computer's store to the calculating unit of the computer—a kind of temporary stores in which they are set up opposite to each other, like

11 0 0 1
11 0 1 1

When we talk of adding two numbers together in a computer what really happens is that two groups of electric pulses are introduced into the electric unit of the computer at the same moment and the answer comes out at the other end as a different series of electric pulses, like this :

(on)	(on)	(off)	(off)	(off)	(on)
on	on	off	on	on	on

If binary system, $0+0=0$, $0+1=1$. $1+0=1$ and $1+1=10$. So, result of the above sum comes out a 110100 (52 in decimal system).

To multiply two numbers together a computer makes use of its phenomenal speed to add one number to itself the required number of times. For example, in the multiplication 1101 x 101, computer would do it by adding 1101 to itself 101 times. Subtraction in the computer is done by adding the complement of the binary number (The complementary number is formed by changing all the Is into Os and Os into Is). Division is performed on a computer by successive subtractions which (using complements) would revert to additions. In fact, it is possible to add, subtract, multiply and divide numbers in a computer using only the mathematical operation of addition.

Basically, a computer can understand and speak only two words, 'yes' or 'no'. These are represented by presence or absence of a pulse or electric current in a wire or magnetic storage device. All data numbers or words and all instructions have to be reduced to sequences of 'on' and 'off' electric pulses to communicate with the computer and

and to enable it to deal with them. Computers use all types of elements, such as tiny magnetized rings to stand for bits of the binary numbers. Alternatively, the bits may be stored as magnetized dots on a magnetic tape or magnetic discs.

The much greater extension of computers use, which can be foreseen, have led to some gloomy prophecies of a mechanised society in which men will become accessories to the machines that control human affairs. Others fear the developing use of computers as of automation generally, for economic reasons, will lead to considerable unemployment. Yet, others are worried that use of computers in decision-taking, will lead to the concentration of powe in the hands of few men who ma dominate their fellow-beings in ever sphere of life. In assessing th social consequencies of introducin computers, much depends on th rate at which they will be achieved Industrial history tells that men have learnt to live with machines as they have leatnt to live with each other and so men should learn to live with computers also. Moreover, human beings remain superior because computers cannot think, although they never make mistakes in doing calculations. Wrong answers are results of incorrect data of wrong instructions supplied to a computer.

Words of Wisdom

[1] "Forbidden unto us are the distinctions of colour or race.
" Yes ! We are the harvest of a new spring.

[2] As for the Muslims dazzled by the West
A mirage is the object of their quest. (IQBAL)

HARMONES

**S. Anwar Ali Shah,
M. Sc.**

Knowledge is not restricted to any particular group or category of persons.

A person, belonging to any group, must acquire some knowledge about one's own body, know how and why certain abnormalities develop in it.

We have often come across persons with strikingly peculiar appearance, inducing in us fear and at the same time, deep sense of sympathy and pity for them. Such sights have presented themselves in the form of certain dwarf of three feet, a tall one, as tall as (9) nine feet, an awful face with blar nose, bulging eyes, "goitered" throat on one side and a man with feminine characteristics and a women with masculine features, and God forbid, one changing sex into the other.

The more a man thought about these experiences, the more he found himself puzzled up, without reaching any reasonable conclusion until he is justified to declare the "Anomalies of Nature".

But the person, who believes in "Fundamental Rule of Nature", demonstrates that these and other such freaks are due to "Physiological disorders" inside the system of man, caused by over activities of or "Malfunctioning" of certain ductless glands called "ENDO CRINE GLANDS". These glands have a

secretion called "HARMONES" responsible for these freaks and abnormalities.

Now let us have a brief but informatory glance over the "HARMONES" and the glands secreting them.

HARMONES are organic compounds which, when secreted, are absorbed in the blood stream and reach the organ and initiate, excite, or increase, the activity in its cells.

A brief account of some of the Endo-crine glands and Harmones, produced by them, is given as under, from the view- point of Physiology and Pathology:-

1] Thyroid.
2] Para-thyroid.
3] Iselets of Langerhans.
4] Adrenal Glands.
5] Pituitory Glands.
6] Thymus.
7] Sex harmones of testes and ovaries, etc.

1. THYROID GLANDS :

This gland is situated on the dorsal side of Trachea (wind pipe) below the larynx (sound box). It secretes thyroxin about, .2268 gms annually. Its deficiency is caused by the absence or deficiency of Iodine in food. The deficiency of thyroxin and abnormal activites of throid glands cause the gostre and myxoedema, characterired by the symptoms of a form of dropsy, causing puffiy appearance of hands and cheeks. During early life, a cretin is the result.

(A cretin is a person with pitiobly stunted growth and physically and mentally incompetent like a child of five even at the age of fifty).

Nervous agitation, insomnia, loss of weight, emaciation, physical interest and quick heart beat leading to death are the result of its over activity.

2. PARA-THYROID GLANDS;

These are four small structures attached ventrally to the thyroid.

The level of calcium in the Plasma (fluid part of Blood) steadily decreases from the normal, causing 'Tetany" (twitching of muscles), is caused by subnormal functioning of this gland.

3. ISELETS OF LANGERHANS:

They are found in Pancreas near

Stomach. The Harmone produced by them is called Insuline. Complete utilization of Glucose in the body is the result of subnormal functioning of these glands, which results in diabetes. (A disease which results in the discharge of sugar with urine).

4. ADRENAL GLANDS:

It is a pale and cup like gland on the upper part of each kidney. Each gland is composed of two parts. The outer "Corlex" which secretes cortisole Harmone and the inner, "Medulla", which secrete Adrenalin harmone.

Addisions disease, is characterized by low blood-pressure, pale appearances and emaciation and ultimately death is the result of deficiency of cortison. Beards and moustaches grow when cortex starts growth in women. Adrenalin has effects on heart beat and blood presure. Man prepares to fight against emergency to his harmone.

5. PITUITORY GLANDS:

This gland is found on the ventral side of the brain. It is of the size of pea divided into three parts. Each part secretes a number of harmones, affecting the shape and size of human body.

Its subnormal functioning results into cretenic dwarf and its over functioning causes a man to grow to a height upto 9 feet, besides, the harmone of this gland controls the activities of other glands testis, ovaries and memory, such as glands, etc.

6. THYMUS GLANDS:

This gland is situated near the heart and is blocked in structure. Its exact function is not yet fully known. Although it is observed that, Sex-organ develops quickly thus bringing about maturity by this gland harmone. Sub-normal function of this gland results in delayed maturity.

7. SEX HARMONES:

These harmones are secreted by two glands. Testes in man and ovaries in women. The harmones of testis are called testosterone which produce in a mass the masculine characters and appearance, such as, loud sound, moustaches, beard, etc. Similarly, the harmone of ovary produces in a woman, the feminine characters and appearance.

The disturbance of these two harmones may lead a person to change of sex or live in the middle. But, under the normal circumstances,these harmonal secretion are proportionate and we do not come across abnormalities.

— ——

Good Bye Petaro

Cadet Asif Farooqui
XII Class

The time to depart has come. Good-bye, the oasis of knowledge in the dry, parched and arid desert of ignorance. Good-bye to the great Alma Mater, enclosing the bright futures of many to come in her boundary-walls. Good-bye to well-furnished and bright classrooms where desks ranged in rows ready for reading the voluminous text-books of Physics and Biology and providing enough place to solve a problem of calculus on them! Good-bye to the extensive Physics and Chemistry laboratories with "Accuracy is our pride" as their motto. Good-bye to the sweet fragrance of lemon trees which will be preserved in any memories.

Good-bye to the miles long parade ground where I learnt how to keep steps and be in harmony with the fast moving world. Good-bye! the muddy P.T. ground which made me tough enough to feel like a man and took out enough sweat in every P.T. hour, to smell like a hardworking peasant. Good-bye to the majestic "Cadets' Mess" where I have dined for five years, while the great hustle and bustle of talking and discussions went on. Good-bye to the grand mosque, which is a pattern of unique architectural beauty in our campus and from where I have heard the Muezzin calling for prayers five times a day for five years. Good-bye to the well venti-

lated dormitories and rooms with long series of beds laid out stretched with pure white bed-sheets, giving a touch of cleanliness and an invitation to rest and slumber after long fatigues of P. T. and Parade. Good-bye to the kind hearted and learned teachers of mine. I have no words to thank them and no heart to leave them after walking with them for a period of five years in search of knowledge and wisdom. Good-bye to heaven-piled offices, so clean, so tidy, where devoted and sincere people sit and run the administration of the college. Good-bye to the magnificient college building and the dreamland of Houses: Good-bye to the splendid lawns, grassy-field and long beautiful shaddy trees and lemon farms for I can no more enjoy their shade and their fruits. Good-bye to Petaro I am leaving ..leaving for a world full of struggle. My dear Mater! I am leaving your cosy lap for a world which is always as cold as Hell. For here I will enjoy no more warmth, no more guidance, and no more affection. But I have the consolation and trust on all the gifted qualities you have developed in me. The discipline of life, the burning desire to struggle and to work and the consciousness of my aim of life and destiny and the last but not the least your own sweet memories are some of the presents which you have given to me on leaving.

Good-bye Petarians, I'm leaving you while you all are still enjoying the warmth of life and struggle in Petaro. However, every one has to depart from here, the only difference is that of time. I say Good-bye to you with a heavy heart and with tears in my eyes. Good-bye Petaro! Good-bye! ... ...

IQBAL SAYS

—Build in love's Empire your hearth and home
Build time a new, a new dawn, a new eve!

—The way of the hermit: not fortune, is mine:
Sell not your soul! in a beggar's rag's shine!

We Live in deeds not in Years

Cadet Wasim Zaidi
XII Class

Not enjoyment, and not sorrow.
Is our destined end or way:
But to act, that each tomorrow
Finds us farther than to-day.

The purpose of human life is not simply to drink, eat and be merry and then die after some time. It is not even the length of life that makes man superior to other animals, because vultures and ravens enjoy a much longer span of life. Man is superior to animals because he does not live for bread alone. He has a spiritual nature. He would willingly accept death with honour rather than live a life without honour. It is for this spiritual nature that we honour a man and not, for his long life.

We judge a man by his deeds. The character and thoughts of a person are revealed through his deeds. If a man is mean and vicious, we do not give him credit for his years. A Persian poet has put this idea very beautifully: "A man is great by his wisdom and not by his years". Napolean was quite young when he died at St. Helena. The younger Romantics-Shelley, Keats and Byron died young, but they left their marks on the history of literature. We know many old people who died full of years, but without

any glory, "One glorious moment is worth a hundred years without a name".

Deed, it is not the size of a work that matters—one work faithfully done is more valuable than a hundred done half-heartedly. A soldier, who dies while fighting for a disputed barricade is braver than a victorious General who has only watched the battle from a distance. There are people who fail in achieving their goal, but it is not the goal that matters. What ultimately counts in life is whole-hearted devotion and sincerity of purpose.

True life is not mere breath, it is not to live for years like a tree. We ask for life which is full of action. Life, however, long, comes to an end but deeds live for ever:

The deeds we do, the words we say,
Into still air they seem to fleet.
We count them ever past;
But they shall last —
In the dread judgement they,
And we shall meet.

If you don't hear the Whistle and Bell

Cadet Misbah Qureshi
Class XII

AH! how warm was the blanket, "let's go off to sleep ... It's only five o'clock in the morning". The whistle blew for the morning parade and the cadet did not hear it as he was fast asleep. He dreamt of the House-Master—a shout ...... No dream! A nice punch on the back to keep him

active the whole day long. His first doze. He got dressed up but was late for the parade. He was welcomed by the C. P. O.'s shout "Start front rolls". Boy, oh boy!

The cadet returned from parade all tired and exhausted ...... He was talking a warm bath and did not hear the bell for breakfast. He was bewildered to see that all the boys had gone. He knew he had missed his breakfast and he had no dinner yesterday for he was turned out of the Mess for being improperly dressed.

The whistle blew for theAssembly. The cadet was late again as he was keeping his books in the class. The Petty Officer stopped him and wrote down his Kit No. and asked him to report during the long break in the Adjutant's office. There he was told that he was awarded one college extra-drill.

In the evening, the whistle belew for games. He decided not to go as he was feeling extremely tired of fatigue. The result was that the Duty P.O. wrote his Kit No. (again) for being absent from games.

The whistle for the first Prep. blew. He was late for Prep. as he was in the dispensary. Unfortuately, the Housemaster was on round and noted his number. He was sleeping on his desk when the bell finally rang for dinner. He missed it again.

After the lights-out whistle, he had to report to the House-Master, for his absence from the first Prep. His excuses were all lame. Awarded one college extra-drill ... ... did not do the home-work, for that abuses from the teacher and bad impression and head-ache, pain in his muscles and limbs hurries from the college towards the Mess in order not to miss his lunch.

———

He who loves not his country, can love nothing.
(Byron).

Petarian Pakonauts

Cadet Saiyed Raza Mujtaba
XI Class

It is the 14th day of second month of the year 2292 A.D. I am roaming in a typical space suit. It is lovely silver colour. We are all feeling extremely happy not because we are going to the recently discovered planet, Japee but because three of us are Pakistanis. Another thrilling reason of which I am very proud is that we, three Pakonauts, belong to Cadet College Petaro. The two other Pakonauts are Pakonaut Abu Ali and Pakonaut Farhat Abbas Khan. All of us are of the same entry......Japee is the 11th planet, which was discovered 5 years back by a Japanees. Its colour is yellow like our House Colour. We'll be the first to land on the planet which is farther than the planet Pluto.

My record shows that I have already set my foot on Neptune; in fact I have lived there for 8 years. I have also travelled to Pluto. So these space travels are nothing new to me. Same is the case with my fellow partners. They are very experienced in this field, too. To-day's mission is most important. We'll be travelling in a most sophisticated spaceship which is completely made in Pakistan. It's of pure gold and stands 400 meters from tail to head.

Now we enter the ship and take our seats. We check the instruments and report back on radio telephones. The count down begins and now there is a blast and we are hurled in space at a speed of 2.5 million kilo-metershrs.

Though we the three, are not new in this field, we have been extremely lucky this time. There are more than thousand experienced Pakonauts, who were selected for a period two years' training programme. Ultimately we, the three were picked up and okayed for a journey to Japee.

We faced a few difficulties during the journey but soon overcame them.

At last after a long and tedious journey of 10 days, we have just landed on Japee. A historical day for Pakistan, for Cadet College Petaro and for the three Pakonauts! As I am the first who landed on the surface I am over-joyed.

But, as soon as I landed I heard the sharp sound of a whistle. Some one was blowing it very hard and rudely. Probably, I had dozed off as soon as I set my foot on Japee. I woke up with a jerk and hurriedly collected my senses and saw. Oh? God! What did I see! I saw in front of me and Cadet Farhat Abbas Khan, Section Leader of Latif House standing like a ghost and fighting hard to make me get up for the PARADE.

THE LIFE

Mir Anis

The longest life in death must end,
Your length of days you can't extend,
Be quick your soul for Heaven prepare,
Your step soon thereward you must bend,

(Translated by Prof. S. S. Azim)

PURE

Cadet Irfan Shukr,
Class XI.

Pure fly of pure thoughts through pure sky,
Turns a mind higher and higher;
High thoughts forces a man to cure his lies.
And pure deeds fly in pure sky;
Good mind, better thinking and best deeds,
Lifts man's personality to glimmering heights;
And performs numerous deeds, with diligence devotion,
Devotion purely popped in mind bright;
Change history and for truth sake die,
And grave a list of remembrance while dying;
And is appreciated from earth to sky,
By all living, whether small or high.

———

RAIN

Cadet Sabeeh Jaffery,
XI Class.

White clouds drifted over a sorrow-filled world,
The world that's troubled in the silence of despair;
They heard the sound of a wounded pup,
That lay in the corner of a muddy lane,
No one saw it,
No one cared.
They passed the window of an old Folk's home,
And saw the face of the very old
Sitting alone forgotten
Amid cherished memories
That were now slowly feading away
Into hopelessness.

In the street moved the listless crowds
Unconscious of the beauty of the dawning day;
The bitterness and hurt
On the face of the young boy
Who had loved yet lost
To another.
They heard the cry of the neglected child
And the tears,
Run down its dirt-streaked cheek.
And the white clouds,
Grey with unhappiness
For those who saw not
Cried too.

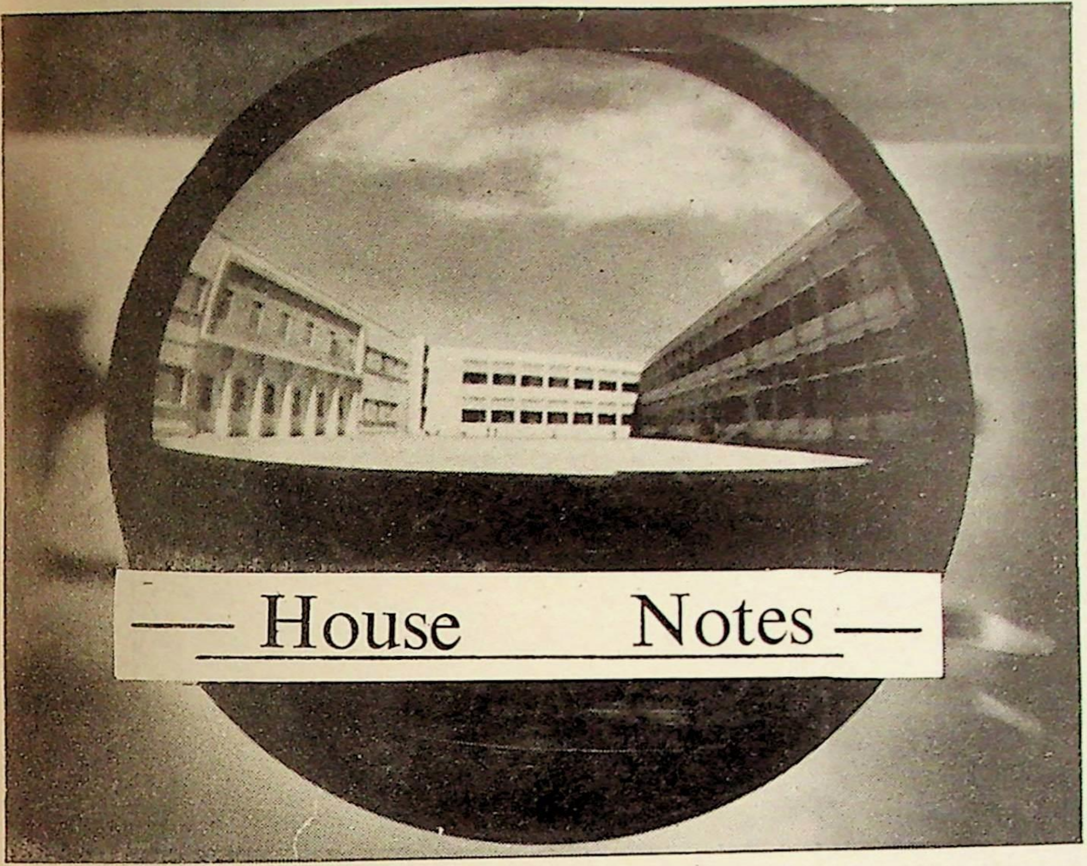

Senior Appointment Holder.

LATIF HOUSE

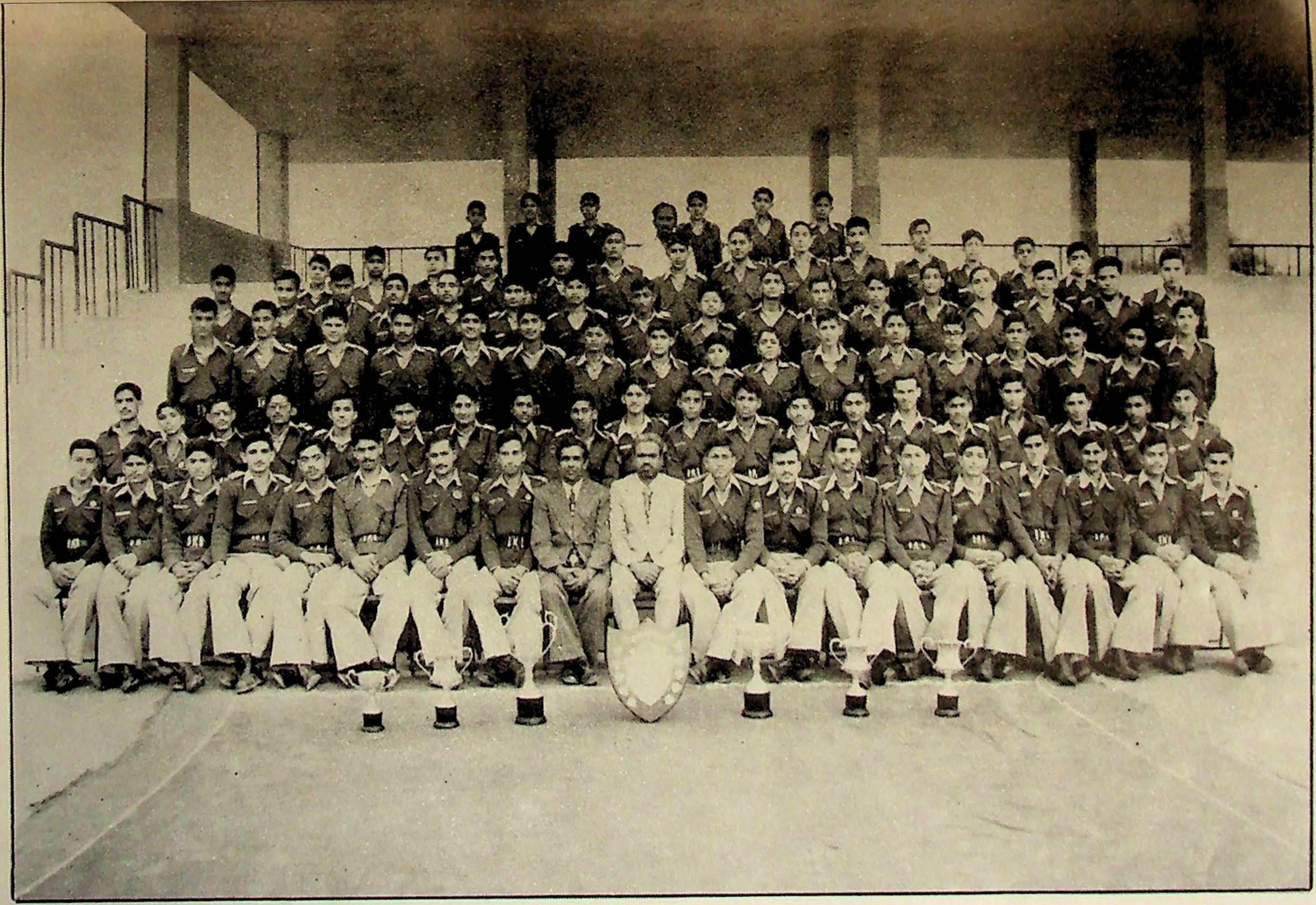

QASIM HOUSE

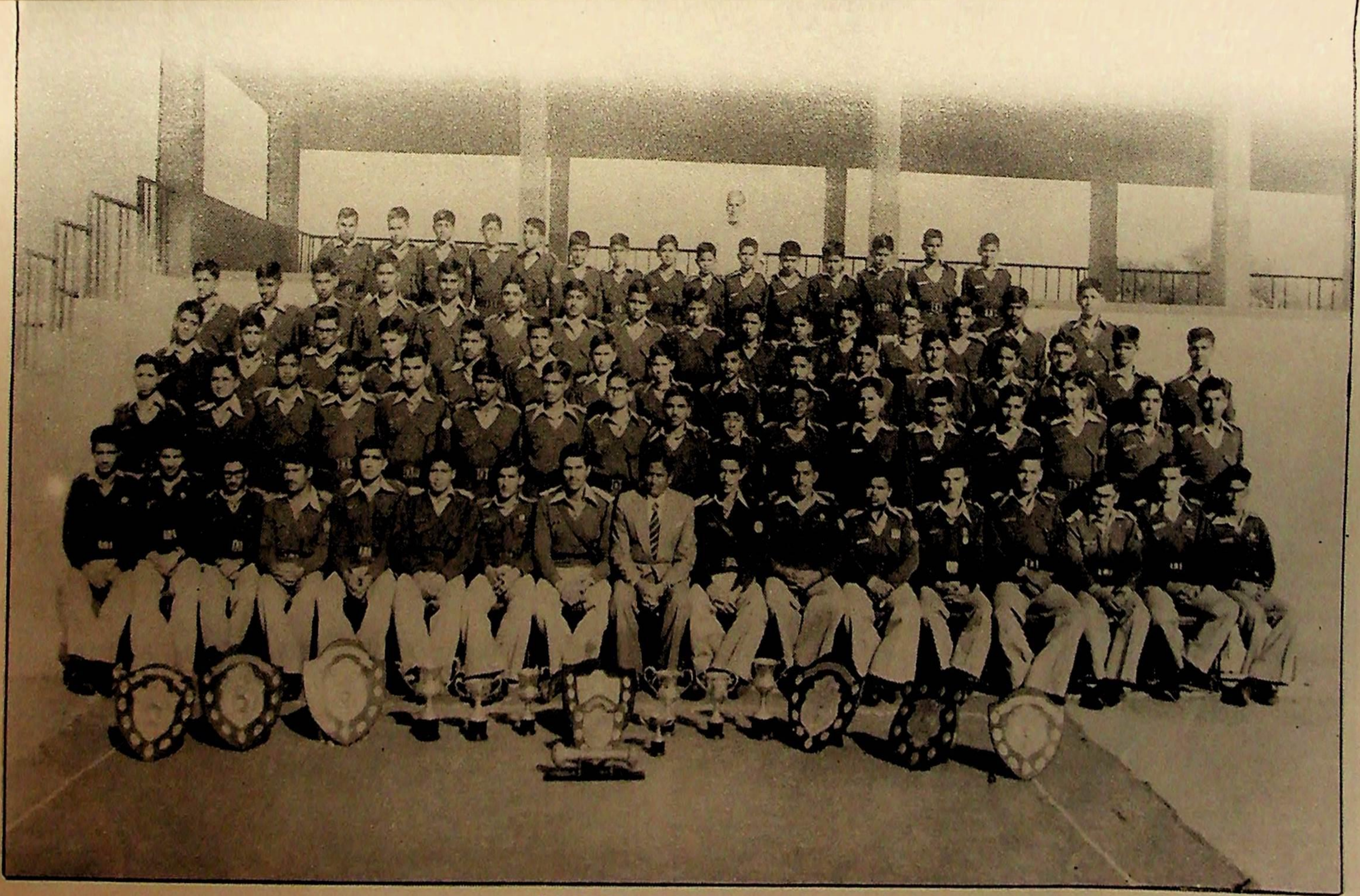

LIAQUAT HOUSE

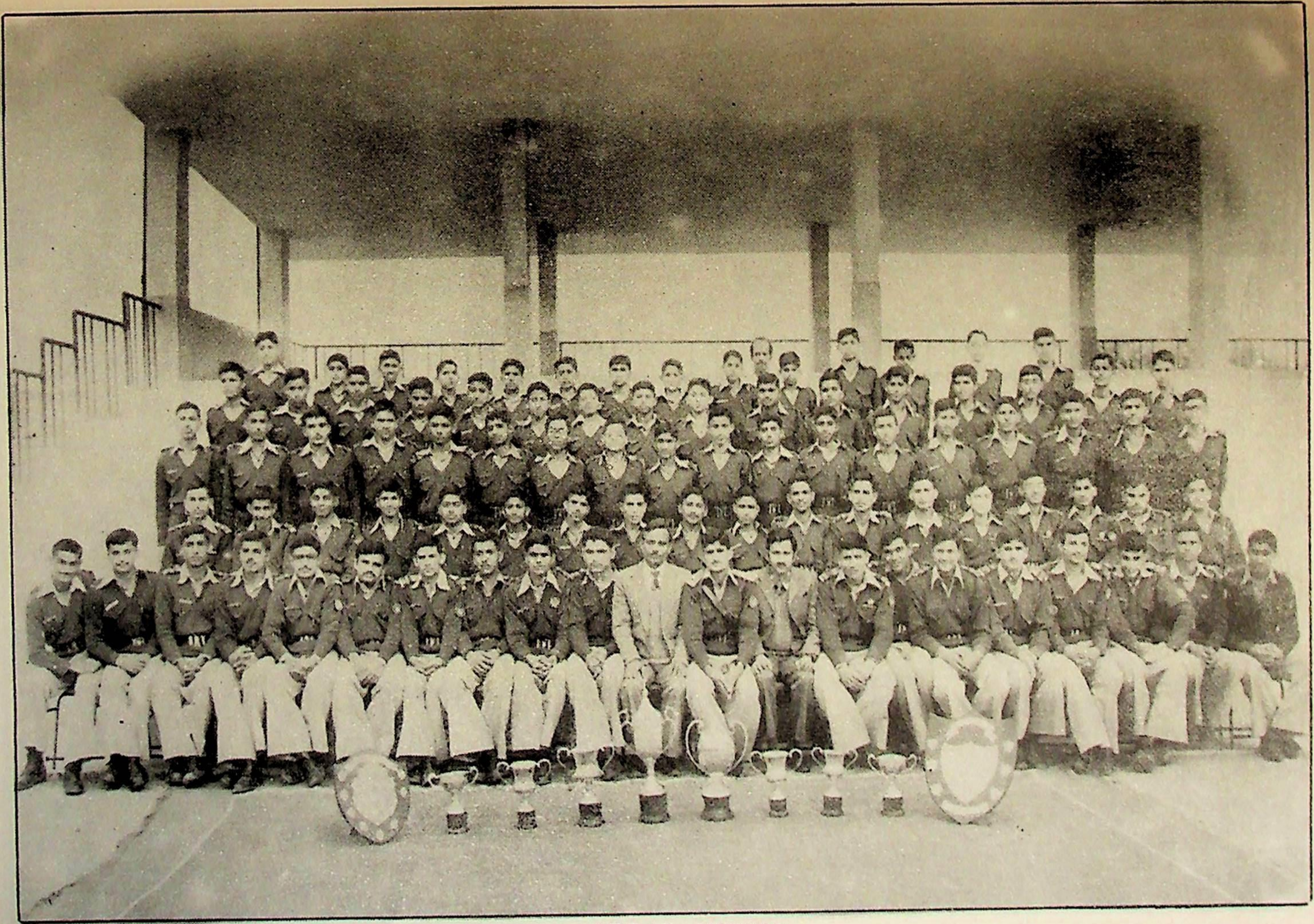

IQBAL HOUSE

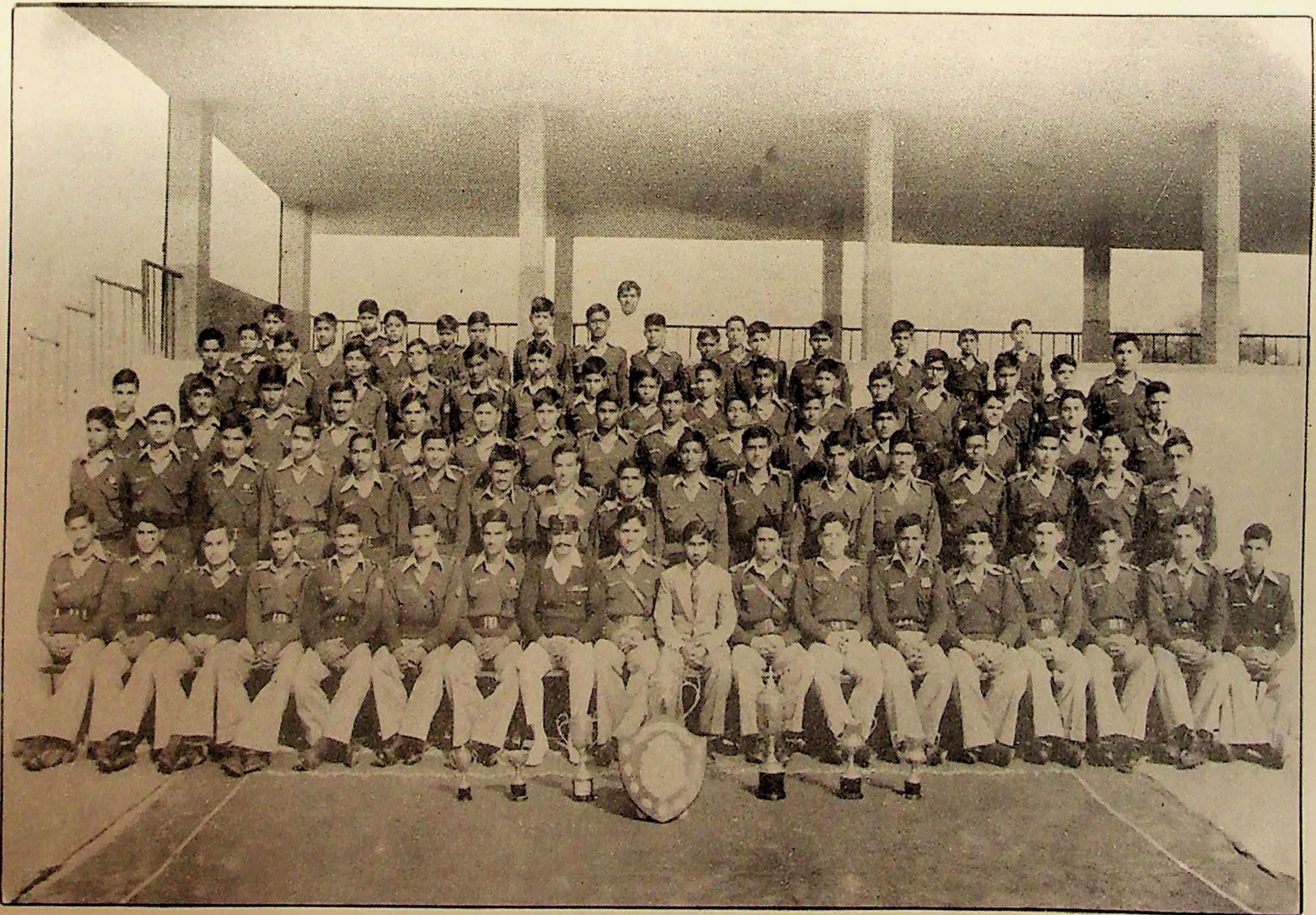

AYUB HOUSE

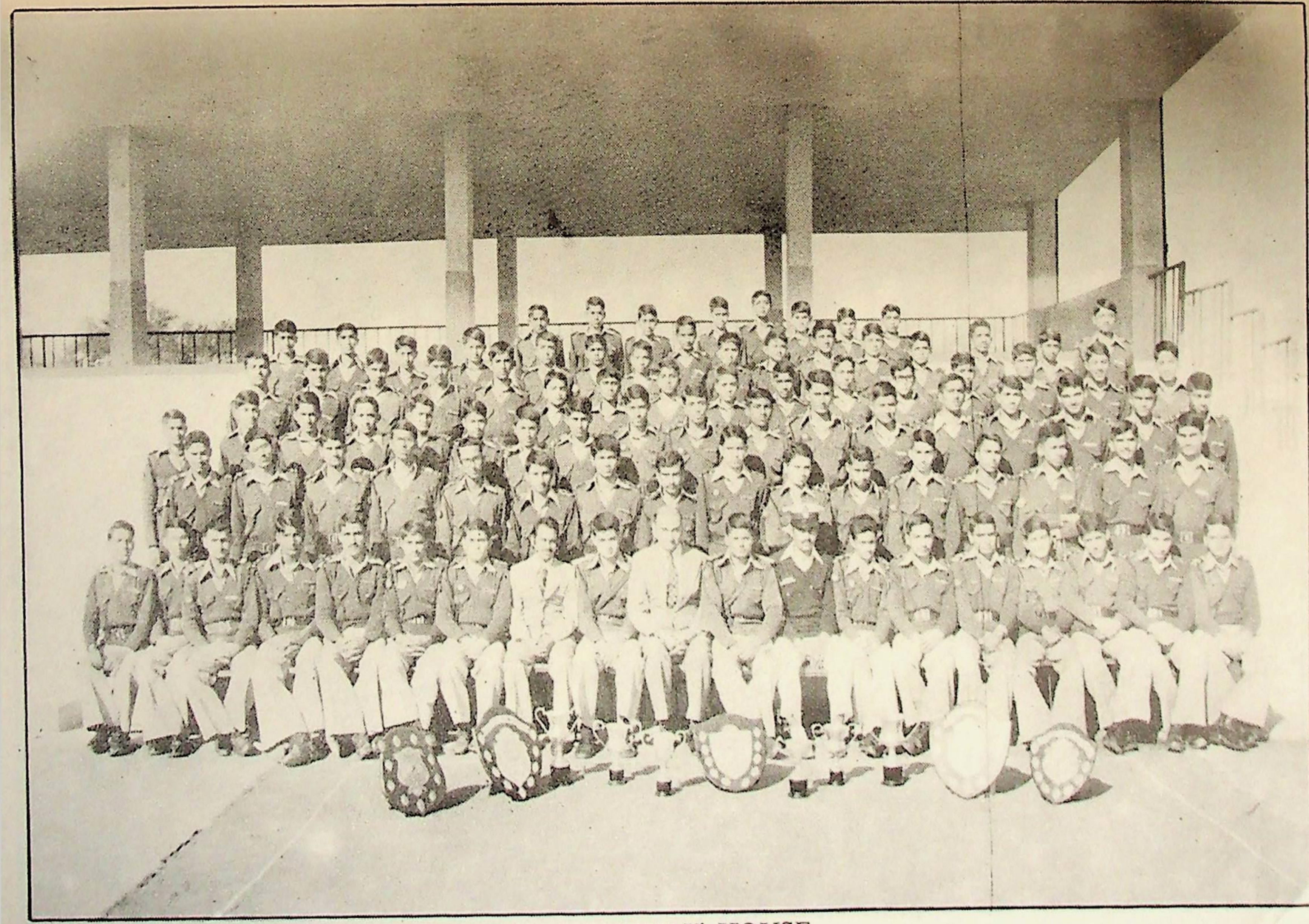

JINNAH HOUSE

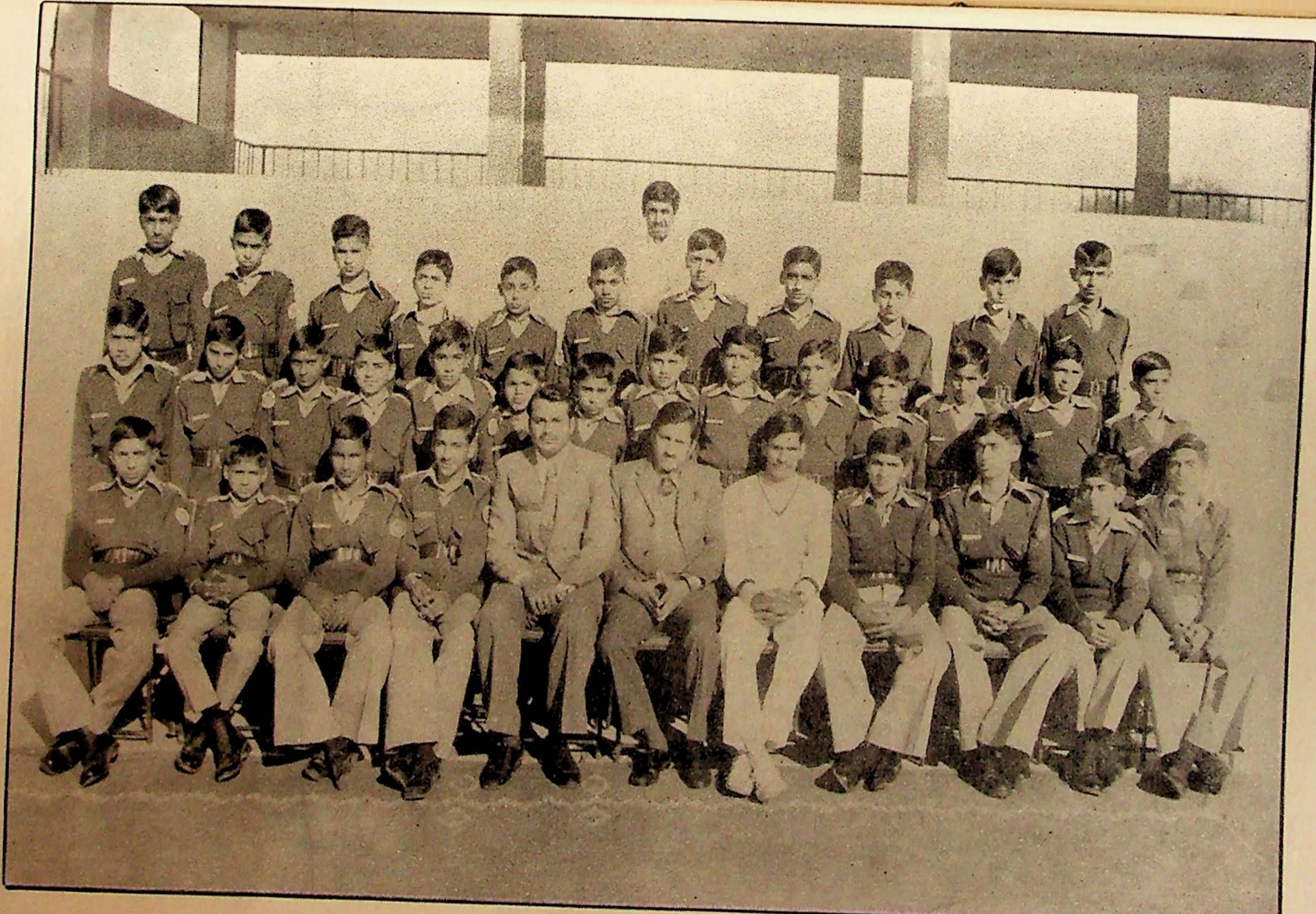

SHAHBAZ HOUSE

LATIF HOUSE

House Master	Ch. Abdul Ghani
Associate House Master	Mr. Saleem Mansoor
Attached Petty Officer	Muhammad Siddique P.O. PTI.
Junior Under Officer	Rahat Mahmood Arain
Senior Section Leaders	Muhammad Zaheer Arain
	Muhammad Sulman
	Imtiaz Ahmed Memon (Band)
Section Leaders	Khalid Ayub Khan
	Farhat Abbass Khan
Prefects	Javed Akhtar Malik
	Ahmed Ali Palijo
	Shaid Farooq
	Agha Taj (Band)
	Abdul Rauf ,,
Chairman House Honour Committee	Mazher Iqbal Choudry
Incharge Ante-Room	Zahid Sultan Sajan
Incharge Radio-Room	Mazher-ul-Haq
Incharge House Library	Anwar Elahi
Incharge House Pocket Money & H, Fund	Naeem Arif Arain
Captain Spelling Bee	Rahat Mahmood Arain
Captain Quiz Competition	Mazher Iqbal Choudry
Incharge Debates	Inam-ul-Haq Arain
Member Mess Committee	Akhtar Hussain Memon
Chairman Social Welfare Society	Mazher Iqbal Choudhry
Editor-in-Chief House wall papers	Rahat Mahmood Arain
Editor English wall paper	Muhammad Sulman
Editor Urdu wall paper	Saeed Akhtar Bhatti
Editor Sindhi wall Paper	Ijaz Ali Shah
Member Film Committee	Imtiaz Ahmed Jumani

CAPTAINS

HOUSE Sports Captain — Muhammad Zaheer Arain

GAME	SENIORS	JUNIORS	VIII CLASS
Cricket	Muhammad Sulman	Javed Malik	Naeem Mahmood
Hockey	Aamir Ghous	Shezad Sattar	Adnan Anwar
Basketball	Rahat Mahmood	Arif Hashmi	Amjad Karim
Football	Naeem Arif Arain	Ahmed Ali	Altaf Ahmed
Athletics	Mohd. Zaheer Arain	Moazzam Mahfooz	Jabbar Ahmed
Shooting	Inam-ul-Haq	——	——
Riding	Farhat Abbas		
Indoor Games	Zahid Sultan	——	——
Swimming	Mazher Iqbal	——	——
Boxing	Rahat Mahmood	——	——
Sailing	Tahir Afaq Termizi	——	——

By the grace of God Almighty after being runners' up for two consecutive years, we have emerged from the comity of Houses as the Champion House. Congratulations to everybody associated with Latif House. It was due to the hardwork of Latifians, but above all, due to the untiring dedication to work of our worthy Housemaster and keen interest shown by his associate.

Looking at the academic side, we stood third in Inter-House competitions collectively. We offer our heartiest congratulations to Cadet Hasham Bin Siddique and Syed Maqbool Raza for standing 2nd and 3rd in H.S.C. Part-II Examination, respectively, in the entire Hyderabad Board.

On sports side, we have been able to lift the trophies in Riding, Sailing, Swimming (Seniors) and Football (Juniors) and above all the

Sports Shield for Seniors. This year, the Houae has produced three captains and two vice-captains of college teams, namely, Cadet Muhammad Zaheer Arain, Tahir Afaq Tirmizi, Imtiaz Ahmed Memon, Muhammad Salman and Ijaz Ali Shah for Basketball, Cricket, Squash, Badminton and Tennis, respectively. We offer our heartiest congratulations to Cadet Muhammad Zaheer Arain for representing the Hyderabad Board Athletics team as a captain in All-Pakistan Inter-Board Athletics Meet held at Karachi and the only Petarian who got III position in High Jump.

In the various college activities, we have been playing an active role. We won the trophies in Debates, Quiz and Spelling Bee, Credit Cup and Qirat Cup. In the literary field, we have Naeem Arif Arain as the Editor of Urdu Section of College Magazine. The Latifians are very much interested in Hobbies and Clubs. We feel proud of cadets Zahid Sultan Sajan and Rahat Mahmood Arain as President and Vice-President of Science-Modelling Club. Cadets Mazher Iqbal and Anwar Elahi as the President and Vice-President of the Painting Club, and also Cadet Imtiaz Ahmed Jumani as the President of Flag Collection Club, and again of Cadet Mazher Iqbal, as the Chairman of Social welfare Society.

We appreciate the efforts of Cadet Rahat Mahmood Arain, Muhammad Salman, Naeem Arif Arain, Aijaz Ali Shah, Mazher Iqbal, Saeed Akhtar Bhatti, Inamul Haq, Anwar Elahi and Mazharul Haq for pursuing and inculcating literary activities in the House and bringing out high standard issues of House Wall Papers in English, Urdu and Sindhi.

This year, Cadet Mazher Iqbal Chaudhry participated in the Inter-Collegiate Allama Iqbal Centenary Quiz Competition, held at Public School Hyderabad. The team stood first and Mazher Iqbal got first (Ist) individual position and was awarded a merit certificate for his performance. He also took part in an Essay-writing competition which took place, on inter-collegiate basis, and was awarded a Merit Certificate for writing a good Essay. We extend to him our heartiest congratulations on winning these Merit Certificates. Cadet Inamul Haq as a member of team, took part in Elocution Contest in English, Urdu and Sindhi, held

under the supervision of Lions Club, Hyderabad. The team got first position. We congratulate Inamul Haq as a member of the winning team.

A batch of cadets entitled: "THE PRIDE OF THE HOUSE" passed out last year Cadet Hasham Bin Siddiqne, Anwar-ur-Rehman and Mazher Jaffery joined Pakistan Naval Academy, Cadet Maroof Afzal, Shahid Mahmood, Tariq Mahmood joined Military Academy, Kakul. Others have taken admission in Medical and Engineering colleges in various parts of the country. We wish them the best of luck in their careers.

We feliciate Cadet Malik Waheed Sarfraz on winning the House Best All-rounder Shield for Juniors presented by ex-Cadet Khalid Jamil Kirmani.

We congratulate Cadet Idris Vasi and Waheed Sarfaraz for their admission in P.A.F. College, Sargodha as the G.D. (pilot). We wish them all success throughout their stay and training in the college.

We welcome the "New Entry" cadets. They are young, smart, bright and spirited boys. We hope, they will keep the name and flag of the House high, make the best possible use of their stay in the college.

We congratulate Dr. Iqbal Javed our Ex-A.H.M. on his appointment as Housemaster, Ayub House. We are greatly indebted to him for his keen interest in literary activities, specially the debates. We bid him farewell and at the same time welcome Mr. Saleem Mansoor as our New A.H M. and we expect a lot of guidance from him in the field of literary activities.

In the end, we feel highly indebted to our worthy Housemaster, Ch: Abdul Ghani and the then Associate Housemaster, for their valuable guidance, advice and dedicated efforts, for all sorts of activities throughout the whole year.

In the and we feel pride and honour in mentioning that Cadet Hasham Bin Siddique has been awarded THE STICK OF HONOUR, the highest college award.

Mohammed Bin Qasim House

House Master	Mr. Abdul Ahad Khan
Associate House Master	Qureshi A. Majeed Shahid
Attached Petty Officer	P.O. Mohammad Ajaib
Junior Under Officer	Syed Khalid Anwar
Senior Section Leaders	Shah Sohail Masood Rehan Abbas Khan
Section Leaders	Haroon Habib Kirmani S. Sabeeh Haider Jaffery
Prefects	Arshad Siraj Shakeel Ahmed Munir Ahmed Ali Hyder Shah
Chairman House Honour Committee	Baber Tufail (1st term) Razaullah Nasir (2nd term)
Incharge House reading room	Shah Sohail Masood
Incharge House ante room	Razaullah Nasir
Incharge English Debate	Misbah Ahmed
Incharge Urdu Debate	Shah Sohail Masood
Incharge Sindhi Debate	Shah Sohail Masood
Incharge Quiz and Spelling Bee	Kamran Haque
President Social Welfare Society	Masood Malik
Editor English Wall Paper	Misbah Ahmed
Editor Urdu wall paper	Shah Sohail Masood
Editor Sindhi wall paper	Z. A. Shah

Incharge House Fund & Pocket Money Shah Sohail Masood

CAPTAINS

Teams	Seniors	Juniors	VIII Class
Hockey	Masood Malik	Ahmed Yar	Athar Mahboob
Football	Rehan Abbas	Mohd. Saeed	Khurram Shehzad
Cricket	Gouhar Alam	Sajjad Ahmed	Mohd. Hisham
Basketball	Shah Sohil Masood	Abdul Nabi	Amjad Ali
Athletics	Anjum Riaz	Zahir Shah	Ahad Ali Khan
Sailing	Kamran Haque	Ehsanullah	—
Swimming	Razaullah Nasir	Ehsanullah	—
Riding	Shah Sohail Masood	—	—
Shooting	Mohd. Ali Shah	—	—
Indoor	Gouhar Alam	—	—
Tennis	Misbah Ahmed	—	—
House Sports Incharge	Razaullah Nasir	—	—

This year, the Qasimians made their mark in all activities of the college and as a result emerged runners' up in Inter-House competitions. Congratulations to all persons associated with Qasim House. It was due to the hard work on the part of the Qasimians, but above all, due to the untiring dedication to work of our worthy Housemaster and our Associate Housemaster.

The performance of the House in academics is creditable because the House has been winning Inter-House academic shield for two consecutive years. This indicates the positive efforts of the House.

This is not all. The performance of the House in Inter-House Cricket (Seniors), Football (Seniors), Basketball (Seniors) and Football 8th Class matches is highly satisfactory.

We are extremely proud of our S.U.O Syed Shujaat Ali Naqvi and S. S. L. Iqbal Hussain Chandio for winning the Gold and Silver Medals respectively for their pride of performance.

The House cogratulates Cadets Abdul Waheed and Shahid Mehmood, who have been selected in Junior Cadet Scheme; Muhammad Bachal and Malik Nazeer Ahmed for having been selected in the P.A.F. College, Sargodha. We wish them the best of luck in the years to come.

The House has the honour to provide not less than three captains and three Vice-Captains for the various college teams. They are :—

1.	Cadet S. Shujaat Ali Naqvi	— Captain College Hockey Eleven.
2.	" Khursheed Anwar	Captain College Basketball team. — Vice-Captain College Cricket XI.
3.	" Saleem Raza	— Captain College Volleybell.
4.	" B. Iqbal Zafar Hamid	— Vice-Captain College Table tennis team.
5,	" Khawar Salim Mangi	— Vice Captain College Squash team.

The House congratulates the following cadets who have received Colours and Merit Certificate in various games :—

(a) Colours :

1.	Khursheed Anwar	in Basketball
2.	Khawar Saleem	" Squash
3.	Ikram Ghani	" Hockey
4.	B. Iqbal Zafar Hamid	" Table-Tennis
5.	S. Shujaat Ali Naqvi	" Hockey
6.	Tariq Sabir	" Riding

(b) Merit Certificates :

1.	Saleem Thahim	in Music
2.	Javed Akhtar	" Table-Tennis
3.	Saleem Raza	" Volleyball

The latest achievement of Qasim House is a regular wall-paper in English, Urdu and Sindhi. This monthly mirror of Qasim House has been much appreciated.

We shall fail in our duty if we op not acknowledge the innumerable services rendered by Mr. Jawahar Ali, who has been a very keen, hardworking and kind Associate Housemaster. He left us on account of his appointment as Messing officer. We still hope to get a helping hand from him as and when required.

We welcome our new Associate Housemaster. Mr. Qureshi Abdul Majid Shahid, who will be very helpful in running the administration of the House. A lot of help will be coming forth from him in the various activities of the House.

We also welcome the little 8th class cadets. There are some very good prospects for the future. We hope, they will keep the House flag high by following the traditions set by their seniors.

We wish the outgoing XII Class every success in life. Their contribution to the House is great, indeed.

In the end, we, the Qasimians, convey our deepest condolences on the sad demise of Mrs. Muhammad Sharif (mother of Cadet Ahmedyar). We pray to Almighty ALLAH to give courage and fortitude to the members of the bereaved family.

Words of Wisdom

Hold on to the tree, the ever-living trunk
And believe in your spring, your great people.
(IQBAL).

AYUB HOUSE

House Master	Dr. Iqbal Javed
Associate House Master	Mr. Mazhar Naqvi
Petty Officer	P.O. Muhammad Iqbal
Chairman College Honour Committee	Arifullah
Junior under Officer	Viqar Kirmani
Senior Section Leaders	(i) Shahid Saleem
	(ii) Shuja Zaidi
	Amjad Ali (C.B.)
Section Leaders	(i) Hassan Nasir
	(ii) Nasir Habib
	(iii) Saeed Yaseen (C.B)
Prefects	Muhammad Iqbal
	Tariq Hafeez
	Haider Ali
	Manzoor Hussain (C.B)
	Agha Zahir (C.B)
	Mumtaz Ali (C.B)
	Ali Hassan (C.B)
Chairman House Honour Committee	Ayaz Badar
Sports Captain	Iftikhar Akram
Leader House Social Welfare	Viqar Kirmani

Incharge English Wall paper	Shuja Zaidi
Incharge Urdu Wall paper	Salim Raza
Incharge Sindhi Wall paper	Zulfikar Ali
Incharge Pocket Money & House Fund	Karamullah
Incharge Ante-room	Tariq Mahmood
Incharge Library	Bilal Ahmed
Incharge House Literary activities	Nisar Dastagir
Incharge Radio & T.V.	Javed Hussain
Member College Library Committee	Arifullah
Member Mess Committee	Tariq Mahmood
Member Film Committee	Karamullah

TEAM CAPTAINS

Team	Seniors	Juniors	VIII Class
Cricket	Ayaz Badar	Nadeem Ahmed	Irfanullah
Hockey	Salim Shahid	Amjad Siraj	Abdul Haseeb
Football	Nisar Dastgir	M. Iqbal	M. Nasir
Basketball	Iftikhar Akram	Haji Ismail	Irfanullah
Athletics	Viqar Kirmani	Abdul Karim	Abdul Ghani
Quiz & Spelling Bee	Shuja Zaidi	Tariq Hafeez	Abdul Haseeb
Debates	Shuja Zaidi Irfan Shukr	—	—
Riding	Tariq Mahmood	—	—
Shooting	Nisar Dastgir	—	—
Sailing	Arifullah	—	—

Swimming	Shuja Zaidi	—	—
Squash	Iftikhar	—	—
Tennis	Irfan Shukr	—	—

"Brown! brown have a crown" is the slogan which always vibrates in our ears and arouses the desire and spirit to achieve the highest of the high. This year by the grace of ALMIGHTY, and under the guidance of our Housemaster, Dr. M. Iqbal Javed and our Associate Housemaster, Mr. Mazhar Naqvi, we regained our lost glory. Our performance in academics and extra-curricular activities was outstanding. This year, Iqbal Centenary, was celebrated in the college under which various Inter-House competitions were held; and Ayub House was lucky in winning the overall trophy. in Allama Iqbal Centenary House of Commons type debate organised by Iqbal House, We had another success by standing second in the Iqbal Memorial Hockey Tournament.

Another distinct feature of our House is that we have been successful in getting monthly Credits' Cup continuously for the last four months and this is really a great honour for our House. In the field of academics, we emerged as the runners-up for the year 1976-77 and, this year, we hope to fare even better. Cadet Irfan Shukr stood 1st in District Dadu in S.S.C. Part II examination 1977. In literary activities, our House was on the top. Fortunately, we gained the 1st position in Inter-House Debating competitions for English and Urdu, both seniors and juniors; and third and second in Sindhi juniors and seniors. Our cadets represented the college in various competitions and brought glory both to the college and the House. We also congratulate our Ayubian-Cadet Hasan Mustafa for being appointed Chief Cadet Captain in P.N.A.

Ayubians not only proved their worth within the college, but they also did fairly well in all the competitions held outside. Cadet Arifullah and Shuja Zaidi represented the college in a Declamation Contest held at PAF Risalpur and proved their worth by reaching the final round of declamation which was held among the three best team selected out of the teams from all

over Pakistan. Arifullah got second prize in all-Pakistan English Debate held in Islamabad, while Cadet Muhammad Asghar got Consolation prize in the same contest.

Our cadets participated in as many essay-writing competitions as position held in connection with the Centenary Celebrations of Allama Iqbal. Captain Muhammad Asghar was awarded the 1st prize in all Sind Inter-Collegiate Essay writing Competition organised by A.T.I., Hyderabad and Cadets Zulfiqar Ali, Abdul Rahim, Ghulam Qadir, Nasir Habib, Jayed Iqbal, Irfan Shukr, Saeed-uz-Zaffar and Mehfooz Ali got the Merit Certificates. Again, Cadet Muhammad Asghar got Second Prize in All-Pak. Essay-writing competitions, organized by Pak, Quiz Society, Sanghar and Karachi, respectively. He showed outstanding performance in a number of other competitions. Cadet Nasir Hebib of our House won 1st Prize in Inter-Collegiate Quiz Competition, organised by Radio Pakistan, Hyderabad.

We cogratulate Cadet Irfan Shukr for standing 1st in District Dadu in SSC. Part-II Examination 1977 and Cadet Ghulam Muhammad for getting the highest percentage of marks in the college in S.S.C. Part-I Examination.

In the end, we wish our outgoing XII CLASS A BRIGHT AND HAPPY FUTURE, and welcome our new VIII Class with high expectation as they have shown remarkable progress by standing 1st in Inter-Housc Cricket and 2nd in Football matches and Inter-House Athletics Meet.

Insha-Allah, under our motto: Unite-work and achieve-we will keep our flag high.

Nisar Dastgir was the J.U.O. till March 1977. He was relieved of this appointment at his own request, His work as J.U.O. was commendable.

———

LIAQUAT HOUSE

House Master	Mr. Shameem Ahmed
Associate House Master	,, Abdul Aziz
Attached Petty Officer	P.O. Ghulam Nabi P.T.I
College Junior Under Officer	Asif Farooqi
Junior Under Officer	Shahid Mehmood Bhatti
Senior Section Leaders	Shameem Akhtar
	Rasheed Nabi
Section Leaders	Furqan-ud-din
	Shahid Mehmood
Prefects	Kamran Saleh
	Amir Tanveer
	Shahzad Nabi
House Sports Captain	Shameem Akhtar
Chairman House Honour Committee	Waseem Zaidi
Ante Room Incharge	Sarwat Jamil
House Master's Office Incharge	Furqan-un-din
Library Incharge	Asif Farooqi
Gardening Incharge	Shahid Mehmood
Debates Incharge	Asif Farooqi
Assistants to Incharge debates	Shahid Mehmood
	Furqan-ud-din
	Ghulam Akbar
Spel'ing Bee/Quiz Incharge	Anwar Kamal
Editor in chief wall papers	Anwar Kamal

Editor Sindhi wall paper	Murad
Editor English wall paper	Asif Farooqi
Editor Urdu wall paper	Naeem
Mess Committee Incharge	Waseem Zaidi
House decoration Incharge	Anwar Kamal
Incharge of religious activities and moral uplift	Furqan-ud-din
Academics Incharge	Anwar Kamal
Film Committee Incharge	Ghulam Akbar
Member Library Committee	Anwar Kamal
Indoor Games Incharge	Rasheed Nabi
News paper Magazine Incharge	Rasheed Nabi

HOUSE TEAM CAPTAINS

GAMES	SENIORS	JUNIORS	VIII CLASS
Football	Shameem Akhtar	Iftikhar	Wajid
Hockey	Shahid Bhatti	Amer Tanveer	Khalid
Cricket	Rasheed Nabi	Javaid Akhtar	Akhtar
Basketball	Sarwat Jamil	Kamran Saleh	Amir
Riding	Sarwat Jamil	——	——
Sailing	Wasim Zaidi	——	——
Swimming	G. Akbar	——	——
Squash	Naeem	——	——
Tennis	Rasheed Nabi	——	——
Athletics	Shameem Akhtar	Amir Zaidi	Haider
Shooting	Asif Farooqui	——	——

The year 1976-77 is the year in which, by the grace of God, Liaquat House marched rapidly towards success. We improved our position from 4th to 3rd among the Houses.

The year 1976-77 was also a year in which we had to say good-bye to our beloved Housemaster, Mr: Masaud Pervez Durrani, who has left for Nigeria. Mr. Durrani took charge of the House when our boat was still cruising hard to be in the current of success and glory. It was under his dynamic leadership, sincere

efforts and devotion that we are now successfully sailing in the bay of struggle. The close association of hearts and minds of the boys with Mr. Durrani will remain there for a very long time. We wish him success and happiness in his life outside Petaro. However, we are thankful to God that we are still in very capable and kind hands of Mr. Shameem Ahmed. We most heartily welcome our new Housemaster and hope that our House will march further on the road to glory under his able guidance.

On the academic side in the year 1976-77, Liaquatians were undoubtedly at the top. Cadet Muneer Ahmed earned the Gold Medal by virtue of his standing Ist in Hyderabad Board S.S C. Part-II Examination. He secured 85.6% marks. Cadet Furqanuddin secured 3rd position in the Board in the same examination and thus earned silver Medal. We convey our most hearty congratulations to both of them. We also congratulate Cadet Sikandar Soomro for securing Ist position in the 8th Class Annual examination.

On the literary side in the year 1976-77 we were the Champions by virtue of winning Extra-Curricular Activities Shield. This is for the second consecutive year that we have won this shield. We are proud of our articulate debaters like C.J.U O. Asif Farooqui, Shahid Mahmood, Mir Hassan and Kamran who have made our championship possible in extra-curricular activities. C.J.U.O. Asif Farooqi has also represented the college in various contests and competitions outside and has brought laurels to the Alma Mater. Well done! In addition to the debating ability, he is also the Editor-in-Chief of the College Magazine, this year. We are also proud of Cadet Furquanuddin and congratulate him for being declared the Best Qari for the year 1977-78. In the current academic year, we have uptil now won the Qirat Cup, also the House got 2nd position in Inter-House, Urdu and English Debates for seniors. On the juniors side, we were placed 3rd in Inter-House Urdu debate for juniors. Cadet Kamran, was declared the 3rd best speaker in this debate.

On the sports side also, one can see a large number of Liaquatians in College A and B teams. Our C J U.O. Asif Farooqi is a member of College Shooting team. J.U.O.

Shahid Bhatti is a member of the College Riding, Basketball and Kabaddi teams. S.S L. Shamim Akhtar is the Captain of the College Football eleven. He is also a member of College Athletics team. S.S.L. Rasheed Nabi is a member of the College Tennis team. Cadet Wasim Raza Zaidi is the Captain of the College Sailing team and member of the College Swimming team. Cadet Ghulam Akbar is the Vice-Captain of the College Swimming team and member of the College Gymnastics team. We congratulate Cadet Sarwat Jamil for being declared the second Best rider for the year 77-78. In the year 1976-77, we stood 2nd in Hockey and Basketball on seniors side. On the juniors side, there is a long list of boys from our House, who are enjoying the Stardom in different college teams. Cadet Shahid Mahmood is a member of the College Cricket XI, College Athletics as well as Tennis teams. Cadet Furqan is the member of the College Basketball team. Cadet Aamir Tanveer is a member of the College Hockey XI, while cadets Kamran and Javaid are in the College Cricket team. Kamran is also a member of the Basketball team. In the year 1976-77, we were the proud champions among the Juniors by virtue of our winning Juniors Sports Shield.

We welcome our new VIII Class Cadets and pray for their happy stay at Petaro. They are proving their worth in all the fields at Petaro. Uptill now, they are first in Basketball and Cricket.

In the end, we congratulate Cadet Furqan-ud-din for getting the Badge of Honour for the year 1976-77 and being declared the best amongst the Juniors. Well done!

———

Iqbal House

House Master		Mr. Affan Maqsood
Associate House Master		Mr. Ahrar Baig
Junior Under Officer		Umer Hayat
Senior Section Leaders	(i)	Akhtar Hussain
	(ii)	Saeed Ahmed
Section Leader	(i)	Tariq Sarfaraz Ghouri
	(ii)	Javed Khan
	(iii)	Farid Ahmed (Band)
Prefects	(i)	Zain Yousuf Ali
	(ii)	Rasikh Mahmood (First term)
		Kh. Amir Nasim (Second term)
	(iii)	Zahid Hussain (IX Class)
Chairman Honour Committee		Manzoor Ahmed

IQBAL HOUSE INTERNAL APPOINTMENTS FOR THE YEAR 1977-78

INCHARGES.

Library Incharge	Masood Habib
Assistant Library Incharge	Humayoon Sarwat
Ante-Room Incharge	Ahmed Sultan
Assistant Ante-Room Incharge	Abdul Majeed
Messing Incharge	Nadir Jalbani
Gardening Incharge	Nisar Panhwar

WALL PAPERS

English Incharge	Masood Habib
Urdu Incharge	Imtiaz Ahmed
Sindhi Incharge	Manzoor Ahmed
Look Incharge	Tariq Ghouri

SPORTS

Over all Sports Incharge	Gul Munir
Senior Sports Incharge	Atta Mohammad
Junior Sports Incharge	S. Rizwan Ahmed
Eighth Class Sports Incharge	Majid Shakoor

Extra Curricular Activities.

English Debates	Masood Habib
Urdu Debates	Sarfaraz Inayatullah
Sindhi Debates	Gul Munir
Spelling Bee	Masood Habib
Quiz Competition	Imtiaz Ahmed
Social Welfare	Imtiaz Ahmed
Security Incharge	Akhtar Hussain
House Sanitary Incharge	S. Rizwan Ahmed

TEAM CAPTAINS.

Team	Seniors	Juniors,	8th Class
Football	Umer Hayat	Sohail Jhangir	Asadullah
Hockey	Umer Hayat	Amir Naseem	Abid Ali

Cricket	Gul Munir	Zain Yausuf	Humair
Basketball	Musaddiq	Qasim	M. Asad
Swimming	Atta Mohammad	Qasim	—
Riding	Atta Mohammad	—	—
Shooting	Saeed Akhund	—	—
Sailing	Saeed Afzal	—	—
Athletics	Akhtar	Amir Rehman	—
Squash	Saeed Afzal	—	—
Badminton	Umer Hayat	—	—
Volley Ball	Ehsanullah	—	—

INCHARGE

Notice Board Incharge	Tasneem Ahmed
Lower Wing Incharge	Saeed Ahmed Mehr (S.S.L)
Upper Wing Incharge	Akhtar Hussain

HOUSE FUND COMMITTEE

Chairman	Umar Hayat
Members	Tariq Ghouri
	Humayoon Sarwat

Last year, the performance of Iqbal House in the field of sports was highly satisfactory. We won Inter-House Cricket and Hockey Trophies for Juniors. Our VIII Class established its supremacy in sports, by winning the Inter-House VIII Class Shield. In Principal's Parade and House Inspection also, the efforts of our boys brought fruit and we got the first position. In academics, however, our performance was not upto the mark. Consequently, our House was placed in the V position.

This year started for our House with a good omen. We have won the Inter-House Football Trophy

(Senior). Inter - House Hockey; we have shared the Inter - House Cricket (Seniors) with Latif House. We stood first in the Inter-House Sindhi Debate for Juniors and Spelling Bee (Juniors). Cadet Javed Qazi and Aman Pasha deserve our congratulations for their excellent performance in the Sindhi Debate. We also appreciate the efforts of our Junior Spelling Bee team for bringing the House to the top position. In other literary activities, our position is much better as compared with that of last year.

Iqbal House, this year, organised an Inter-House 'House of Commons' type debate. The bill proposed in the House was: "Knowlege should be for the development of human personality and not for earning bread." Ayub House was lucky to win the trophy. Cadets Arifullah and Asif Farooqui were declared the best and second best speakers of the House respectively.

This year, we said good-bye to cadets Najamuddin, Sikander Azam, Muhammad Iqbal and Khurram Nadeem, who had to leave the college because of their family circumstances. We avail of this opportunity to congratulate Cadet Zain Yousuf Ali for standing third in the college in the S.S.C. Part-I examination of the Hyderabad Board.

In the end, we welcome the new VIII Class and N-Cadets. Our VIII Class is required to put in a lot of efforts to come up in the field of sports, as well as, in academics. On the whole, our progrees in all the fields, with the exception of academics, is satisfactory. In this field also, we have been trying our utmost to improve and in fact we are very much optimistic.

———

JINNAH HOUSE

House Master	Mr. S. Wasi-ul-Hasan
Associate House Master	,, Saleem Khan
Attached Petty Officers	Ali Ahmed P.O.
	Sher Jan P.T.I.
Senior Under Officer	Najeeb Mushtaq
Junior Under Officer	Shafique Ahmed Uqaili
Senior Section Leaders	Rana Abid Tufail
	Baber Butt
Section Leaders	Masaf Dawood
	Nasir Mehmood
Prefects	Zulfiqar Hussain
	Adil Farooqi
	Khalid Hussain
	Atif Manzoor C.B.
Chairman House Honour Committee	Muhammad Yaseen
Sports Captain	Junaid Akhter
Asst. Sports Captain	Tariq Ismat
Leader House Social Welfare Group	Rashid Nabi
Incharge Wall paper	Muhammad Yaseen
Incharge English Wall papers	Baber Butt
Incharge Urdu Wall papers	Amjad Pasha
Incharge Sindhi Wall papers	Ali Asgher Shah
Incharge Ante Room	Shafique Uqaili
Asst. Incharge Ante Room	Faiz Muhammad Panhwer

Incharge House Library	Imtiaz Ahmed Shah
Member Library Committee	Imtiaz Ahmed Shah
Member Mess Committee	Baber Khan
Member Films Committee	Saqib Mehmood
Incharge Gardening	Irfan Haider
Incharge House Photography	Baber Butt

CAPTAINS

TEAM	SENIORS	JUNIORS	VIII CLASS
Cricket	Saqib Mehmood	Tariq Jamil	Jamal
Hockey	Rana Abid Tufail	Khalid Mehboob	Khalid Jamil
Football	Najeeb Mushtaq	Aslam Ahmed	Sharbat Khan
Basketball	Junaid Akhtar	Amjad Ali Shah	Ayaz
Athletics	Tariq Ismat	Zulfiqar Hussain	Fayyaz
Swimming	Jahangeer Sarwar	——	——
Shooting	Ali Asgher Shah	——	——
Riding	Tariq Ismat	——	——
Tennis	Shafique Uqaili	——	——
Debates	Najeeb Mushtaq	——	——
Indoor-Games	Najeeb Mushtaq	——	——
Quiz/ Spelling Bee	Baber Butt	——	——
Sailing	Baber Khan	——	——
Squash	Jahangeer Sarwar	——	——

"Faith, Unity and Discipline", is our motto; the Jinnahians say it and perform their duties faithfully, unitedly and in a disciplined manner.

This year, although we have lost the General Championship after retaining it for the last two consecutive years, we feel happy when we cast a glance at our achievements during the year 1976-77. But before penning down our achievements in different spheres of activity, we heartily congratulate the Latifians on winning the General Championship Trophy.

Regarding sports and other extra-curricular activities, we have been able to lift the trophies of Athletics juniors, Hockey seniors and Indoor games. We also stood first in Urdu debates for seniors. We have also won the Social Welfare Shield and shared the Qirat Competition trophy with Liaquat and Latif Houses. We were third in Cricket seniors, Basket-ball seniors and the English debates for seniors. We stood second in Athletics seniors, English debates juniors and Principal's Parade. In academics, we stood second in juniors.

Our House has contributed to the college teams not only by providing members but also by producing the team captains. They are: Tariq Ismat, Junaid Akhtar. Faiz Muhammad Yaseen who captained the College Athletics, Gymnastic, Volleyball and Kabaddi teams, respectively.

On Hobbies side, this year. our House has made a record participation by producing nine Presidents for different hobby clubs. They are: Najeeb Mushtaq, President Dunkies collections and Stickers collections societies, Cadet Tariq, President Boat-modelling club, Cadet Babar Khan, President Aero-modelling club, Cadet Junaid Akhtar, President Handicrafts Club, Cadet Rashid Nabi, President Railway-modelling Club, Cadet Imtiaz, President Woodwork Club, Cadet Yaseen, President Car-modelling Club, Cadet Babar Butt, President Biological Collections Society & Cadet Abid Tufail, President Philatelic Club. We have also produced Vice-Presidents and secretaries for different hobby clubs besides the members, we have from our House, in different hobby clubs.

We heartily welcome Mr. Saleem Khan as our new Associate Housemaster and extend to Mr. Shamim Ahmed our Ex-Associate Housemaster, our felicitations on his appointment as the Housemaster Liaquat House and wish him the best of luck. It is a unique honour for the House, indeed, that two of our Associate Housemasters have been appointed Housemasters in Liaquat House in succession.

We congratulate Cadet Najeeb Mushtaq on his appointment as the Senior Under Officer of the college. Our two Section Leaders, Nasir Mehmood and Masaf Dawood have been appointed Assistant Editors of

the College Magazine. Congratulations to them. Cadet Masaf Dawood has also represented the college in All-Pakistan Inter-Collegiate Debate held at Karachi.

We welcome our new entry boys of class VIII. It is very pleasing to see them doing well in all spheres of life at Petaro.

We say good-bye to our XII class that has passed out and wish them the best of luck in their pursuits.

We are deeply indebted to our worthy Housemaster, Mr. S. Wasiul Hasan, for his keen interest, valuable guidance and affectionate dealings.

Shahbaz House

House Master	...	Mr. Affan Maqsood
Associate House Master	...	Mr. Ahmed
Petty Officer	...	P.O. M. Bashir
Junior Under Officer	...	Umer Hayat
Dormitory Incharges :	...	(1) Abdul Jabbar (Lf)
		(2) Janat Ali (L)
		(3) Ayaz Ahmed (J)

The main purpose of this House is to prepare the boys in the fields of academics and sports to enable them to compete with the boys coming from urban areas.

It is a matter of great satisfaction that ex-Shahbazians, belonging to the Ist batch, have established their positions in the college and are competing with other boys coming from urban areas.

We heartily congratulate ex-Shahbazian Cadet Khalid of Jinnah House, who has been appointed as prefect on the basis of merit.

We are proud to congratulate ex-Shahbazians, Cadets Abdul Ghafoor (J) and Muhammad Saleh (MQ) on standing II and 3rd, respectively, in VIII Class Annual Examination 1977 of the College. We strongly hope that they will capture the highest positions in the Board Examinations also.

Congratulations to ex-Shahbazians, Haji Sher (L), Muhammad Ahmed (A), Sarwar (MQ), Salahuddin (MQ), Raziur Rehman (Iq) and Salahuddin (Lf), who are very enthusiastic about sports and are proving their worth to the Houses.

We are proud of our ex-Shahbazian, Cadet Muhammad Ahmed, who is taking keen interest in the literary activities and has proved himself a good debater.

As regards the performance of the last year's batch, we heartily congratulate cadets, A. Jabbar, Altaf and Salman who got Ist, II and III positions, respectively, in VII class Annual Examinations 1977.

In the field of sports, Shahbazians have fared well. We played friendly hockey and football matches against other House teams (VIII class). Cadets A. Jabbar, Altaf, Zulfikar Baloch, Humayun, Amir Jatoi and Mujeeb have emerged as good sport-men.

We appreciate the effort of Cadet Amir Jatoi for composing a poem in English about Shahbaz House.

Last year, our House squad took part in the the March Past and charge. Party on the Parents Day.

We are happy to say that the House Inspection teams, headed by our worthy Principal, awarded Ist position to our House and appreciated our efforts.

In the end, we welcome the "New Entry" of 1977-78 in our college who are young, bright and talented and hope they will pursue the spirit of ex-Shahbazians to win laurels for the college and work for its greater glory.

———

THE DEPARTED SOUL

Syed Wasi-ul-Hasan
M.A., M. Ed. (Alig),
M.A. (Kyc).

Rana Abid Tofail joined Cadet College Petaro in September, 1973. He belonged to a respectable family of the Punjab. His father, Mr. T.M. Choudhry, is one of the high-ranking officers in the Pakistan Refinery Limited, Karachi.

In his previous school, i.e. Aisha Bawany Academy Boys Secondary Section, He was a member of the School Scout Troop and a hockey player. In this college, he availed of the opportunities and made a good use of the facilities provided by the college for an all-round development of personality. He was found to be a good student, and outstanding sportsman with many other useful pursuits.

He was President of the Philatelic Club and a member of the Aeromodelling Club. He had also been associated with Railway-Modelling and Pen-friendship Club.

He was a member of the Hockey Team and Vice-President of the

College Gymnastic Team. He was also a member of the College Swimming, Riding and Table-tennis team.

He passed the Annual Examination of Class VIII in 1974 and stood 35th out of 119 boys. He passed his SSC Part-II (Matriculation) Examination in 1976 in 1st division, having secured distinction marks in Urdu Salees. In his H. S. C. Part-I Examination, held in 1977, he also secured good marks. He was working hard for his final examination (Intermediate) but he was not to take it according to the will of the God Almighty.

He was an intelligent, obedient, smart and spirited boy. He was an enthusiastic player too, gifted with a true spirit of sportsmanship. He was a good appointment-holder, who performed his duties conscientiously. He possessed all the potentialities of developing into a remarkably balanced personality. Every body loved him and admired him for his personal charms and capabilities and his willing effort for the acquisition of knowledge always impressed his superiors. We could never imagine that he had very little time left to be with us.

His elder brother, Cadet Rana Babar Tufail left Petaro in March 1978 to take up higer studies in Australia at Sidney. In the same month, he applied for C. A. E. at Karachi. He cleared all preliminary tests but was advised to have D.N.S, operation.

According to his parents, wish and his own, he left for Karachi for getting himself operated upon. His operation was successful but it was the will of God Almighty that he breathed his last on Saturday, 15th April, 1978 at about 1325 hrs. As soon as the sad news was received, Petaro wore a sad look. Every body was shocked to know about the sudden demise of a very promising Cadet of this College.

In all solemnity, we pray to God Almighty that May Abid's soul rest in eternal peace and May God give courage and fortitude to his bereaved parents, relations and friends to bear the irreparable loss (Ameen) !

Abid shall ever live in our memories and Petaro shall never forget him - one of her worthiest sons.

———

GYMNASTICS

Cadet Moeen
X-Class.

Gymnastic involves bodily exercises and discipline. It keeps the whole body in movement.

The history of gymnastic goes back to the seventeeth century BC. 1st Pioneers were Greeks and it was a permanent part of the ancient Olympic games

Gymnastic died out until a revival at the end of eighteenth century took place. Gymnastic was included among the original nine sports of the revived Olympic Games of 1896 in Athens. At that time, the events were such as the parrallel bars (individual and teams) pommelled horse rings, vaulting horse and a rope ... events. There was a combined competition in 1900 also, comprising high jump, pole-vault, long jump and tug-of-war. There was a team competition at London Olympic which was held in 1908, it included 50 gymnasts. In Stockholmn, in 1912, the Swedes won the competition and the other like Italian, Alberto Braglia they retained their individual title.

To have more knowledge, the names written bellow are of the first champions of the teams. The first Olympic champion individual was S. Sandras from France in 1900. The first Olympic champion team was of U.S.A.I. in the year 1904.

CHAMPIONS OF THE EVENTS

Indian Club: E. A. Hening of U.S.A. in 1904.

Prallel Bars: Alfred Flaton of Germany in 1896.

SPORTS AND HOBBIES

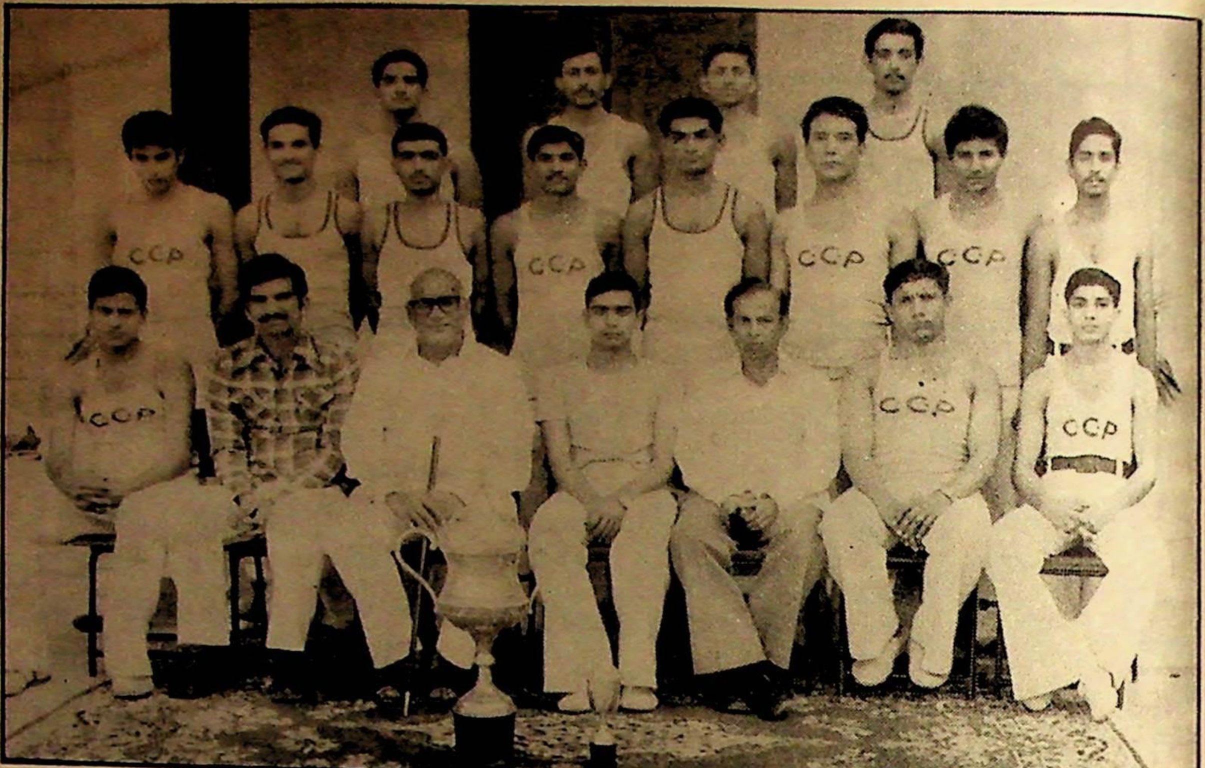

ATHLETICS TEAM

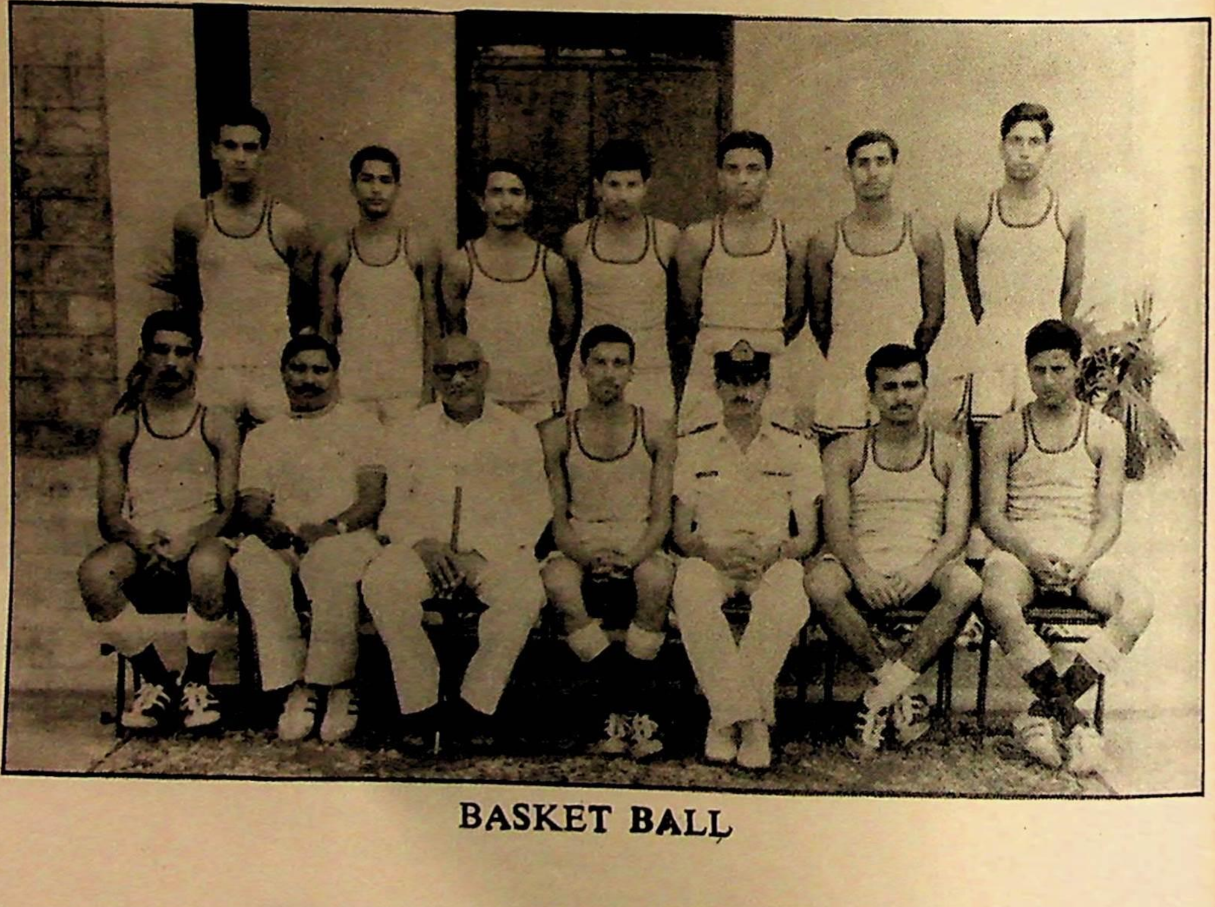
BASKET BALL

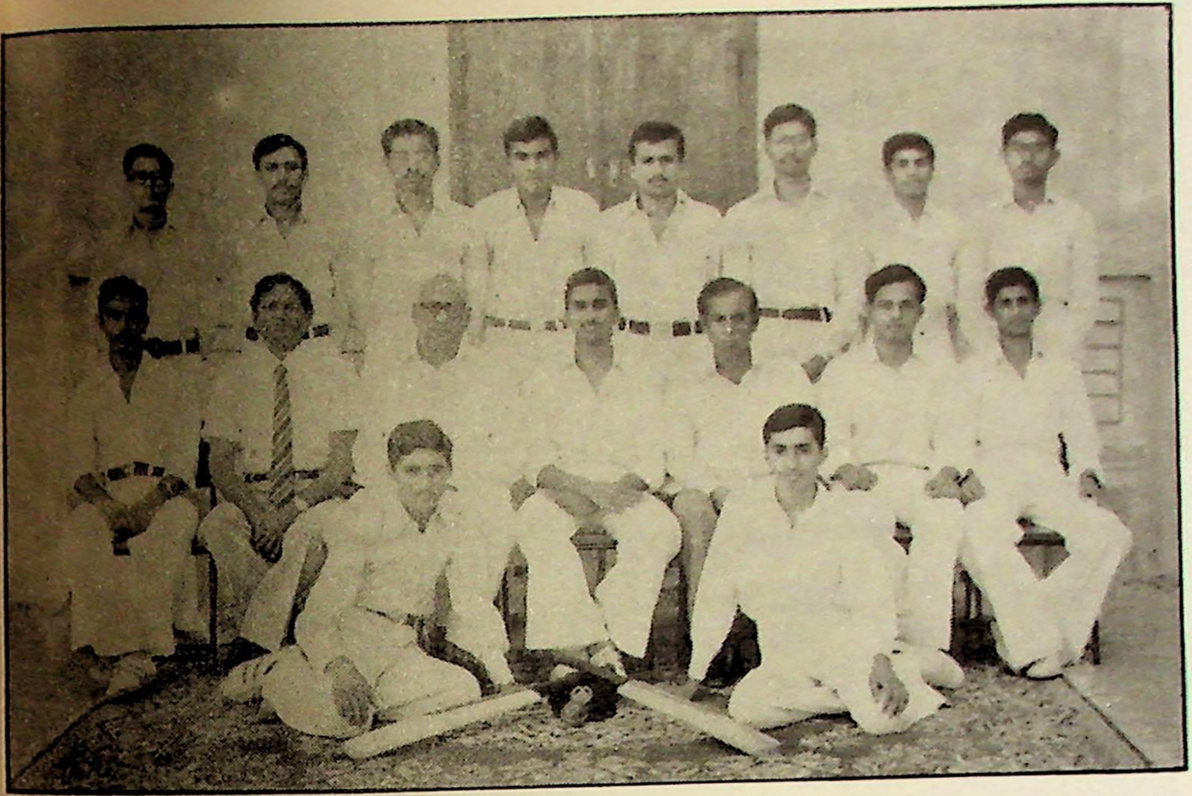

CIRCKET ELEVEN

FOOT BALL ELEVEN

SHOOTING TEAM

RIDING TEAM

SAILING TEAM

KABBADI TEAM

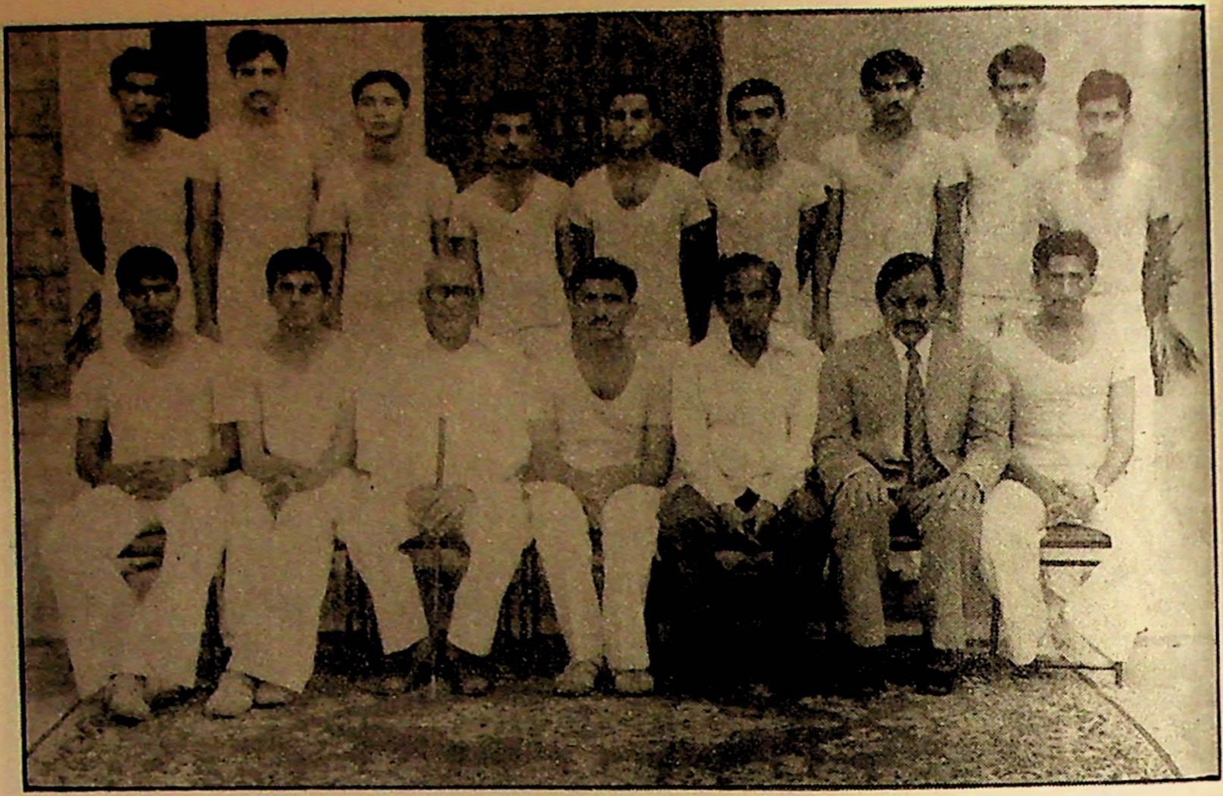

VOLLEY BALL TEAM

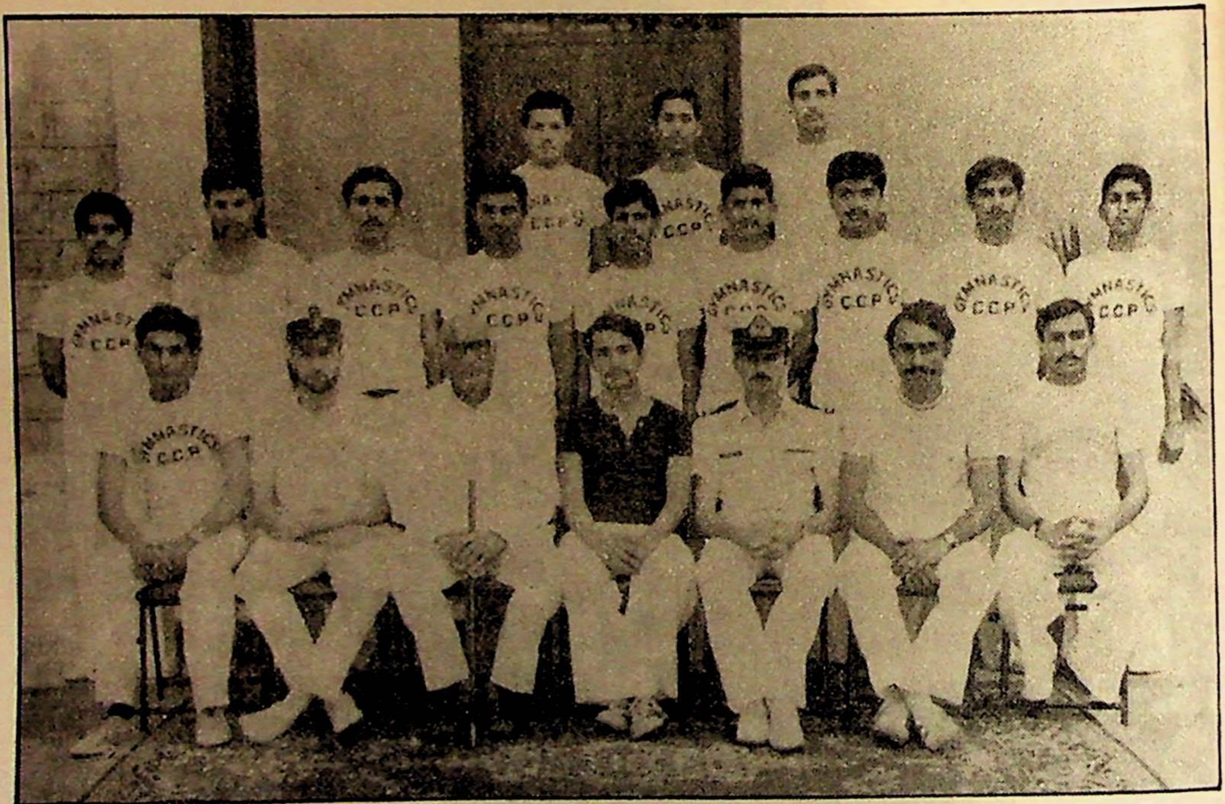

GYMNASTICS TEAM

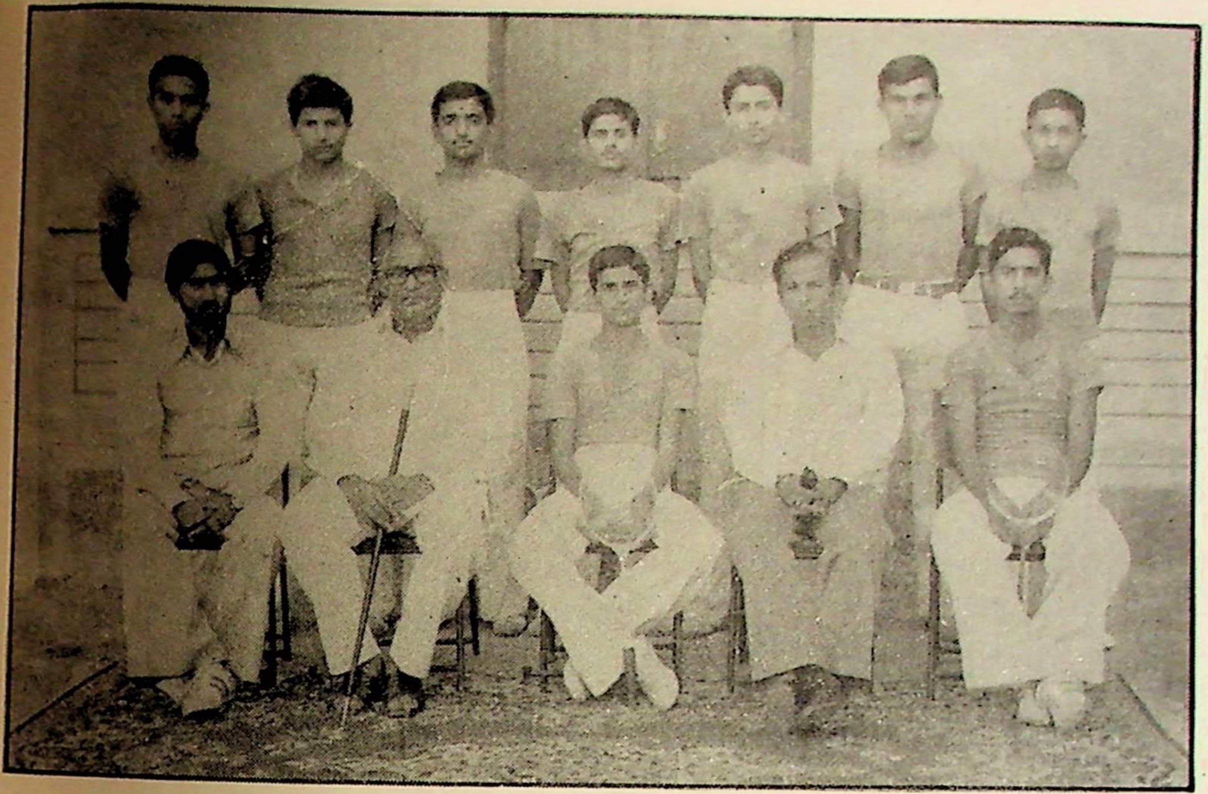

BADMINTON TEAM

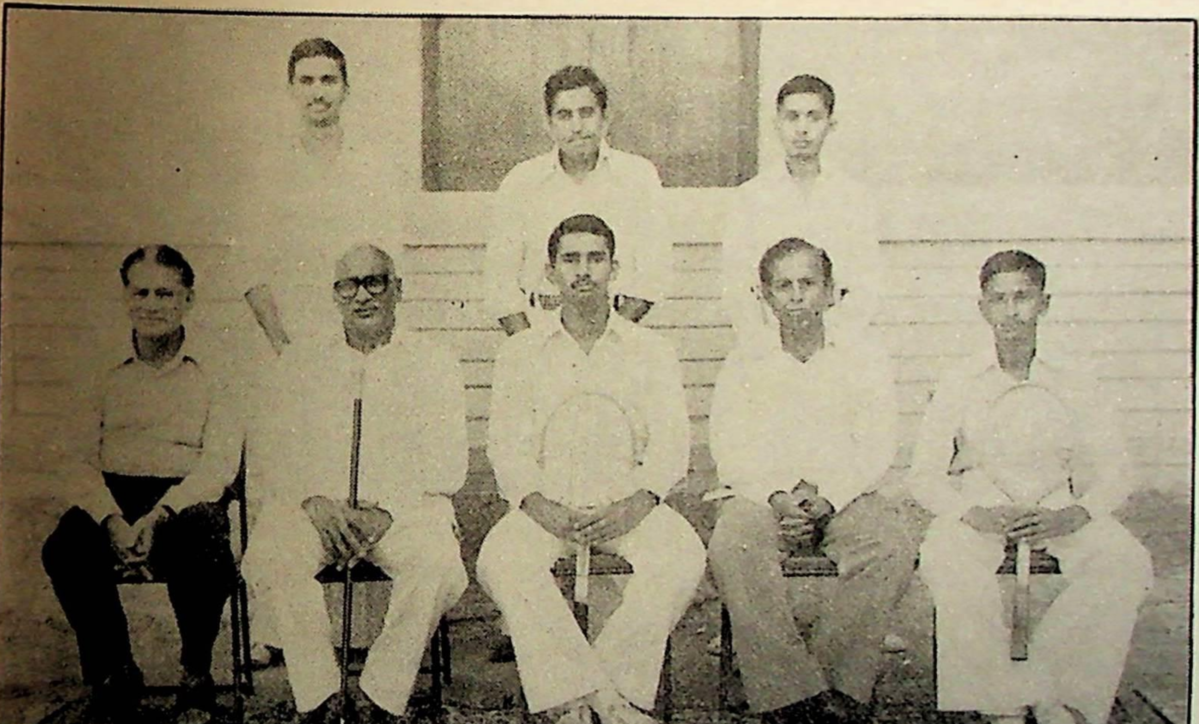

TENNIS TEAM

Social welfare Society

College Code of Honour Committee

Horizontal Bar: Herman of Garmany in the year 1896.

Pommelled Horse: Louit Zutter of Switzerland in 1896.

Rings: Jean Milropulos of Creece in 1796.

Vaulting Horse: Karl Schuman of Germany in 1896.

Rope Climb: Nicolaos Andriakopulos of Greece in 1896.

Free stand-standing exercise: Georges Meiz of Switzerland in 1936.

Besides men, women have also proved to be good gymnasts. Here are the Olympic results of women.—

Combined (Individual) Champion: Maria Goaokhovaskaya (U S.S.R.) in 1952. She was the first champion.

Combined Team: Netherlands team in 1952 - were the champions of the teams.

Team Drill. 1952 - Sweden.

Parallel Bars: 1952 - Margit Korandi of Hungry.

Vaulting Horse: 1952 - Yekaterina Kalumchuk (U.S,S.R.)

Floor Exercises: 1952 - Agnes Keleti of Hungry,

Beam: 1952 - Nirver Backarova (U.S.S,R.)

———

Karate

Cadet Atif Manzoor
Class X

The origin of Karate appears to be older than any other martial art and its emphasis on spiritual as well as physical refinement is immaculately clear from a brief glance, at its history. The martial art, "Karate", started from India in the age of Budhism. It is believed that the Budhist priests, in olden times, used Karate to practise spiritual disciplinary system for the refinement of the body. The famous Indian Yoga, one of these methods has had a great influence of Karate In late fifth century A.D., the priest (Budhist) went to China to teach the Budhist faith. Many priests, particularly at the shading temples, followed his teachings. He began teaching his chinese followers a combat system called Kampo, which he had learned in India. Thus, the priests became

spiritually and physically strong enough to complete the course of training, preached Bodhiharma. Later on, other priests' disciples had a large role to play in the history of China where they often defended people in the need of help.

Karate is the off-spring of Bodhi. harma's teaching which was later on rooted in the teachings of Budhism. It aimed at developing the spirit and body into a unified personality against which evil is powerless.

Finally, the game entered into Japan from China. Most of the nations have their own traditional combat system; many have lately become popular as sports or self-defence techniques. In fact, the basic idea is the same as that of Karate, i.e. They fulfil the human need for self-discipline and self-defence.

Following are the important branches of Karate.

Mongolian Wrestling.
Shadin - SSU (Boxing). Somo.
Soviet Sambo. Thai boxing.
Kolean Kempo.
Torbish wrestling.
Okinawa - Tutudi.

Karate is one of the martial arts dedicated not merely to self-protection but also to the building of a better society, which is the team of every person in this world. Man has been trying to achieve this goal and throughout history, people have made valuable contribution. The greatness of these men lies in their ability to sacrifice their personal interest to collective interest and devote themselves to the betterment of all mankind.

In Japan Karate is compulsory for the Japanese soldiers. Same is the case with chinese soldiers. During the second world war, when American soldiers put to difficulty by the Japanese soldiers who used to horrify the enemy through their apparently funny tricks. Since that date, Karate has been introduced in the world. Karate is also an interesting game. Now-a-days, in wrestling Karate techniques are also used, especially for self-defence. Karate is becoming popular among the younger generation.

In Karate, mostly the tricks of hand are used and the training instructors of Karate first make the hand of the person hard and strong, so that he can break minor things like a piece of wood, etc. For this purpose, the Karate specialists contrate on gaining simultaneously spiritual and physical power.

Sports Spectrum

Cadet Masaf Daud.
Class XI.

"Give me the clear blue sky above my head,
And the green turf beneath my feet,
It is hard if I can't start some game,
On these lonely heaths"

William Hazlitt.

Among the components of a well-balanced personality, games and sports occupy a distinct place. Outward activities make a major contribution towards a healthy mind and a healthy body. By taking part in games competitive slirit is created. Tolerance, patience and submission to the leader is the net result of games and sports. Team-work magnifies the act of cooperation and develops true qualities of a sportsman within a man.

In our college, every cadet is fortunate enough to experience a variety of games and sports. The cadets are encouraged by all means to take an active part in different games and sports. Inter-House competitions which are held at different levels annually. raise the standard of games, every year. Besides this, there are college teams which arrange matches and take part in different competitions outside the college. The results of games and sports this year,

is remarkable, indeed, as it is depicted from the achievements of the following team(s) ;—

1. BASKET BALL

Patron :	Lt. A.R. Arshad P.N.
Coach:	P.O. Muhammad Ashraf.
Captain:	Cadet Muhammad Zaheer.
V: Captain;	Cadet Sohail Masood.

This year the performance of Basketball team was highly appreciable. We played many mtaches against army teams. We did lose a few of them but we also won quite a lot. We represented district. We also defeated the Public School Hyderabad on their home ground. Except a few, most of the boys were new members yet they did very well.

2. HOCKEY

Patron:	Lt. A.R. Arshad P.N.
Coach:	P.T.I. Ghulam Nabi.
Captain:	Cadet S. Khalid Anwar
V. Captain:	Cadet Shahid Saleem.

The passing out of our star players proved to be handicap to us yet we removed it. We opened with a good start by defeating Government College. Under the guidance of our coach we reached the final in Inter Collegiate Hockey Tournament. Sikander, Umer Hayat, won all the praise for their excellent performance throughout. We congratulate Cadet Shujaat, Ikram Ghani, Yousuf Soomro and Najib on the award of College Colours.

3. FOOT BALL

Patron	Mr. Abdul Ghani
Captain:	Cadet Shamim Akhtar
V. Captain:	Cadet Mussadiq

This year due to unavoidable circumstances, we were not in a position to participate in any tournament. However we are now planning to play matches against different teams. For this we are doing regular team practice under the guidance of Mr. Ghani. This year we are blessed with a good number of good players. Cadet Shamim and Mussadiq are members of the Hyderabad Board teams. Besides them we have such players as S. U. O. Najeeb, Rehan, and Junaid.

4. SAILING

O/Ic: Lt. A.R. Arshad P.N.

Instructors: P.O. Ghulam Jilani and P.O. Ali Ahmed.

Captain: Cadet Wasim Zaidi.

We have got six dinghies besides two assault boats and four motor boats. This year we could not participate in any competition due to certain reasons, yet last year our sailing team defeated P.N.A. Babar Pasha and Saqib are our team members beside being the best sailors of the College. Under the supervision of our Instructors, we hope that in future our club is going to put up a better performance. Finally we congratulate our officer Incharge Lt.A.R. Arshad for his selection in Pakistan sailing team which represented Pakistan in the first 7th South Asian sailing competition.

5. CRICKET.

O/Ic: Mr. A. Aziz

Captain: Cadet Tahir Afaq

V. Captain: Cadet Razaullah

This year we had a balanced team comprising good bowlers and good batsman. Saeed Afzal, Raza and Tariq Ghouri bowled magnificiently for the team. On the batting side Salman, Gauhar, Tariq Ghouri and Tahir have scored magnificiently for the team. We defeated Public School Hyderabad and Shebaz Bawany Club by a large margin. We congratulate Tariq Ghouri having been selected in the Board Team. On the whole our team has put up satisfactory performance throughout the year, We are deeply indebted to Mr. Abdul Aziz for his keen and sincere guidance to the players.

6. KABBADI TEAM

O/Ic: Mr. Javed Cheema

Captain: Cadet Muhammad Yasin.

This year our team brought laurels to the collage under the able guidance of Mr. Cheema. Our team participated for the first time in Inter collegiate Kabbadi tournament and finally lifted the conveted trophy. Our Cadet M. Yasin, Faiz Muhammed and Sarfaraz were selected to repre-

sent Hyderabad Board in the Inter Board tournaments held at Multan. We also congratulate Mussadiq, Raza and Babar for their excellent performance during inter collegiate tournament.

7. ATHLETICS

O/Ic:	Mr. Jawed Cheema
Coach:	Mr. Abdullah
Captain:	Cadet Tariq Ismat
V, Captain:	Cadet Akhter.

This year athletics team brought laurels to the college. A selection camp was organized at our college by the Board officials to select a team of Hyderabad. 14 of our cadets took part in that camp and out of them 12 were selected to represent the Hyderabad Board at Inter Board athletics meet at Karachi. Pakistan Youth Athletics Team also paid a visit to Petaro and had a series of athletic events though we lost yet we learnt a lot from them. Under the able guidance of our patron and assistance of our Captain, our team proved to be one of the best teams of the year.

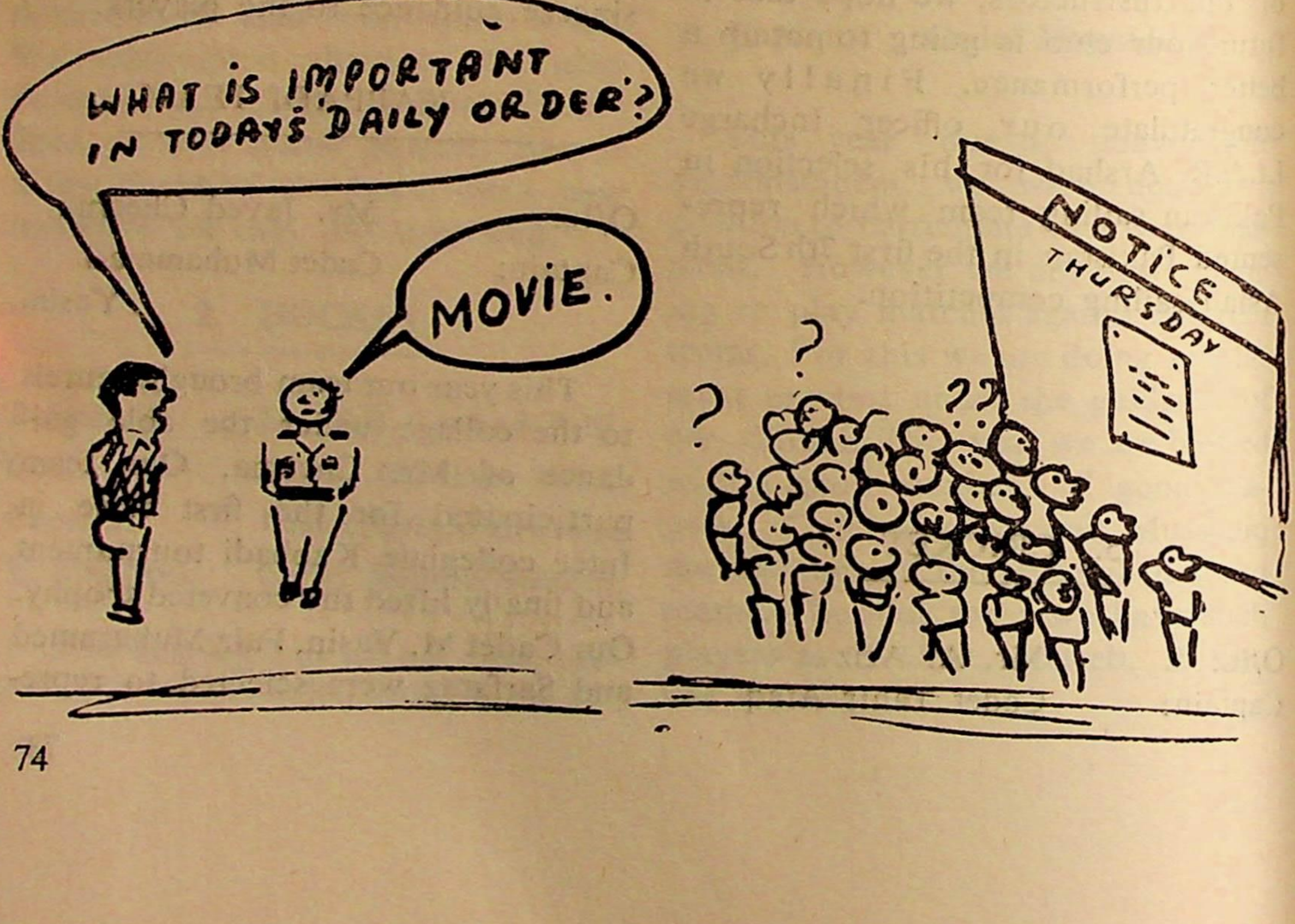

HOBBIES

Cadet Masaf Daud
Class XI

"An idle mind is a devil's workshop". Here, during leisure, cadets, instead of remaining idle, utilize their time in various hobby clubs. To bring out the creative genius of the boys, clubs are there and they provide golden opportunities to cadets to develop their talents. Clubs stimulate imagination and nourish the will to conceive. "Technical-mindedness" of an individual also exhibited through these clubs. Cadets are facilitated to join Clubs according to their aptitude as the number of Clubs is quite satisfactory. Under the guidance of their Patrons or Officers-In-charge, cadets of various clubs, every year, create new models, designs, objects, etc. The sum total of the diligent cadets is reflected on the occasion of Parents Day. This year, performance of all the clubs was greatly appreciated by guests and parents. Let us see the performance of each club as a whole.

AERO MODELLING CLUB

Patron:	Flying Officer Aziz
President:	Babar Khan
V. President:	Junaid Akhter
G. Secretary:	Masaf Dawud

There were about 20 clubs in the Assembly Hall on the occassion of the Parent's day. Under the supervision of our patron, we constructed a airbase and decorated with 30 different types of aeroplanes outside the Assembly Hall. Our performance was appreciated by all including the Chief Guest

CHEMICAL HOBBIES CLUB

Patron:	Mr. Ahrar Baig
President:	Veqar Kirmani
V. President:	Shahid Saleem
Finance Secretary:	Irfan Shukr

There was multitude of women in one corner of the Assembly Hall and that was Chemical Hobbies Club. Syrups, Jam, Jellys comestics, eatables and shaving cream were the chief objects of the attraction for guests on club's stall. The tag 'A Petaro Product' attached to every article reflected the untiring efforts of the members along with the sincere and able guidance of the patron.

HANDICRAFTS CLUB

Patron:	Mr. Ahmed
President:	Junaid Akhter
V. President:	Irfan Haider
G. Secretary:	Masaf Daud

This year, under the able guidance of Mr. Ahmed, we introduced a new club, namely handicrafts club. All the 20 members took an active part in making the club a success. Many handicrafts were displayed on Parents Day. The same were appreciated by all.

SCIENCE MODELLING CLUB

Patron:	S. Mazhar Naqvi
President:	Cadet Zahid Sultan
V. President:	Cadet Rahat Mehmood
F. Secretary:	Cadet Sohail Mehmood
Secretary:	Cadet Hasan Nasir

Electromagnetic sign-board with Science-Modelling Club painted on it was well advertising the club on Parents Day. Apart from this, twenty items were built, some of which are Record-player, Power-pack, Cell-charger, Periscope, Heater and Self-control etc. were displayed. Under the guidance of our patron, our Club earned appreciation from parents and an inspiring wórd of praise from the Chief Guest.

PAINTING CLUB

Patron:	Mr. H.M. Zuberi
President:	Mazhar Iqbal
V. President:	Anwar Illahi
G. Secretary	Zia Ahmed

This year, being dedicated to the great-philosopher, portraits and paintings of Allama Iqbal were displayed. Quite a number of other paintings, sketches and portraits were also exhibited. These were appreciated by all. We thank our worthy Patron for his guidance and able assistance.

MAGIC CLUB

Patron:	Mr. Mazhar H. Naqvi
President:	Cadet Furqan-ud-din
V. President:	Cadet Kamran
Secretary:	Cadet Wasif Malik

"This is not the magic but wonders of science": It was the epigram of Magic Club. It was formed this year, yet under the guidance of our patron, it attracted most of the parents' attention. Kamran and Wasif deserve all praise for their magical tap.

CAR MODELLING CLUB

Patron:	Mr. Javed Iqbal Cheema
President:	Cadet M. Yasin
V. President:	Cadet Zafar Hayat

Had Henry Ford been alive, he would have loved to see enthusiasm and spirit of car-modellers. As this year we added a new car track and twenty different models of automobiles, Our stall was the centre of attraction for the young and the old alike. We congratulate Cadet M. Yasin and Cadet Soaleh for being the best car-modellers.

WOODWORK CLUB

Patron:	Mr. Fida Huassain
President:	Cadet Imtiaz
V. President:	Cadet Ali Asghar

This year, under the assistance of our patron, we made many new models of clay and wood. The wood carved models, especially wooden tables received much of the praise. We congratulate Cadet Imtiaz and Ali Asghar for having been declared the best wood-workers for the year.

RAILWAY MODELLING CLUB

Patron:	Mr. Saleem Ahmed

President: Cadet Rashid Nabi
V. President: Cadet Faiz Muhammad

This year brought with it glory and success for the club. This year, we added a new model of Railway line and Station. The show put up by our club was much admired by all. Cadet Rashid Nabi deserves congratulations for having been declared as the best railway-modellers.

DINKIES COLLECTION SOCIETY

Patron: Mr. A. Aziz
President: Cadet Najeeb Mushtaque
V. President: Cadet Shafique Uaqili
G. Secretary: Cadet Shahid Mahmood

We introduced the club, this year. So, we could not collect a large number of dinkies. Still we displayed a good number of dinkies on tracks and roads. Our patron took much interest and with the appreciation and encouragement of patron we succeeded.

STICKERS COLCETION SOCIETY

Patron: Mr. Saleem Mansoor
President: Cadet Najeeb Mushtaq
V. President: Cadet Javed Mushtaq
G. Secretary: Cadet Shafique Uqaili

As this was our first time, we could not display collections of stickers, yet a good number of colourful stickers were displayed on Parents' Day. Thanks to our patron for his guidance and encouragement.

HORPETOLOGY CLUB

Patron : Mr. Anwar Ali Shah

President : Cadet Adam Khan

It was the first time that such a unique club was formed. Adam Khan brought 10 famous snakes of different species and he vibrated them in front of guests by hand. Nawab Muhammad Khan Laghari himself came on the Parents Day. The club was a grand success.

CARDS COLLECTION SOCIETY

Patron : Mr. Javed Iqbal Cheema

President : Cadet Tariq Ismat

Vice-President : Cadet Masaf Dawood

This year, we displayed a large collection of post-cards. They were depicting life in a very colourful manner. Our three dimensional post-cards of the Holy Kaaba and wild life received much appreciation. We are very much thankful to our patron for his able and sincere guidance.

TENNIS CLUB

Patron : Mr. Zaman Ahmed

Coach : Mr. Waqif Khan

Captain : Cadet Misbah A. Qureshi

Under the dynamic patronship of Mr. Zaman, our club functioned throughout the year very successfully. We welcome our new marker, Waqif Khan. The leading players of College Tennis team were Misbah, Ejaz and Khalid Mehboob.

BIOLOGICAL COLLECTIONS SOCIETY

Patron : Marghoob Ahmed Khan
President : Cadet Anwar Kamal Ansari
Vice-President: Cadet Misbah Qureshi
Gen. Secretary: Cadet Baber Butt

This year, we introduced a number of new items. Among our new introduction was the display of cotton butterflies, feathered paintings of birds, certain specimen of marine life, vascular system of homosapiens, nests of birds and waz plates, etc. Our honourable, patron always imparted us the knowledge of discourse of nature in a very comprehensive manner.

BOAT-MODELLING CLUB

Patron : Mr. Saleem Khan
President : Cadet Tariq Ismat
Vice-President: Cadet Shafique Uqaili
Gen. Secretary: Cadet Soaleh Ahmed

This year, we displayed various models of ships, boats along with two mobile boats. The popularity of the club can be imagined from the fact that the number of members, this year, was double as compared with that of last year. Our show was greatly appreciated by all and sundry.

RIDING CLUB

Patron : Lt. A.R. Arshad, P.N.
Instructor : Dfr. Raja Khan-President's Body-guard
Captain : Rana Baber Tufail
Vice-Captain : Razaullah Nasir

Our team put up a fabulous display on Parents' Day in spite of shortage of horses. The performance of Babar, Raza, Sohail Masood Sarwat, Sher Afzal and Farhat was highly appreciated. This year, riding proved to be our special feature of the Parents Day.

SQUASH CLUB

Patron : Mr. Saleem Ahmed
Coach : Mr. Waqif Khan
Captain : Cadet Imtiaz Ahmed Memon

This year, Squash Club had a circle of more than 50 members. The increase in strength from 40 to 50 shows its popularity. This year Cadet Saif-ur-Rehman got second position in "Under-16 Hyderabad divisional open championship. The college team members were Cadet Imtiaz, Gohar, Saif, Anwar, Adil and Razaullah.

GYMNASTIC CLUB

Patron : Lt. A.R. Arshad. P.N.
Instructor : P.O. Siddique and P.T.I. Ghulam Nabi
Captain : Cadet Junaid Akhter
Vice-Captain : Cadet Abid Tufail

"Practice makes a man perfect" was the motto of gymnastics club. As this year, gymnasts worked very hard and the result came out in the form of superb performance on Parents Day. We were also invited on the 177th rising day of 5th Baluch Regiment where we proved our worth by lifting up a trophy. We are very thankful of P.O. Siddique and P.T.I. Ghulam Nabi under whose supervision we were successful everywhere.

COLLEGE BAND

Patron	:	Lt. A.R. Arshad, P.N.
Instructor	:	C.P.O. B. Bhatti
Stick Major	:	Cadet Amjad Ali
S.S.L.	:	Cadet Imtiaz Memon

It's a great pleasure for all of us that this year the performance of college band on the XVIII Parents Day was very much appreciated. The college band, under the guidance of C.P.O B. Bhatti has been progressing by leaps and bounds and we hope that the same hard work and spirit will be maintained in future.

MUSIC CLUB

Patron	:	Mr. Saleem Ahmed
President	:	Cadet Shuja Zaidi
Vice-President	:	Cadet S. Amjad Ali

Under the able guidance of our instructor, Mr. Roshan, we learnt a lot about Music. Our club consisted of 25 members. This year, we arranged a variety show and the performance of the Music Club was highly appreciated by everyone. We hope for the best, next year.

———

Allama Iqbal Memorial Cup Hockey Tournament 1977-78

Cadet S. Khalid Anwar
XII Class

When the great one scorer comes to write
against your name,
He marks not that you won or lose,
but how you played the game.

It was a very cold day and Petaro was shivering with cold. In the grassy field, a squad of boys were assembling with their House flags for the inaugural ceremonial march-past. A few drops fell and it seemed as if the sky was shedding tears of joy because it was none other than "Allama Iqbal Memorial Cup Hockey Tournament's inaugural ceremony. Just then the sun came out perhaps to witness the scene. I felt extremely proud of myself to lead the squad, being the captain of the college hockey XI, having the College flag in my hand. I knew I looked very smart with the sun glittering on my banner and my brown curls tossing carelessly in the breeze.

The salute was taken by our worthy Principal, Captain Shukr-uddin, PN (Retd), after which the teams formed in ranks in front of the dais. The oath was taken in which the players solemnly pledged to play with the true spirit of the game. Then, the tournament was officially opened by the Principal.

There were two pools 'A' & 'B'

Qasim, Ayub and Jinnah were in pool 'A' and Latif, Liaquat and Iqbal were in pool 'B'. The first match was played between Iqbal XI and Latif XI.

The match was no doubt, very thrilling. Both the teams showed perfect combination, stick work stamina and spirit, they attacked each other making beautiful movements with short passess trying to net the ball. Latif XI took the lead scoring 2 goals. Iqbalians were courageous enough to equalize the score but were forced to lose, when in the last minute Latif XI scored the third goal. In the second match Qasim XI beat Ayub XI by 1 goal to Nil. The teams qualifying for the semi-final were Qasim and Ayub from pool A and Latif and Iqbal from pool B. The most thrilling and interesting match was between Qasim XI and Iqbal XI. A true spirit of sportsmanship was displayed in the match. Qasim XI took the initiative right off the bully and were able to score 2 goals. It was now Iqbal XI's turn to score a goal but from there came the third one from Qasim XI, thereby maintainining two goals lead. Iqbal XI combined themselves; they were able to beat the defence line and with perfect passes, equaled the score. At the half time, as the whistle blew, the score board showed 3-3. It was a nice start by Iqbal XI after half time and soon they, after scoring two beautiful goals, took the lead. Qasimians didn't give up their spirit, they kept attacking and their efforts at last brought fruits and they scored two more goals. The match thus ended both sides, scoring 5 goals each.

In the second semi-final between Ayub XI and Latif XI, the match was also drawn, each side scoring 1 goal. Both the semi-finals were decided to be replayed. In the replayed semi-finals, the teams qualifying for the final were Qasim XI and Ayub XI.

Tuesday, 21st February was the day for the final. Commander M, Aslam from Pakistan Navy was the Guest of Honour. It was, indeed, a very hot day and we were all perspiring but we were so much engrossed in the match itself that we did not bother much about the weather,

Luck favoured us! or should I say we really deserved in...... Times

itself stood motionless as the umpire suddenly blew the whistle to declare the game over, on the score board: MQ-2 and A-O., gleamed before me, perhaps it seemed to me to be the loveliest thing in the world I turned around into the world of reality. All the Qasimians were dancing with joy. It was indeed, a great day for us. It was the second consecutive year that we had won this match. Really, it was our-day-our very own.

The Chief Guest then gave away the certificates to the team-members and also to the best players of the other participating teams. Again, I feel, I should say it was my day-my very own-for besides the certificate testifying my participation as member of MQ House team, I was also awarded the certificate of the "Best-scorer", (for I had shot one less than a dozen, in overall matches). I believe I would have made it a complete dozen, hadt here been another match! And, so the day ended. How it ended, what joy we were feeling, I believe, there are no words in any language to express it.

———

کي ياد ڪندو آهيان ته دل ۾ ڏاڍي خوشي ٿيندي آهي. انهن دوستن کي مان هر وقت ياد ڪندو آهيان ۽ ياد ڪندو رهندس. شايد انهن کي ياد ڪندي ڪندي هن ڪاليج مان ٻاهرين جماعت پاس ڪري نڪري وڃان.

تتي ٿڌي ڪاهه، ڪانهي ويل ويهڻ جي،
متان ٿئي اونداهه، پير نه لهين پرين ۽ جو.

———

آهي آر اکين ۾، ناڪئا ڪج نگاهه،
وڏا ٻيڙا ٻوڙيا، سائر ڏيئي ساهه،
ملاحظو ملاح، ڪج ڪو انهي ۽ ڪن جو.

———

گل چنو گرنار جو، پٽن ٽيون پٽين،
سهسين سورٺ جهڙيون، اپيون اوساريون،
چونا چارڻ هٿ ۾، مير سينگاريو ڏين،
نايون ناذ ڪرين، راجا رات رم گيو.

(شاهه)

ڪري موڪل شڪار ڪرڻ لاءِ ملي ويئي.
موڪل ملڻ شرط اسان پاڻ سان ٻــي
بندوقون کنيون ۽ پوءِ پيٽاري جــي پاھران
ھڪ جهنگل ڏانهن روانا ٿياسين. جڏھن اتي
پهتاسين تہ شڪار جي تلاش ۾ امانکي اجايل
ھرڻ وانگر ڊوڙندو پيو، پر شڪار ھٿ نہ آيو.
آخر واپس موٽي رھيا ھئاسين ۽ رستي ۾ چوندا
پيا اچون تہ ھاڻ ھائوس ماسٽر کي جواب
ڪھڙو ڏينداسين، ۽ ھو صاحب پڇندو بہ
ضرور تہ شڪار ڪري آيا؟

جڏھن ھائوس ۾ پهتاسين تہ ھائوس ماسٽر
بہ اتي بيٺو ھو. ان پڇيو تہ شڪار ڪيو
اٿو؟ اھي الفاظ ٻڌي اسان جي دل گھٻرائجي
ويئي. دل ۾ ناگوار خيال اچڻ لڳا تہ ھاڻ
جواب ڪھڙو ڏيون. تنھن تي چيوسين تہ
سائين اسان شڪار جــي گھڻي ڳولا ڪئي
پر شڪار ھــٿ ڪونہ آيو، ۽ واپس موٽي
آيا آھيون. ان تي ھائوس ماسٽر چيو تہ توھان
شڪار تي نہ پر حيدرآباد ويا ھئا. اھي اکر
ٻڌي اسان جي دل گھٻرائجي ويئي ۽ سوچڻ
لڳاسين تہ ھاڻ حشر الائي ڪھڙو ٿيندو.

ان کان پوءِ ھائوس ماسٽر چيو تہ توھان
اڄ موڪل جي ڏينھن روم کان ٻاھر ڪونہ
نڪرندا ۽ ھي پورو مھنو توھان جــي فلم
ڏسڻ بند آھي، اھا توھان جي سزا آھي. تنھن
تي اسان ڪجھ بہ نہ ڪــيو، ۽ وري ڪجي
بہ ڪين ٿي سگھياسون، روم ڏانــھن روانا
ٿياسين- روم ۾ داخل ٿيندي ئي دوستن پڇيو
تہ شڪار ڪري آيا آھيو. اسان جواب ڪونہ
ڏنو ۽ چپ ڪري ويھي رھياسون. تنھن تي
سڀ روم وارا اسان تي ڪاڻ لڳا ۽ زور سان
ٽھڪ ڏيڻ لڳا. پر پوءِ مايوس رھڻ تي انھن
اسان کان روءِداد معلوم ڪئي. ڪين سموري
حقيقت ٻڌائيسون. ڪين ڏاڍو ڏک ٿيو.

اڄ وري چئين بجي فلم بہ ھئي، پر اسان
جي تہ فلم بند ھئي. روم ۾ دري سان ٻاھر
جو نظارو صاف ڏسڻ ۾ ٿي آيو. سڀ ڪيڊٽ
اسيمبلي حال ڏانهن وڃي رھيا ھئا. فلم ھلي
رھي ھئي، آواز صاف ٻڌڻ ۾ ٿي آيو. اسان پنھنجي
ڪيئي تي پڇتاءُ ڪري مانگر مڇ وارا ڳوڙھا
وھائي رھيا ھئاسون. فلم ختم ٿي تہ سڀ
ڪيڊٽ اسيمبلي ھال کان ٻاھر نڪري ھائوس
ڏانهن اچڻ لڳا تہ اوچتو برسات وسڻ شروع
ڪيو ۽ سڀ ڪيڊٽ ھائوس ڏانهن ڊوڙڻ
لڳا. ان ڪانپوءِ سرفراز مون کان پڇيو تہ تون
ھن سال ڏھين جماعت پاس ڪري ڪاليج ڇڏيندين.
مون ان کي چيو تہ آءٌ ضرور ڪاليج ڇڏيندس.
پوءِ مون بچل ۽ سرفراز کان پڇيو تہ ڀلا
توھان ڪاليج ھن سال کان پوءِ ڇڏيندا ڇا. انھن
جواب ڏنو تہ يار اسان تہ ڪاليج ڪونہ ڇڏينداسون
آخر جڏھن ڏھين جماعت جو آخري پيپر ڏيئي
اسان ٽئي چڙا ھڪ ٻئي کان موڪلائي پنھنجن
پنھنجن گھرن ڏي روانا ٿياسين. اسان کي
موڪل بہ سھنا ملي ھئي. انھن موڪلن کان
پوءِ مون کي ڪاليج مجبور ٿي اچڻو پيو.
جڏھن آءٌ ڪاليج پهتس تہ خبر پئم تہ سرفراز
۽ بچل ڪاليج ڇڏي ويا آھن. اھي اکر ٻڌي
دل ۾ ڏاڍو ڏک ٿيو. ان وقت سوچيان پيو
تہ مون انھن سان واعدو ڪيو ھو ”آئون ڪاليج
ڇڏيندس“. انھن تہ چيو ھو اسان ڪاليج
ڪونہ ڇڏينداسون؟ پوءِ ڇو ڪاليج ڇڏي ويا.
اڄ تائين مان انھن کي ۽ انھن جي ڳالھين

پڙهندڙ ٻارن تي اثر ٿيندو آهي. جنهن لاءِ سياڻن جو چوڻ آهي ته ”اڄ جا ٻار آئيندي جا ابا آهن“.

انهيءَ لاءِ هر ڪيڊٽ تي اهو فرض عائد ٿئي ٿو ته هو ڪاليج جي ڪنهن به فرض ۾ ڪوتاهي نه ڪري ۽ هر ڪيڊٽ جيڪڏهن ڪاليج جي هر قانون تي باقاعدگيءَ سان عمل ڪندو ته هو ضرور هن ڪاليج جو نالو سڄي ملڪ ۾ روشن ڪندو.

اٺي نه مارن ريت جيئن سيڻ مٽائين سون تي
اچي عمرڪوٽ ۾ ڪان ڪنديس ڪريت
پکن جي پريت ماڙين سين نه مٽيان
— شاهه

ڪيڊٽ عبدالحميد پنهور

ڪلاس يارهون

اجڙيل يادون

آسمان ڪارن ڪڪرن سان ڇانيل هو. ڪڪر آسمان ۾ ور وڪڙ کائي رهيا هئا. رکي رکي برسات جي بوند پئي پيئي. ڪاليج جون عاليشان عمارتون ڪڪرن سان ڪلهو ملائي رهيون هيون. وري آچر جو به ڏينهن هو ۽ موڪل هئي. اڄ هن ڏينهن تي هرهڪ خوش هو. اسان جو دوست سرفراز هوندو هو جيڪو اڄڪلهه ڪراچي ۾ پڙهندو آهي، ۽ اسان دوستن ڪان هاڻ گهڻو پري آهي. سرفراز انهيءَ خوشي جي موقعي تي مون کي چيو ته يار اڄ ڏينهن به ٺڏو آهي، ۽ موڪل به آهي، ۽ موڪل وٺي شڪار ڪي هلون. پر انهيءَ تي مون ان کي چيو ته بچل کي هدايو اٿئي. ان چيو ته بچل کي به هدايون ٿا. بچل کي چيوسين ۽ ان جواب ڏنو ته ادا توهان تيار آهيو ته مون کي ڪهڙو اعتراض. پوءِ سرفراز شوٽنگ جي استاد کان موڪل گهري، سرفراز ته موڪل وٺڻ جو ڏاڍو قابل هو. شوٽنگ جي استاد کي هيڏانهن هوڏانهن جون ڳالهيون هدائي ۽ مکڻ پالش هڻي موڪل وٺي آيو. باقي هائوس ماسٽر رهيل هو. جنهن کان موڪل وٺڻ جبل جهاڳڻو هو. بچل هائوس ماسٽر کان موڪل وٺڻ ويو. ڇو ته هن جو هائوس ماسٽر تي سٺو اثر هو، تنهن

ڪم پابندي سان ڪري. پوءِ چاهي اهو ڪم ٻي- ٽي يا پريڊ تي وڃڻ جو هجي يا ڪلاس ۾ تعليم حاصل ڪرڻ جو هجي، هر ڪم مقرر وقت تي سرانجام ڏئي. چاڪاڻ ته انسان هڪ ڪم کي پابندي سان تڏهن ئي سرانجام ڏيئي سگهندو آهي جڏهن اهو ڪم مقرر وقت تي ڪري. سندس چوٿون فرض اهو آهي ته هو باقاعدگي سان خدا تعاليٰ جي عبادت ڪري ۽ هو هر ڪم ۾ سنئو هجي. مثلاً رانديون ۽ پڙهائي. هن ڪاليج ۾ اسان کي تعليم جي ڪري ڏئي موڪليو ويو آهي. انهيءَ ڪري ڪيڊٽن جو اهو فرض آهي ته هو پنهنجي انهيءَ مقصد کي حاصل ڪرڻ ۾ ڪابه ڪوتاهي نه ڪن.

اڪثر ڪري ڏٺو ويو آهي ته اسان جي ڪاليج ۾ جڏهن ڇوڪرا شروع ۾ داخل ٿيندا آهن ته ڪاليج کي ”سينٽرل جيل CENTRAL JAIL“ جي نالي سان سڏيندا آهن ۽ هن ڪاليج کي سينٽرل جيل جي حيثيت ڏيندا آهن. جهڙي نموني هڪ جيل ۾ رهندڙ جيلي کي جيل جو ڪوبه قانون پسند ڪونه ايندو آهي، ساڳئي نموني اسان جي ڪاليج ۾ داخل ٿيندڙ ڪيڊٽن کي به هن ڪاليج جو ڪوبه قانون پسند ڪونه ايندو آهي. هي ڪيڊٽ هن ڪاليج جي هر قانون کان ايترو ته ڀڄندا آهن جيئن هڪ ”سرڻ“ ”باز“ کان ڀڄندي آهي ۽ هڪ ڪئو ٻليءَ کان ڀڄندو آهي. پر جڏهن اهي ئي ڪيڊٽ هن ڪاليج مان پنج سال پورا ڪري نڪرندا آهن تڏهن ئي کين هن ڪاليج جو احساس ٿيندو آهي. هو واپس هن جيل جا جيلي بڻجڻ چاهيندا آهن. پر کين قانون جيلي بڻجڻ نه ڏيندو آهي. هو واپس ماضي ۾ اچڻ چاهيندا آهن، پر مستقبل سندن رستي جي ديوار بڻجي بيهندو آهي. هو ماضيءَ کي وسارڻ جي ڪوشش ڪندا آهن پر وساري نه سگهندا آهن. هو بار بار پڇتائيندا آهن. ڪاش! اسان کي اها خبر هجي ها ته هن ڪاليج کي بهشت جي حيثيت ڏيون ها. هن سنڌوءَ جي ماهه کي جنت سمجهي مٿس فخر ڪريون ها ۽ هن جي مٽيءَ کي سرمون سمجهي اکين ۾ وجهون ها. سندس پاڻيءَ کي آب حيات سمجهي پيئون ها ۽ هن ڪاليج جي ڪنهن به حڪم جي ڀڃڪڙي نه ڪريون ها ۽ هن ڪاليج ۾ رهي پنهنجو ۽ ڪاليج جو نالو روشن ڪريون ها. پر افسوس اسان هن ڪاليج کي ۽ سندس هر قانون کي سمجهي نه سگهياسين.

سياڻن جو چوڻ آهي ته ڪابه قوم يا تنظيم يا جماعت قائدي ۽ قانون کانسواءِ ترقي ڪري نه سگهندي آهي قائدي ۽قانون کانسواءِ سڀ ڪا ڳالهه اڌوري رهجي ويندي آهي ۽ اصلي مقصد ماڻي نه سگهندو آهي جنهن جي لاءِ هن جو بنياد رکيو ويو آهي.

ساڳئي نموني ڪاليج يا اسڪول، پوءِ چاهي اهو ڪيڊٽ ڪاليج هجي يا پرائمري اسڪول انهيءَ لاءِ قائدو ۽ قانون نهايت ضروري آهي. ڪيڊٽ ڪاليج پيٽارو سنڌ ۾ واحد ڪاليج آهي جنهن کي قائدي قانون سان باقاعدگيءَ سان هلائڻ نهايت ئي ضروري آهي، چاڪاڻ ته جنهن به ڪاليج ۾ قائدو ۽ قانون نه هوندو آهي ته ان ڪاليج ۾

ڪيڊٽ مولاڏنو پليجو "موريائي"

ڪلاس نائون

ڪيڊٽن جا فرائض

ڪي ماڻهو چوندا آهن ته انسان جي انسانيت ماحول تي مبني آهي، پر اسان جي ڪيڊٽن اهو ثابت ڪري ڏيکاريو آهي ته اگر انسان پنهنجو پاڻ تي حاوي ٿئي، پنهنجي نفس کي ماري مات ڪري ته هن کي دنيا جو بدترين ماحول به بگاڙي نٿو سگهي. ڇاڪاڻ ته اسان جي ڪاليج ۾ هر ڪم پابندي سان ڪيو ويندو آهي ۽ هر ڪم مقرر ٿيل وقت تي ڪيو ويندو آهي، پوءِ چاهي سياري جي ڪيتري به سردي هجي يا سج جي تپش هجي. هتي جو ماحول ڪنهن ٻئي ڪاليج جي ماحول کان گهڻو مٿاهون آهي. پوءِ مان انهن ماڻهن کان اهو سوال پڇڻ تي مجبور ٿيو آهيان ته هن اهڙي ماحول واري ڪاليج ۾ ڇوڪرا ڪاليج مان نڪرڻ کان پوءِ ايترا "دادگير" ڇو ٿيندا آهن جيترا ٻين ڪاليج وارن جا به ڪونه ٿيندا آهن، هتي جي ماحول ۾ رهي هتي جي ڪاليج ڇوڪرا ايترين پابندين کان پوءِ به "ٻنڪ" ڇو هٿندا آهن. ڇاڪاڻ ته انسان جي انسانيت ماحول تي مبني ڪونهي.

هڪ ڪيڊٽ جيڪڏهن پنهنجي فرائض جي صحيح نموني سان ادائگي ڪري ته هو نه صرف سنڌس پر هن قرب پري ڪاليج جو نالو به روشن ڪري سگهي ٿو. هن ڪيڊٽ ڪاليج ۾ هڪ ڪيڊٽ جو سڀ کان وڏو فرض اهو آهي ته هو پاڻ کان وڏي جي عزت ڪري، پوءِ چاهي هو جونيئر هجي يا سينيئر، استاد هجي يا بيرو، پرنسپال هجي يا ٻئي آفيسر، ڪيس سڀني جي عزت ڪرڻ گهرجي. جيڪڏهن هو پاڻ ۾ صحيح معنيٰ ۾ انسانيت پيدا ڪرڻ ۽ سنڌس فرائض جي ادائگي ڪرڻ چاهي ٿو. هن ڪاليج ۾ سنڌس ٻيو فرض جيڪو سڀني فرائض ۾ اهميت ۽ اولايت رکي ٿو، اهو آهي ته هو ڪاليج جي ڪنهن به قانون جي ڀڃڪڙي نه ڪري ۽ هر ڪم ڪشادي دل سان ڪري. ڇاڪاڻ ته ڪاليج جي قانون جي ڀڃڪڙي ڪرڻ، پاڻ کي صحيح معنيٰ ۾ بدنام ڪرڻ آهي ۽ هو سخت سزا جو مستحق ٿيو پوي ۽ ائين ڪرڻ سان فرائض ۾ ڪوتاهي به ٿئي ٿي. سنڌس ٽيون فرض اهو آهي ته هو هر

ٻڪڙيو وغيره ڪونه هو، تنهن ڪري ٻاڻ تي فخر ڪرڻ لڳس ته اڄ ڪارنامون انجام ڏنو اٿم. هڪ دفعي ته جڏهن ٻيهر بجلي بند ٿي هئي ته ان وقت اسان ميس ۾ ماني کائي رهيا هئاسين. بس پوءِ ته ڇوڪرن ته ڏاڍا واڪا ڪيا ۽ سيٽيون وڄايون ۽ ساري ميس کي ميڇي مارڪيٽ بڻائي ڇڏيائون ڇوڪرن ۾ اهڙو جذبو اچي ويو هو جو S. U. O جي دڙڪن جي پرواهه ڪونه ڪيائون ان جي باوجود گوڙ هلندو رهيو بس ائين پيو محسوس ٿئي جڻ ته ڪو هنگامون شروع ٿيڻ وارو آهي. اهو سڀ خوشيءَ وچان ٿيندو آهي ۽ اهو ڪڏهن ٿيندو آهي.

هڪ دفعي گرمين جي موسم ۾ بجلي ڪانه هئي. انهيءَ ڏينهن گرميءَ جي شدت محسوس ٿي. انهيءَ ڏينهن اهو پروگرام ناهيوسين ته جيڪڏهن اڄ رات بجلي ڪانه آئي ته پوءِ رات جو سوئمنگ پول ترڻ هلنداسين انهيءَ ڏينهن ڪا اسان جي خدا ٻڌي بجلي ڪونه هئي رات جو ڏهين بجي اسان دوستن پروگرام مطابق وڃي سوئمنگ پول نڪتاسين ۽ تارن سان چمڪندڙ پاڻيءَ جي لهرن ۾ ۽ چنڊ سان چمڪندڙ راتڙيءَ ۾ ائين ترڻ لڳاسين جيئن ڪو ساٺهو گهڻن ڏينهن کان پياسو هجي. اسان ترڻ ۾ ايترا محو ٿياسين جو ٻاهر جي ڪابه خبر ڪانه هئي. ان وقت ڪو اسان جي ڪاليج جو ايجوٽنٽ به رائونڊ تي هو. اهو صاحب به ان وقت اوچتو اچي اتي نڪتو. اسان کي ڀڄڻ جي ڪابه واهه نه ملي سگهي. اگر مان ڀڄڻ چاهيان ته ڀڄي وڃان ها پر ٻيا منهنجا دوست پڪڙجي پون ها. آخر دوستن سان دوستي ته نڀائڻي آهي. هن صاحب هڪل ڪئي ته ٻاهر نڪري اچو مجبورن اسان ٻاهر نڪري آياسين پوءِ سڀني هڪ لائين ٺاهي بيهي رهياسين ۽ اتي ئي اسان کي سوئمنگ ڪاسٽيوم ۾ سو ڪن قلابازيون هڻايائين. ٻئي ڏينهن اسان جي ايڪسٽرا ڊرل آئي ۽ لنچ کان پوءِ اسان ٻي او وٽ وياسين. هن اسان کي اهڙي ته سزا ڏني جو اسان ٻيهر ترڻ کان توبهه ڪئي. پر اسان جي حالت ان وقت رحم جوڳي هئي.

مزي جي ڳالهه آهي ته جڏهن بجلي بند ٿيندي آهي ته اسان پريپ ڪرڻ کان بچي پوندا آهيون پوءِ ويٺا اونده ۾ مکيون ماريندا آهيون يعني اجايو وقت وڃائيندا آهيون. اگر ڪو پڙهاڪو ڇوڪرو هوندو آهي ته اهو لالٽين ٻاري پڙهندو آهي. مگر اڪثر ڇوڪرا هيڏانهن هوڏانهن اچڻ وڃڻ ۾ مشغول هوندا آهن ۽ جيڪي پڙهندا آهن انهن کي طعنا ڏيندا آهن.

مطلب ته بجلي بند ٿي ته ڇوڪرن جا چهرا خوشيءَ سان روشن ٿي ويندا آهن ۽ گلن وانگر ٽڙي پوندا آهن. ۽ انهن جي دل ۾ اهو خوشي ۽ مسرت جو جذبو اچي ٿو جو هو ان کي ضبط نه ٿا ڪري سگهن پوءِ الٽيون سلٽيون حرڪتون ڪري خوشي جو بار هلڪو ڪن ٿا. آخر ڇو نه خوش ٿيون بجلي ته ڪڏهن ڪو سال ۾ هڪ يا ٻه ڀيرا ويندي آهي هر روز ڪونه ويندي آهي، اهي ڏينهن اسان جا خوشي ۾ گذري ويندا آهن.

فيض محمد پنهور
ڪلاس ٻارهون

پيٿارو ۾ بجليءَ جي اکپوت

اڄ مان ڪيترو نه باغ بهار آهيان ۽ خوشيءَ جي ڪري ڪپڙن ۾ نٿي ماپان ڇو ته اڄ ڪيترن ڏينهن کان پوءِ رات جو بجلي بند ٿي وئي هئي دل ۾ اها حسرت هئي ته اڄ سڄي رات بجلي نه اچي ته ڪيترو نه بهتر ٿيندو. ايتري ۾ ياد آيو ته سڀاڻي سنڌيءَ جو نوٽ بڪ به چيڪ ڪرائڻو آهي. بس اڄ بجلي به ڪانه آئي آهي. بهانو ملي ويو هاڻي سڀاڻي جو ڪم سڀاڻي سان. هت پيٿارو ۾ عجيب چڪر آهي ڇو ته ڪڏهن ڪن خرابين سبب جڏهن بجلي فيل ٿي ويندي آهي ته ڇوڪرا گوڙ ۽ هلچل مچائي ڏيندا آهن ڄڻ ته ڪنهن سنسان جهنگل ۾ شينهن جون گجگوڙون هجن.

ڪڏهن ڪڏهن هتي لائيٽ نه هجڻ جي ڪري ڇوڪرن کي سٺو موقعو ملي ويندو آهي پوءِ کليءَ طرح سان شرارتون ڪرڻ لڳندا آهن. ڪي ڇوڪرا ٽوليون ٽوليون ٺاهي وڃي گلاسي فيلڊ ۾ وڃي ڳالهيون ٻولهيون ۽ پنهنجا عجيب ۽ غريب ڪارناما ٻڌائيندا آهن. بقول اسان جي هڪ استاد جي جنهن هڪ گوليءَ سان ٻه شينهن ماريا هئا. دراصل هن صاحب ڏٺو ته ٻه شينهن ان ڏانهن اچي رهيا آهن ۽ جلديءَ ۾ وڃي چاڪو زمين ۾ اڀو کوڙيو ۽ بندوق ۾ گولي وجهي چاڪوءَ جي ڌار جو نشانو وٺي گولي هلايائين ۽ ان کي لڳي ٻه اڌ ٿي وئي هڪ اڌ هڪ شينهن ماريو ۽ ٻئي اڌ ٻيو شينهن ماريو. اسان جي ڇوڪرن جا ڪارناما ڪجهه اهڙا هوندا آهن جيڪي سراسر ڪوڙ تي سمايل هوندا آهن. بس پنهنجي دل کي ويٺا خوشيءَ جو ٿاءُ ڏيندا. ڪي ڇوڪرا ته پاٽيءَ جون ٻانهون ڀري وڃي ويٺا ڇوڪرن جي مٿان هاري ڀڄي ويندا آهن.

هڪ دفعي جڏهن بجلي بند هئي مون به اونداهيءَ جو فائدو وٺي هتان هائوس مان نڪري راندين جي ميدان کان ٿيندو وڃي بس اسٽينڊ تان پڪوڙا کائي آيو هوس ڇو ته انهن ڏينهن ۾ هتان جا پڪوڙا مشهور هوندا هئا. انهيءَ ڏينهن مون ڪي ڪنهن

بلڪل ان شاعر جي ان غزل جي معرڪن وانگر جيڪي جداگانه خيال جي ترجماني ڪندي به هڪ ئي مفهوم ۾ رکن ٿيون.

زندگيءَ جا پنج سال پنهنجي ڪاليج ۾ گذارڻ کان پوءِ صرف اهين چوڻ ته "الوداع" "الوداع" صرف ايترو چوندي خبر نه آهي ته ڇو اکڙين جا ڪنارا پيچي پون ٿا. سوچيان ٿو انسان ڪنهن به هنڌ مستقل رهڻ لاءِ ته ڪونه هوندو آهي. ان ڪري ته ڪنهن منزل کي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيترن ئي ڪٺن راهن تان ۽ ڪيترن ئي درسگاهن مان گذرڻو پوندو آهي. هيءَ دنيا به هڪ درسگاهه آهي ۽ آخر انسان کي به هيءَ درسگاهه ڪنهن نه ڪنهن ڏينهن ڇڏڻي پوندي.

ڪيڊٽ ڪاليج؟ جنهن هميشه منهنجي هر قدم تي رهنمائي ڪئي. جنهن مون کي زندگيءَ جي مفهوم کان آشنا ڪيو. اهو ڪاليج جنهن جي پٿريلن پٿرن کي خاموشيءَ مان ٽيڪ ڏئي مون ڪين پنهنجي زندگي جي ڪيترين مسرتن ۽ پريشانين جو همراز بڻايو. اهو ڪاليج جنهن ۾ قدم رکڻ مان... اهڙي ئي سڪون جو احساس ٿيندو هو. جهڙو غم جي شدت کان گهبرائجي پنهنجي همدم جي هنج ۾ منهن لڪائڻ سان آرام ملندو آهي. اهو عظيم ڪاليج جنهن مان فتح جي خوشي ۽ شڪست جي مفهوم کان آشنا ٿيس. اهو بلند ڪاليج جنهن جي سربلند عمارت مون کي زندگيءَ جي هر مسئلي ۾ سربلند ٿيڻ جو درس ڏنو. اهو ڪاليج! جنهن جي هر پٿر سان مون کي پيار آهي ۽ هر شيءِ سان منهنجو ناتو آهي ۽ ان حقيقت جي آشنا هئڻ جي باوجود به.... ته هڪ ڏينهن ان کي الوداع چوڻو آهي ۾ تڏهن به خبر نه آهي ته ڇو دل ٿي چوي ته.... اوه! دل ته خبر نه آهي ڇا ڇا چوندي آهي ۾ دل جون سڀ خواهشون به ڪڏهن پوريون ٿينديون آهن! منهنجي ڪاليج جي خواهش آهي ته مان هتان ڪامياب ٿي موٽي وڃان ۽ پنهنجي جهولي ۾ علم ۽ ادب جي خزاني مان پنهنجي زندگي سنواريان. منهنجون اکيون خبر نه آهي ته ڪهڙي احساس هيٺ زارو زار روئڻ لڳيون ۽ الائي ڪٿان لڙڪ سڙي آيا جن اکين جا بند ٽوڙي ڇڏيا ... سوچيان ٿو ته اهي ڳوڙها اکين ۾ ئي هجن ته بهتر آهن جيئن زندگيءَ ۾ هميشه پنهنجي موجودگيءَ جو احساس ڏيارن. منهنجي وس ۾ هجي ته مان ان جي درو ديوار کي پنهنجن احساسات کان آگاهه ڪريان!!

ڪيتري نه عجيب ڳالهه آهي جو مان اتان علم ۽ ادب جو بي انتها خزانو پنهنجي جهوليءَ ۾ ڀري ساڻ کڻي ٿو وڃان ۽ بدلي ۾ ڪيس ڪجهه به نٿو ڏيئي وڃان پوءِ مون وٽ آهي به ڇا جو کيس ڪجهه ڏئي وڃان. سواءِ نيڪ خواهشات ۽ دعائن جي...؟؟

خيرباد ڪرڻ تي مجبور ڪيو ويو. خير ان وقت جيڪا دل تي گذري سا بيان ڪرڻ محال آهي، ڏاڍو پريشان ٿيس. بهرحال ڪاليج جي مختين کي خدا حافظ چئي فرسٽ ڪلاس جي ٽڪيٽ وٺي چناب ايڪسپريس ذريعي اچي ڳوٺ پهتس. ۽ ساڳي ئي حيدرآباد بورڊ مان يارهين جو امتحان ڏئي ٻارهين ۾ پهتس. هن وقت جڏهن مختلف خيالات سان منهنجي دماغ جو ٻاڦو پوندو آهي ته شاهه سائينءَ جي هن بيت جو سهارو وٺڻ جي ڪرورت محسوس ڪندو آهيان جنهن ۾ ڀاڻ چيو اٿن ته.

تتي ٿڌي ڪاهه ڪانهي ويل ويهڻ جي
متان ٿئي اونداهه پير نه لهين پرينءَ جو

دوستو! شايد اوهان به ڪنهن شيءِ کي حاصل ڪرڻ جي توقع رکندا هجو پر ياد ياد رکو جيستائين اوهان پير جي آڙيءَ جو زور نه لائيندؤ ته پوءِ "ائين به ٿيندو آهي" جيڪو اوهان مٿي پڙهيو.

ڪيڊٽ مظهرالحق "مظهر"

ڪلاس ٻارهون

ماضيءَ جا زنده لمحا

وڇوڙي جو احساس ڪيترو نه تڪليف ده ٿو ٿئي ان جو ته مون کي احساس به نه هو، پر پنهنجي زندگيءَ جا پنج سال ڪيڊٽ ڪاليج ۾ گذارڻ کان پوءِ ان کي هڪدم ڇڏي وڃڻ سو به ائين جو دل ۾ مختلف جذبات جو طوفان هجي .... جذبات هجن.... خوشي جا.... غم جا.... فخر جا.... پر خبر نه آهي ته ڇو انهن سڀني جذبن تي.... وڇوڙي جو شديد احساس غالب ٿو اچي وڃي؟ سوچيان ٿو.... ته خوشي ايتري مختصر ۽ غم ايترو طويل هوندو آهي....! ائين ٿو محسوس ٿئي ٿو ته هڪ طويل خواب ڏسندي ڪنهن اوچتو ننڊ مان جاڳائي ڇڏيو هجي ۽ مان انهيءَ حسين خواب جون ڪڙيون ملائيندو رهجي ويو هجان پر هت ته ايترا واقعات ۽ ايتريون ڪهاڻيون.... آهن جو مان هڪ سري کان جهلڻ جي ڪوشش ڪريان ٿو ته ذهن جي وٿين مان، خبر نه آهي ته ڪيتريون ڪهاڻيون ليئاڪا پائڻ لڳن ٿيون ۽ مان سوچيان ٿو ته هي منجهيل ڇو آهن؟ بي ربط ڇو آهن؟؟ پر اهي حسين يادون بي ربط هئڻ جي باوجود به ڪيتريون نه ترتيبوار آهن....

ڪاليج ۾ سياري جون تقريبن ويهه ڏينهن موڪلون ٿيون ۽ موڪلن جي ختم ٿيڻ کان ڪجهه ڏينهن اڳ مون کي قد ۾ ڊگهو ويڪر ۾ ڪافي ويڪرو ۽ وزن ۾ ڳورو لفافو مليو. مون اهو سمجهي مائٽن کان لڪائي ڇڏيو ته شايد هي ڪا ڪاليج کان آيل ڊرونل رپورٽ آهي. پر جڏهن شام جو واندڪائيءَ مهل خط کولي ڏٺم ته اهو (T. S. S. B) جو ڪال ليٽر هو. هڪدم والدين ۽ ٻين مائٽن سان ذڪر ڪيم. والدين ته شايد مون کي ڪوهاٽ وڃڻ کان روڪين ها پر کين ٻين مائٽن طرفان زبردستي آماده ڪرايو ويو. خير مائٽين بسن ۽ ريلن ۾ ڌڪا کائي ڪوهاٽ منهن ڪيم. اتي مون کي پنهنجي ڪاليج جا ڪجهه ٻيا به ڇوڪرا نظر آيا. جن سان ملي دل کي آٿت ٿيم. بهرحال ٽي. ايس. بي جا ڏکيا مرحلا حل ڪرڻ ۾ ڪوتاهي نه ڪيم ۽ بورڊ اڳيان ٽيسٽ ڏيئي ڪوهه مري ۽ پشاور جا سير ڪري اچي ڳوٺ ڪڙڪيس. ڳوٺ پهچڻ سان ئي خبر پئي ته ڪاليج کي کليي هفتو ڪن ٿي ويو آهي. دل ئي دل ۾ خوش ٿيس ته ڪاليج کان هفتو ڪن وڌيڪ موڪل ڪاڏي اٿم. ٻه ڏينهن آرام ڪري ڪاليج لاءِ روانو ٿيس. اڃا پٽ شاهه تائين مس پهتس ته گاڏيءَ جي ڪلچ پليٽ سڙي ويئي. مس اچي حيدرآباد پهتس. ٻه ڏينهن ٻيا به گسائڻا پيا.

ڀارو پوءِ خبر اٿو ته ڇا ٿيو. اٽڪل مهينو گذرڻ بعد ساڳي ئي قسم جو لفافو ٻيهر مليو. کولي پڙهيم ته خوشيءَ جي انتها نه رهي. خط ۾ ٽي. ايس. ايس. بي ڪليئر ۽ ميڊيڪل (Medical) لاءِ ڪراچي وڃڻ لاءِ چيو ويو هو. منٿلي ٽيسٽ اچي مٿان ڪڙڪي. بچڻ خاطر سٺو موقعو سمجهي ڪراچي روانو ٿيس. تقريبن ٽن ڏينهن تائين ميڊيڪل هليو ۽ آخر ۾ اتي به گورين جو سهارو وٺي ڪامياب ٿيس. هفتو ڪن ڪراچيءَ ۾ گذارڻ کان پوءِ جڏهن واپس آيس ته منٿلي ٽيسٽ ختم ٿي چڪي هئي. ڪاليج جي پڙهائيءَ ۾ دل نه ٿي لڳي. ڪجهه ڏينهن انتظار ڪيم. اٽڪل ٽن هفتن کان پوءِ مٿي ذڪر ڪيل قسم جو ساڳيو ئي لفافو مليو. جنهن ۾ مونکي پي اي ايف ڪاليج سرگودا ۾ ٢٣-٣-١٩٧٦ تائين رپورٽ ڪرڻ لاءِ چيو ويو هو. مان ٢٠-٣-٧٦ تي دوستن ۽ ڪاليج کي خيرباد چئي جڏهن ڳوٺ پهتس ته والدين نه وڃڻ جي هدايت ڪئي پر مان هڪ به نه ٻڌي ۽ ٢٣ مارچ تي ساڳي سرگودا ۾ پير کوڙيم. نئين ماحول ۽ ڳرين سزائن دماغ ئي بگاڙي ڇڏيو. جڏهن سينئر ٿيس ته مون به پنهنجي جونيئرن کان پيٽيون ڪسرون ڪڍيون.

جڏهن آءٌ ٽي ٽرم پورا ڪري يعني ڏيڍ سال ڪن ڪٽي چوٿين ٽرم ۾ قدم رکڻ وارو ٿيس ته هڪ ڏينهن ڪلاس کان پوءِ ٽينڊز اسيمبليءَ کان پوءِ مون کي گهرايو ويو. وڃڻ تي مون کي ايئر هيڊڪوارٽر جو اطلاع پڙهي ٻڌايو ويو جنهن جي ٻڌڻ سان وائون بتال ٿي ويون ۽ هوش نڪائي لڳي ويا. هي اطلاع منهنجي لاءِ پيالڪ ثابت ٿيو جنهن ۾ مون کي ايئرفورس مان خارج ڪيو ويو ۽ پي اي ايف ڪاليج سرگودا کي

اسدالله خان ڏامراه

ڪلاس ٻارهون (ڊي)

"ائين به ٿيندو آهي"

اڄ کان تقريبن ٻه سال اڳ جڏهن مان ڊن سوڀياري ڪاليج ۾ ٻارهين ڪلاس جي جي پهرين ششماهيءَ ۾ قدم رکيو ته اسان کي مختلف فوجن ۾ چونڊ لاءِ فارم ڀرڻ لاءِ چيو ويو. رنگين فارم ڏسي منهنجي دل ٻه انهن ۾ ئي خراب ڪرڻ لاءِ مون تي زور ڀريو ۽ نيٺ مان دل کي نه رنجائڻ تي آماده ٿيس ۽ مختلف فارم هٿ ڪري خوشيءَ مان ڀرڻ لڳس. اها ته پڪ هئي ته سليڪشن ۾ ڪامياب شايد نه ٿيندس ۽ وري مائٽ به فوج ۾ شامل ٿيڻ نه ڏيندا. حالانڪ فوج جي زندگيءَ کي عام زندگيءَ کان اعليٰ ۽ معتبر سمجهيو ويندو آهي. بهرحال نيوي، آرمي ۽ ايئرفورس جا فارم ڪارا ڪيم. جن ۾ نيويءَ جي شروعاتي انٽرويو ۾ ئي رهجي ويس. آرميءَ جو فارم انهيءَ ڪري نه موڪلي سگهيس ڇاڪاڻ ته انهيءَ سان گڏ پنج روپين جو پوسٽل آرڊر به پئي موڪلڻو پيو ۽ ڪيسي اجازت نه ٿي ڏني. ايئرفورس جي انٽيليجنس ٽيسٽ ۾ خوش قسمتيءَ سان ڪامياب ٿيس ۽ پوءِ وارو آيو ميڊيڪل ٽيسٽ جو، دل ٻڌي انڊرويئر پائي لائين ۾ بيٺس. چيڪ اپ ٿي پر دل جي تيز ڌڙڪڻ سبب مون کي رهايو ويو. وري ٻيهر مون کي هڪ موڙ تي ڪاليج طرفان ميڊيڪل ٽيسٽ جو موقعو فراهم ڪيو ويو. جنهن لاءِ حيدرآباد ويس ۽ خدا جي قدرت آن ۾ ڪامياب ٿيس ۽ هاڻي وارو آيو ٽن پيپرن جو جيڪي فزڪس، ميٿس ۽ انگريزي هئا. پهرين ٻن سبجيڪٽن جو ٻڌي حوصلا ڊرا ۽ خيال پسپا ٿيڻ لڳا. پر ڪلاس کان ٻچڻ خاطر انهن پيپرن مان به جنگ جوٺي پئي. بهرحال پيپر شروع ٿيا ۽ ڪن غير موزون طريقن مان پيپر حل ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي ويس.

پيارا دوستو. اوهان شايد سمجهندا هجو ته مون کي ڪو پائلٽ ٿيڻ جو پختو ارادو هوندو. پر نه مان ته صرف "ڪوهاٽ" جنهن جو نالو گهڻن جي واتان ٻڌل هو. گهمڻ ۽ پئسن وٺڻ جي شوق کان اهي سڀ سور پئي سٺا. خير آن کان پوءِ اسان جي

احمد صاحب (هائوس ماستر) هر هڪ ڊوم ۾ وڃي ڏسندو آهي ته ڪير آيو آهي ڪير نه آيو آهي، ڇو جو پري پري جا ڇوڪرا ڪي رات جو ١١ بجي ايندا آهن ته ڪي وري رات جو ٢ بجي به.

جيئن جيئن وقت گذرندو ٿي ويو اسان تي بدحواسي ڇانئجي ٿي ويئي ۽ ڇرڻ وانگر هيڏانهن هوڏانهن ڊڪڻ لڳاسين. نيٺ هڪ سنڌي ٽرڪ واري اسان جي بُري حالت ڏسي مڙ ڪيائين پڇيائين ته پشاري ويندؤ ڇا؟ اسان چيو ها، ها... پشاري!... پشاري! چيائين جهٽ ويهو ته مان هلندس پوءِ توهان به هلجو. دل ئي دل ۾ ٽرڪ واري کي دعائون ڏيڻ لڳاسين. ٽرڪ جي مٿان چڙهي وڃي ويٺاسين، پندرهن منٽن کان پوءِ ٽرڪ هلي.

ٽرڪ ڪپهه جي ڀريل هئي، اسان سڀ ڪپهه تي ليٽي پياسين، ڪپهه هڪ ته گرم هئي ۽ ٻيو وري نرم سو ننڊ کنيو پئي ويئي، ليڪن پاڻ تي ڪنٽرول ڪيو ويٺا هئاسين. جڏهن ڪالج جي ڀرسان ٽرڪ رُڪي ته پيا اسان سڀ اٿي بيٺاسين ليڪن شوڪت سمهيو پيو هو، هن کي ننڊ وٺي ويئي هئي، هن کي جاڳايوسين ليڪن هو اٿڻ جو نالو ئي نه پيو وٺي، آخر ان حد تائين جو هن کي ايلاز ڪرڻ لڳاسين. اڙي ادا خدا کي مڃ اُٿ ته ڪاڪو ٽرڪ وارو وڃي نه ناراض ٿئي. وڏن ايلازن منٿن کان پوءِ شوڪت اُٿيو، در اصل هن جو به ڏوهه نه هو، هو ننڊ جي نشي ۾ آلوٽ هو تنهن ڪري هن کي خبر ڪانه ٿي پئي ته مان ٽرڪ تي آهيان.

جيئن خاردار تارن جي ديوار ٽپي اندر ٿياسين ته وري خوف جون لهرون اسان جي جسم کي ڇوهڻ لڳيون. هائوس جي گرل جو تالو جيئن کولي ويا هئاسين ائين ئي کليو پيو هو. آهسته آهسته هلندا ڊوم ۾ آياسين، سڀ مٺي ننڊ ستا پيا هئا. بوٽ وغيره لاهي اچا سمهياسين ٿي مس ته ڊوم جو در کليو. منهنجي دل وڏا وڏا ٽڪ هڻڻ لڳي، سيءَ ۾ ڏڪندڙ جسم ساڪت ٿي ويو، دراز تي پگهر جا ڦڙا نمودار ٿيڻ لڳا اکيون جيئن ڇت تي پيون هيون تيئن اٽڪي ڪپيون رهيون، ان وقت نه رڳو منهنجي پر سڀني جي اها حالت هئي.

احمد صاحب (هائوس ماستر) در وٽ بيٺي سڀني جي هنڌن تي هڪ نظر ڦيرائي واپس هليو ويو. ڇو جو اسان جي ڊوم ۾ سڀ ڇوڪرا پورا هئا انهي ڪري ڪنهن کي ڪون اٽاري پڇيائين.

هو واپس وڃي چڪو هو، پر اسان بت بڻيا هنڌن تي پيا رهياسين، ڇو جو اسان اهو سمجهي رهيا هئاسين ته احمد صاحب بيٺو آهي. اسان جي اکين اڳيان اهو خيالي منظر ڦري رهيو هو ته احمد صاحب جا موڇڙا لڳي رهيا آهن ڇو جو اسان کي يقين ٿي ويو هو ته هن کي اسان جي ڀڄڻ جي خبر پئجي ويئي آهي. ڊڄندي ڊڄندي اک جي ڀڃڪڙي سان در ڏانهن ڏٺم، هو هليو ويو هو، وري به يقين ڪرڻ لاءِ هيڏي هوڏي ڏٺم، جڏهن يقين ٿي ويو ته اٿي وڏا ٽهڪ ڏيڻ لڳاسين ڇو جو ڀڄڻ ۾ ڪاميابي اسان جا قدم چميا هئا. اسان جا ٽهڪ ٻڌي ويچارا ٻيا مٿل دوست اکيون مهٽيندا اٿي ويهي رهيا.

لاءِ آرڊر ڏنوسين.

ڪڙهائي گوشت ته ڪيترائي دفعا کاڌو هو ليڪن اڄ جڏهن ڪڙهائي مرغي اڳيان آئي ته ان جا وڏا وڏا ٽڪر ڏسي وات ۾ ايترو پاڻي ڀرجي آيو جو واڇن مان وهڻ لڳو، دل چيو واهه هن سال ۾ ته ڪو مزو ئي وري پيو هوندو. کائڻ لاءِ ته دل بيچين هئي ليڪن گوشت مان نڪرندڙ دونهون ڏسي پاڻ تي قابو پايون ٿرڻ جو انتظار ڪري رهيا هئاسين. مٿان مٿان رکيل ڪڪڙ جي سڄي ٽنگ کي ڏسي بچل آئوٽ آف ڪنٽرول ٿي ويو ۽ ٽنگ کڻندي ئي وات ۾ وڌائين (ڪڪڙ جي) گرم گرم ٽنگ هن جا هٿ ۽ چپ ساڙيندي وڃي هيٺ ڪري، ٽنگ جي ڪرڻ سان پاسي تي ويٺل ٻلي جيڪا اڳ ۾ ئي تيار لڳي ويٺي هئي، کڻي هڪ ڪنڊ ۾ وڃي کائڻ لڳي. سيف الرحمان جنهن جي ويهڻ سان ڀريائين لوهه جي ڪرسي جون ٽنگون پاڻ ۾ ٻاڪر پائيون ويٺيون هيون، ويتر هي لڪاءَ ڏسي سيف الرحمان جو هڪ شاهي ٽهڪ ڏنو ته ان ٽهڪ ۾ ٻه نڪيڙا ٽڪاءُ گونجيا، ٻئي پويون ٽنگون ڀڃي پيون، پاڻ همراهه وڃي هيٺ ڦهڪو ڪيو، هن شامت کي ته زور ڏئي اٿاريوسين ليڪن خان صاحب جي نئين ڪرسي ڀڳل ڏسي، دل اڳيان رکيل مرغي تان ٻه کٽي ٿيڻ لڳي، پڪهر لاٿون ڪري وهڻ لڳو، ته هاڻ الاهجي ڇا ٿيندو. شڪر آ ڏٺي جو خان صاحب ڀلو ماڻهو هو، اسان جون وايون خطا ٿيل ڏسي مسڪرائيندي چيائين:

ڪوئي بات نهين بيٽا يه هوتا رهتا هي.

تڏهن اسان کي اندر ۾ ساهه پيو ۽ آرام سان ويهي مرغي کاڌيسين.

ٿڌڙي ٿڌڙي رات ۾ ڪڙهائي ٿيل مرغي ۽ وري مٿان ٻه ٻه پيالون سبز چانهه جون، پوءِ ته صفا چڙهي پياسين. پرسان پاڻ واري ڪان پان وٺي چباڙيندا ڦاٽڪ جي پريان پيٽاري ۽ ايل. ايم. سي ڏانهن ويندڙ روڊن جي چوڪ تي ويهي گهڻي وقت تائين تصا ڪٽيندا رهياسين، ڳالهين ۾ ايترو محو ٿي وياسين جو پيٽارو کي ائين وساري ڇڏيوسين ڄڻ وري هاڻي ڪڏهن پيٽارو وڃڻو ئي ناهي. سيف الرحمان جيڪو غلطي سان آيو هو، تنهن جي دل ۾ کٽ کٽ لڳي پئي هئي. آخر ۾ جڏهن ڏٺائين ته اسان اڏڻ جو نالو ئي نٿا وٺون ته مجبور ٿي چيائين:

اڙے يار! ... چار بجه رہے ہیں واپس چلنا بھی ہے یا نہیں.

انهي تي اسان سڀني کي سيف الرحمان تي ڏاڍي ڪاوڙ لڳي ۽ سڀ چوڻ لڳاسينس:

ابے سوٹے! مر کیوں رہے ہو! اتنا ڈرتے ہو تو پھر آئے کیوں! ... ابھی بہت ٹائیم ہے.

هن ويچاري کٽي چپ ڪئي ۽ اسان پنهنجي مرضي تي اٿي وري ڦاٽڪ ڏانهن آياسين جتي بيٺل ٽرڪن وارن کان پڇڻ لڳاسين ته ڪيڏانهن ويندؤ. اڌ مني ڪلاڪ تائين جڏهن ڪا ٽرڪ نه ملي ته اسان کي اچي ڦقڙي لڳي. ڇو جو جڏهن ٻه موڪلن کان واپس ايندا آهيون، جيتوڻيڪ ٻئي ڏينهن صبح جو پي- ٽي- نه هوندي آهي تڏهن ٻه پي- ٽي ٽائيم ٿي يعني ساڍي ٥ بجه

ڪاليج بلڊنگ جي مٿان ٽيوب لائيٽ ٽمڪي رهي هئي، جنهن کي ڏسي چرڪ نڪري ويو، ڇو جو روڊ ايترو ڪاليج کان پري ڪونه آهي، ٽيوب لائيٽ ڏسي اندازو لڳايوسين ته گهڻو پنڌ جو ڪري آيا آهيون ۽ جڏهن ته روڊ تي اڃا ڪونه پهتا هئاسين. اڪيون ڦاڙي ڦاڙي روڊ کي تلاش ڪرڻ لڳاسين، خوش قسمتي سان ان وقت ڪا گاڏي روڊ تان وڃي رهي هئي جنهن جي لائيٽ ڏسي روڊ جي خبر پئي جيڪو اسان گهڻو ڪجهه هٽ تي ڇڏي آيا هئاسين، وري ڪجهه پاسي تي پوئتي هلڻ لڳاسين. اڳيان اڳيان مان بچل ۽ برڪت هئاسين ۽ ذوالفقار، شوڪت ۽ سيف الرحمان ٿوري فاصلي تي پويان اچي رهيا هئا. روڊ جي ڀرسان پهتاسين ته ڄامشوري کان هڪ ٽرڪ اچي رهي هئي جنهن کي ڏسي بچل جوڪ ۾ چيو:

اڙي! اڙي!... پرنسپل جي گاڏي.

مان ۽ برڪت ته بچل سان اڳيان گڏ هئاسين انهي ڪري ٽرڪ کي سڃاڻي ورتوسين، ليڪن پويان ذوالفقار صرف چيو الا!... ۽ چپ ٿي ويئي. اسان ٿورو اڳتي وڌي پوئتي ڏٺو ته هو ٽئي ڪونه هئا. هنن جي اچانڪ گم ٿيڻ تي اسان کي تعجب ٿيڻ لڳو، ڇو جو هتي ميدان ئي ميدان هو، صرف ڪٿي ڪٿي گراٺ ۽ ڏگها ڪانڊيرا بيٺل هئا، اگر هو لڪيا ۽ ته ڪٿي. ٿوري دير کان پوءِ بچل وڏا وڏا ٽهڪ ڏيڻ لڳو، برڪت ۽ مان هن کان کلڻ جو سبب پڇيو، ليڪن هو ايترو کلي رهيو هو جو اسان کي جواب ڏئي نه سگهيو ڪنهن مهل هٿ سان

اشارو ٿي ڪيائين نيٺ اسان جون نظرون به هن جي اشاري جو پيڇو ڪنديون ويون ۽ اهو ڏسي اسان به کلڻ لڳاسين، ڀريان هو ٽئي هيٺ زمين تي ائين ليٽيا پيا هئا جيئن جنگ ۾ جڏهن ڪو جهاز بمباري ڪندو آهي ته ماڻهو جان بچائڻ لاءِ زمين تي اونڌا ليٽي پوندا آهن. اسان جي ٽهڪن تي هو اٿي ڪڙا ٿي ڪپڙا ڇنڊڻ لڳا.

اڙي! کلو ٿا... توهان ئي ته چيو ته پرنسپل جي گاڏي ٿي اچي. ذوالفقار مٽي ڇنڊيندي چيو.

روڊ تي ويهي رهياسين، هڪ ٻه ٽرڪون آيون انهن کي هٿ ڏنوسين ليڪن ٽرڪ ڊرائيورن جي بجاءِ اسان کي ڏسي ٽرڪ تيز ڪري ٿي ويا، شايد هو اسان کي ڌاڙيل سمجهي رهيا هئا. رات جا ٻارهن ٿيڻ لڳا، سيءُ به وڌندو ٿي ويو، هاڻي ڇاڙي سان ڳڙو گڏ ٽنگون، ٻانهون مطلب ته جسم جو هر هڪ عضوو چنگ جي تار وانگر لڏي آواز ڪيڏي رهيو هو. مجبور ٿي واپس ڪاليج وڃڻ جو فيصلو ڪيوسين. اڃان اسان هلڻ لاءِ اٿياسين ته هڪ ٽرڪ ايندي نظر آئي، سيٽي ڇيو ته بيهو آخر ۾ ان کي هٿ ڏئي ڏسون ٽرڪ کي هٿ ڏنوسين، ٽرڪ بيٺي.

ڄامشوري پهچي هڪ هوٽل جي اڳيان رکيل خالي ڪرسين تي وڃي ويٺاسين، ڪڙهائي گوشت لاءِ آرڊر ڏنوسين ليڪن هوٽل واري خان صاحب ٻڌايو ته هن وقت گوشت ختم ٿي چڪو آهي، باقي جي ڇٺو ته مرغي آهي. اسان جيڪو هيتري تڪليف ڪاڻي آيا هئاسين صرف ڪاڻڻ لاءِ سو مرغي

ڪيئن مٿان بيهاري ڇڏيوسين، ڇو جو پيٽارو ۾ پوري رات ڪڪڙ ٿيڻ جو رتبو هر ڪنهن کي عطا ڪيو ويندو آهي. پوءِ پاڻ ۾ هڪ ٻئي کان حال احوال وٺڻ شروع ڪياسين ته موڪلون ڪيئن گذريون، ڪٿي ڪٿي گهميا ۽ هر ڪو گهميل شهر جي باري ۾ ۽ اتي پيش آيل دلچسپ واقعا ٻڌائڻ لڳو يا وري ڪو ٻئي کي مهارون ڏيڻ لڳو ته مان ته توکي هيترا خط لکيا ليڪن تو هيترن جو جواب ڏنو. لائيٽس آف ٿي ويئي هئي، هر ڪو پنهنجي هنڌن تي ليٽيو پيو هو، ليڪن سڀ اکيون ڇمڪي رهيا هئا.

اچانڪ ذوالفقار چيو (جنهن جو هنڌ منهنجي هنڌ مان لڳو لڳ هو) اڙي!.... هلو ته ڄامشوري هلون. منهنجي من ۾ دڪ خوشي جي لهر ڊوڙي، ذوالفقار، مان، برڪت ۽ محمد بچل آٿي کڙا ٿياسين، شوڪت کي به هيڏانهن هوڏانهن جي ٻڌائي هلڻ تي راضي ڪيوسين، ٻين سڀني نڙ ٽپ جواب ڏنو، باقي سيف الرحمان جنهن شايد اهو سمجهو ته اسان جوڪ ٿا ڪيون ۽ هائوس کان ٻاهران چڪر ڏئي واپس اينداسين ۽ اگر ها نه ڪيم ته چوندا اڙي! ڊڄي ٿو. انهي ڪري چيائين: "اڑے چلو یار کیا ہے، بڑا مزا آئے گا." اسان ڊڄون به ڪنهن کان ڪو ڇڪ ڪرڻ وارو هيو ئي ڪونه، نوان ٻارهين ڪلاس وارا اڃا موڪلن تي گهر هئا، پراڻا ٻارهين ڪلاس وارا جن جو سڀاڻي آخري پيپر هو ۽ هو آخري رات اسان جا مهمان هئا، اسان کي اهو يقين هو ته هو رپورٽ ڪندا ڪونه، هائوس ۾ اچڻ وڃڻ جو مسئلو ئي ڪونه هو، ڇو جو ٻارهين وارا پيپر جي تياري لاءِ سڄي رات پڙهندا رهندا ۽ گرل جي چانهي به انهن وٽ هوندي. وري اڄ تازا تازا گهران آيا هئاسين، انهي ڪري ڪيسو خان به گرم هو جيڪو ٻنڪ هڻڻ لاءِ اسان جي همت افزائي ڪري رهيو هو.

ان وقت ٻارهن وڄي ڪجهه منٽ ٿيا هئا، اسان هائوس مان نڪتاسين، خوف نه هوندي به دل تيز تيز ڌڪ ڪري رهي هئي، ڇو جو زندگي جو (پيٽارو جي) پهريون ٻنڪ هو. اهو به رات جو، اسان سهي وانگر ڪن ڪڙڪايون تارا ڦوٽاريون چوڌاري ڏسندا چورن وانگر آهستي آهستي اڳتي وڌي رهيا هئاسين. شهباز هائوس جي پريان خاردار تارن جي ديوار ٽپياسين، اڳيان سيف الرحمان عرف King size baby هو، جنهن اڃان ٽن سوڙن جي ٿلهي تار تي هاٿي جي پير جهڙو پير مس رکيو ته تار به ٽڪر ٿي ويئي مون کي ڏاڍي کل اچڻ لڳي ڇو جو اگر مان جهڙا به به سڄي رات تار تي ٽپا ڏيندا رهن تڏهن به هو ڪونه ٽٽي ها. ڪاليج کان ٻاهر نڪري اسان جي مٿان ڇانيل خوف گهٽ ٿيڻ لڳو ۽ هاڻي بيپرواهه ٿي ڪلندا ڳالهائيندا اڳتي هلندا رهياسين.

ٿڌي ٿڌي هوا جي جهونڪن لڳڻ ڪري اسان سڀني جون ڇاڙيون چانهي واري گهنٽي وانگر وڄي رهيون هيون. اسان کي روڊ تان ڪنهن ٽرڪ وغيره کان لفٽ وٺڻي هئي، ليڪن اونداهه ۾ ڪا خبر نه ٿي پئي، اسان اڳتي هلندا ٿي وياسين. چوڌاري هر شئي اونده جي قبضي ۾ هئي صرف ٻويان

۽ ڀ تي ڪلا بازيون پڻ ان سان گڏ ملنديون، هر وقت سوچين وانگر ڀالش جي ڌڪي برش ۽ بوٽ هٿ ئي هٿ ۾، حد ٿيندي آ!، ڪيٽ جي ڪنهن وٺي ۾ مٺي ڇٽي رهجي وڃي ته وري ڪلاڪ ڪن ته ڪلابازيون ۽ آٽ ويهه ڪر. آزار آهي.... آزار ناهي ته ٻيو وري ڇا آهي، اها به ڪا زندگي آ-!

سڀ وات اهي ڳالهيون دل و دماغ ۾ سوئن وانگر چڀنديون رهنديون، ۽ هر ڳالهه تي وري پنهنجو پاڻ اظهار خيال ڪري مٺي ڪندو رهندس. ڪڏهن ڪڏهن اهي به خيال ايندا هئم، ”الله ڪري وري مهيني ڪن لاءِ بند هجي ۽ اهو تصور ڪندو رهندو هئس.“ ڄامشوري اسٽيشن تي اڃان ريل ٽان لٿوئي مس آهيان ته هڪ ڪاليج جو ڇوڪري ٻڌايو، اڙي يار خالد! موت.... ڪاليج وري هڪ مهيني لاءِ بند آ. تڏهن ڪيڏو نه خوش ٿيندس ۽ رات جو بولان ميل ۾ واپس لاڙڪاڻي وڃڻ جو پروگرام ٺاهيندس. مگر افسوس اهي سهڻا سهڻا، رنگين سپنا، اهي مٺڙا مٺڙا خيال ڪڏهن پورا نه ٿيا، ڄامشوري اسٽيشن تي لهي ڪن لاءِ هيڏي هوڏي نماڻن اکين سان واجهائيندو رهندو هيم ته متان ڪو ڇوڪرو ڊوڙندو اچي ڪاليج بند ٿيڻ جي خوشخبري ڏينم.

ليڪن اڄ-! اڄ ته دل خوشي ۾ ڦاٽي رهي هئم، دل پئي گهريو ته جيڪر اک ڇنڀ ۾ پيشارو پهچي وڃان. اڳي ڪنهن اسٽيشن تي ريل بيهندي هئي ته خوشي ٿيندي هيم ۽ چوندو هئس ”چڱو آ پلي ڪجهه دير پيشارو جو منهن نه ڏسان.“ ليڪن اڄ جڏهن ريل ڪنهن اسٽيشن تي بيٺي ٿي ته ريلوي وارن تي ڏاڍي خار ٿي آيم، ڇا! يارهي به ريلوي آهي. ان کان ته ماڻهو ڏاند گاڏي تي هلي ته اڳ پهچي ويندو. نيٺ اها مسرت به پوري ٿيم، اهي بيچيني جا لمحا به گذري ويا. شام جو پيشارو پهتس، اڄ پيشارو اهو نه پر ٻيو ٿي نظر آيم، هتان جي وڻن ٻوٽن مان هڪ سڪون ڏيندڙ سڳنڌ ٿي آئي.

پيشارو پهچي خبر پيم ته اسان جي اينٽري جي سونهه سرفراز جتوئي ڪاليج ڇڏي رهيو آهي، اسان جي اينٽري جي دل محمد بچل ملڪ ايئر فورس ۾ سليڪٽ ٿيڻ ڪري هو به اسان کي الوداع چئي رهيو هو، نذير به ڪجهه ڏينهن اسان سان گڏ رهندو ۽ هن ڏانهن به ايئرفورس جي ڪال اچڻ تي هو به اسان جو ساٿ ڇڏي ويندو، سهيل به اسان دوستن جي دلين ۾ سڪ جا نه پرجندڙ ڪوهه ڇڏي وڃي رهيو هو. اهو سڀ ڪجهه ٻڌي دل کي افسوس ٿيڻ لڳو، جيتوڻيڪ محمد بچل ۽ نذير ان وقت موجود هئا (سرفراز ۽ سهيل ڪاليج ڪونه آيا هئا) تڏهن به ڇٽي ڇڻ جي ڪمي محسوس ٿيڻ لڳم. جيتوڻيڪ چار نوان اين (N) ڪيڊٽ اسان جي اينٽري ۾ آيا هئا، ليڪن ٽي سال هنن سان گڏ رهي جيڪو هنن سان پيار، قرب ۽ خلوص جو رشتو قائم ٿيو هو، ان پيار، قرب ۽ خلوص جي ڪوت کي شايد اهي اين ڪيڊٽ ويچارا پورو ڪري نه سگهن.

ڊنر کان پوءِ سڀ هڪ ڊوم (روم) ۾ اچي گڏ ٿياسين، اين ڪيڊٽس کان انٽرويو ورتي ۽ ويچارن کي جهٽ لاءِ مرغو بنائي

خالد مهيسر

ڪلاس يارهون

قصو يارهينءَ جي شروعات جو

صبح جو ننڍي ڀاءُ جي آواز تي جاڳي پيس، پوءِ به جهٽ لاءِ اکيون بند ڪيو ليٽيو رهيس، پاڻهن سرڪائي مٿن ڪان رکيل واچ ڪڍي ڪبي اک ٿوري کولي ٽائيم ڏٺم،

هان-! ست....!

ڏاڍي خار اچڻ لڳم، دل ۾ چيم،

آزار آ پيٽارو ۾ به صبح جو ساڍي پنجين بجي اٿڻو پوي، گهر اچون ته هت به ننڊ حرام.

”پيٽارو“ لفظ جڏهن کوپڙي مان گذريو ته ياد پيم، اڙي!.... اڄ ته پيٽارو وڃڻو آ نه، ننڊ جا نشا ئي ٽٽي پيم اکيون کولي ڇت ڏي نظرون کپائي سوچڻ جي سمنڊ ۾ غوتا کائڻ لڳس.

هينئر.... دان!.... اڙي! واهه هيڙو تيڙو هينئر به نه سيڪنڊ موسٽ هينئر!.... هه هه ها (وڏو ٽهڪ ڏنم) پي ٽي پريڊ تي به ليٽ ۽ ڪوئي چيڪ ڪرڻ وارو ڪونه!.... ڏاڍيون ننڊون ڪري آرام سان اٿنداسين... پريپ ۾ به ڪٿ ڪوئي چيڪ نه ڪندو... اڙي! ها بوٽ به ته پالش ڪونه ڪنداسين. اهي سڀ ڳالهيون سوچي خوشي مان وت ڪائڻ لڳس. سيني اندر دل رهندي به ايترو ٽپو ڏنو جو ڪٽ تان اٿي ڪڙو ٿيس ۽ جلدي جلدي تيار ٿيڻ لڳس.

اڳي ڪڏهن پيٽارو ويندي ايتري خوشي ڪانه ٿي هيم جيترو اڄ خوش هئس، ڀلا خوش به ڇو نه ٿيان! هاڻي فرسٽ ايئر ۾ يعني ڪاليج ۾ ٻيو نمبر وڏو سينئر ٿي ويو هئس. ان ڏينهن ڏسڻ لاءِ ته پورا ٽي سال انتظار ڪيو هئم، ڏکن جا ڏينهن ڏٺا پيا هئم، سينئرن جون ڌمڪيون سهڻيون پيون هئم، اڄ اها چوڻي ڪيتري نه ٿي دل کي وڻيم ”ڏک سکن جي سونهن گهوريا سک ڏکن ريءَ.“

اڳي جڏهن صبح جو سوئڻ جو درڙو ايڪسپريس ۾ چڙهي هاڻندو هئس ته لاڙڪاڻي کان وٺي ڄامشوري تائين بلڪ ڄامشوري تائين ڇو؟! پيٽارو تائين منهن پهلو لڳو پيو هوندو هو، سڄي وات اهو سوچيندو رهندو هئس ”پيٽسان وري پي ٽي پريڊيون، ڪٿي ٿورو ليٽ ٿيڻ تي پيچ پڄان، وري دب نامو

فرنٽ رول ڪرڻ واسطي ٻاهر آيس مگر احساس شرمندگي سون کي بري طرح جڪڙي چڪو هو. انهي ڪري فرنٽ رول به نه پيا ٿين. ۽ سوچيان پيو ته جونيئر ڇا سوچيندا هوندا، دل ۾ خوب خوش ٿيندا هوندا. انهن کي ڪهڙو منهن ڏيکاريندس. ڊپ....ڊپ....!!

اوئي، هوئي....! بس هاڻي ته پڇو نه ٿي نه پئي. او صاحب وري ٻه لتون به وهائي ڪڍيون. ڇو ته فرنٽ رول ڪرڻ ۾ سستي ڪئي هئم.

بي اختيار، جن معصومن کي تنگ ڪيو هئم، انهن جا ڪلنڊڙ چهرا ذهن ۾ گهمي ويا. جيڪي خيالن ئي خيالن ۾ مونکي ٺوڪي رهيا هئا. انهن خيالي ٺوڪن منهنجو دماغ مائوف ڪري ڇڏيو، ويتر جو فرنٽ رول به پئي ڪيم، انهن جي ڦيري چڙهي ۽ سان چڪرائجي ڪري پيس.

فوراً ٻه ڇوڪرا آيا ۽ کڻي ڊسپينسري ڏي وٺي ويا. ڊاڪٽر صاحب به ڪابه لفٽ نه ڏني. نه ته ايڊمٽ ڪيائين، ۽ نه ئي هائوس ريسٽ ڏنائين. صرف ٻه گوريون ڏيئي روانو ڪيائين.

اڃا ته بريڪ ۾ پيو. او وت به وڃڻو هو.

* * *

ٽرن ... ٽررررن ....!!

آف بريڪ ٿي ويئي. پنجويهن منٽن جي سزا جو سوچي ڇريو ٿي ٿيس. پر دل کي آٿت ڏنم ته پي. او سان سٿي جي سور جو بهانو ڪري بچي ويندس. پر سائين پي. او به ڇڏڻ وارو نه هو. فورن ميدان تي وٺي آيو ۽ مختلف سزائون ڏيڻ لڳو.

* * *

سزا ڪائيندي هاڻي ويهه منٽ گذري ويا آهن. حالت تمام خراب آهي. ٻگهر سان شل آهيان. سوچيان پيو ته هر قدم تي ذلت جو سبب فقط انهن معصومن جي آهه آهي، جن کي تنگ ڪري مان خوشي محسوس ڪندو هئس. اهي مونکي ٻائيجان سڏيندا آهن ۽ مان وري کين تنگ ڪريان. ڪيتري نه شرم جي ڳالهه آهي.

هاڻي مان پڪو ارادو ڪري ويٺو آهيان ته انهن ننڍڙن ٻاڏرن کان ضرور معافي وٺندس جن کي تنگ ڪيو اٿم ۽ انهن سان ٻاءُ ٿي رهندس. انهن جي معصوم محبت حاصل ڪري خوش رهندس.

———

سٽي نه سرندياءِ ڪر پچار پرين جي
وهامي ويندياءِ گهٽي هٿندين هٿڙا.
ـ لطيف

وري ڪن دوستن درٻاه تي ٻڪڻ جو شڪار به ڪيو. اهڙيءَ طرح رات جا ادائي وڄي ويا. ننڊ به اکين ۾ آڪيرا جوڙڻ جي ڪوشش ڪئي. ٽين بجي اچي ريسٽ هائوس پهتا

ٿياسون. منهنجي ذهن ۾ اڄ جي سرگرمين ڏينهن جا منظر ڦري رهيا هئا ته ايتري ۾ ننڊ مونکي پنهنجي آغوش ۾ ڍڪي ورتو.

ڪيڊٽ شاهد پرويز قاضي

ڪلاس ٻارهون

"ندامت"

"نه.... نه.. ! اڄ وري ڪو ٻيو طريقو اختيار ڪرڻ گهرجي. نوان ڇوڪرا آهن، انهن کي تنگ ڪرڻ واسطي طريقا به نوان هئڻ گهرجن. ها....! اڄ انهن ڪلاس جي ڇوڪرن کان گانا ٻڌنداسون. خوب مزو ايندو".

اهو سوچيندي منهنجي منهن تي بي اختيار هڪ فاتحانه مسڪراهٽ ڦهلجي وئي، ۽ منهن مان بي اختيار هي لفظ نڪري ويا:

"ٺيڪ آهي...."

نا.... ! نڙ.... !!

"هون.... هان.... ڇا ٿيو.... ؟؟"

هاڻي صورتحال مون تي واضح ٿي چڪي هئي. مان پريڊ ڪري رهيو هئس ته اوچتو دل ۾ انهن ڪلاس جي ڇوڪرن کي تنگ ڪرڻ جو خيال آيو. انهي بي خودي جي عالم ۾ اسٽيپ ٽٽي ويو. ۽ ٻي- او صاحب جون نظرون ڪاڏم. ڳالهه صرف نظرن تي ئي ختم نه ٿي، پر منهنجي ذهن تي هٿوڙا به لڳا جيڪي ٻي- او صاحب جي چپل هيٺين لفظن جا هئا:

"شرم نٿو اچئي سينيئر ٿي ڪري پريڊ به نٿو ڪري سگهين....؟ نالائق توکان سٺي پريڊ ته جونيئر ٿا ڪن ! جي- ٻيو- او، دن ڳڌهه جو ڪٽ نمبر نوٽ ڪري بريڪ ۾ مون وٽ موڪلجائين. شرافت سان هي نه مڃرندو. مان مڃو ڪندو مانس....!!

هينئر ٻاهر اچ ۽ فرنٽ رول ڪر....!!!

بس سائين هاڻي ته دنگ ٿي ويو. ٻي- او جي ايتري ملامت ۽ اها به جونيئرن جي اڳيان- توهان سمجهي سگهو ٿا ته منهنجي ڪهڙي حالت هوندي. بس پڇو ئي نه-

ڪي ڳهندي ڳهندي به ڪلاڪ لڳي ويا.
واپسيءَ تي ان تلاءَ کي چتائي ڏٺوسون
جيڪو سنڌ سونهاريءَ جي نقشي جو منظر
پيش ڪري رهيو هو. جتان اچي ثقافتي سينٽر
کان ڏيندا ثقافتي مرڪز تي اچي پهتاسون.
جتي سنڌ جي قديم ثقافت جا نادر نمونا محفوظ
هئا. ڪٿي رليون ۽ گديون ٽنگيل هيون ته
ڪٿي سنڌي لنگي ۽ کيس جا نادر نمونا
ٽنگيل پيا هئا ته ڪٿي سنڌ جي سورهين
جي پوشاڪ ڳچ پئي لٽڪيا مطلب ته هر
طرف کان ثقافت پئي بکي. ثقافتي مرڪز
کان ڏيندا اچي لئبرري پيرا ڏياسون. جتي
شاهه جي گنج جو ديدار ڪيوسون. ان
ڪانسواءِ شاهه جي شعر ۽ پيغام پهچائڻ لاءِ
ڪيترائي هزارين ڪتاب اسان جي ترجمانيءَ
لاءِ اتي موجود هئا. لئبريري کان ڏيندا مطالع
گهر ۾ هڪ نظر ڦيري اچي ريسٽ هائوس
پهتاسون. جتي ڊرائيور مرحوم علي محمد اسان
جي انتظار ۾ اونگهي رهيو هو. شايد هُن ڪ
سوپو ننڊ جو ڪري ٻي ۾ قدم رکيو هئائين.
اسان به سندس ڦوڏو ننڊ جي حالت ۾ ورتوسين.

سنجهند ٿي چڪي هئي. اسان کي به
بک ستائي رهي هئي. ريسٽ هائوس جي
ڊائننگ هال ۾ ڊائننگ ٽيبل تي ڪرمين جو
انتظام ٿيل هو. هڪ رکوالو به موجود هو
جنهن خدمت ڪرڻ ۾ ڪائي ڪسر ڪانه
ڇڏي. ويچارو ڏاڍو محسن هو. لنچ کان پوءِ
اسان به سندس حق ڪونه رکيو. واپس ڏيندي
ڏيندي پنجويهه روپيا سندس هٿ تي رکياسون.
جنهن ڪري هو ڏاڍو خوش ٿيو ۽ بار بار
سندس زبان مان اهي الفاظ نڪري رهيا هئا
ته صاحب وري ڪڏهن ايندا؟ منهنجون
اکيون اوهان جي انتظار ۾ راهه ۾ وڇايل
رهنديون. خدا اوهان کي خوش رکي سکي رهو.

اسان کي رات سيالڻي پهلي تي گذارڻي
هئي. شام جو چئين وڳي ڀٽ شاهه کان روانا
ٿياسون. ايندي ايندي مٽيارين جي مقبرن ۽
مسجد جي به زيارت ڪئي سون. ساڍي پنجين بجي
اسين مياڻي فاريسٽ جي ريسٽ هائوس تي
پهتاسون. فاريسٽ آفيسر اسان جي ڏاڍي
مٺي آجيان ڪئي ۽ ريسٽ هائوس اسان
جي حوالي ڪندي ڪجهه خدمتگار به اسان
جي خدمت لاءِ ڇڏي پاڻ روانو ٿيو.

رات ڇا هئي ائين ڪٿي چنڊ جي ته نور جي
بارات هئي. وڻ ڏگها ڏگها سرو قد ۽ وري
انهن تي چنڊ جي چانڊاڻ جا ترورا وڻن جي
پنن مان ليا پائي رهيا هئا. عجب منظر هو.
اسين به انهيءَ منظر کان پرلطف ٿياسون.
رات جي مانيءَ جو ذمو ريسٽ هائوس جي
بورچي تي هو. پروگرام مطابق رات جي ماني
کائي سنڌو ڏانهن رخ رکيوسين. چانڊوڪي
رات ۽ ٻيڙي تي درياءَ جو سير- عجيب لطف
ٿي آيو. مهاڻن جي نوڙت ۽ نياز، مٺي زبان
۽ قربائتا قول روح کي راحت ڏيئي رهيا هئا.
مهاڻا نوريءَ جي نياز ۽ نوڙت جا مجسما هئا.
ٻيڙين جا چپو مهاڻن جي نينگرن جي هٿن ۾
هئا. بس ڇا محسوس ٿي رهيو شاهه جو بيت
ذهن ۾ گونجي رهيو هو.

”مٺي هٿ ۾ مڪڙي ڄام هٿ ۾ چار،
سچو ڏينهن شڪار ڪينجهر ۾ ڪاڻهه هو.“

ڪافي وقت درياهه جي ڇولين مان ڪيڏندا
رهياسون. ڪن مڇين جو شڪار ڪيو ته

ڇو ته مچلجن؟ سنڌ جي عظيم شاعر، تصوف جي ترجمان، درويشن جي دلاري، فقيرائي فلسفي جي شهنشاهه جي درگاهه تي جو هلي رهيا هئاسون. اسان سان گڏ ڪئميرائون، ڪيسٽ رڪارڊر ۽ ڪجهه ڪيسٽون هيون جيڪي صرف عارفانه ڪلامن تي مشتمل هيون. اسين سڀئي لطيف جي سڪ ۾ جهومندا ۽ پيچ پڇائي، جيئي لطيف جهونگاريندا دنيا وما فيها کان دور هن دنيا کان بي خبر هلندا رهياسون. خبر تڏهن پئي جڏهن هڪ هلڪي جهٽڪي سان گاڏي اچي رڪي. اڌائي ڪلاڪن جو سفر ڪهڙي نموني گذريو؟ ان جو اسان کي ڪوبه پتو ڪونه پيو تقريباً ماڌي ذهين بجي ڀٽ شاهه جي ريسٽ هائوس ۾ اچي پهتاسون.

ڀٽ شاهه تي پهچڻ کان پوءِ هر هڪ انسان عجيب ڪيفيت محسوس ڪندو آهي. ان کان اسين به وانجها ڪونه هئاسون. ريسٽ هائوس مان نڪري تلاءَ (ڍنڍ) جو ڪنارو وٺي ڀٽ جي چاڙهي چڙهي وچ لطيف جي روضي کي رسياسون. تلاءُ کان وٺي ڀٽ جي روضي ٽائين فرلانگ کن فاصلو هو. اهو فاصلو ڇا هو؟ سنڌ جي ڳوٺاڻي ثقافت ۽ اها به قديم. بس ائين محسوس پئي ٿيو ته زمانو پنهنجو رخ بدلائي بجاءِ اڳتي هلڻ جي تيز رفتار سان پوئتي موٽي آيو آهي. رستي جي ٻنهي طرفن کان سنڌي ثقافت جا ننڍڙا دٽ ۽ ماڻڊيون هيون ته ڪيترا رنگريزن جا دڪان پڻ هئا. جتي نهر سان رنگيل بوڇڻ پوتڙا ۽ چادرون ٽنگيل هيون. ته ڪٿي پڻائي جا ڳانا ۽ گهنگهرو ٽنگيا پيا هئا. ڪٿي وري مڪئي ۽ جوئر جا ڇلل قلا پئي وڪاڻا. ميلي جو موقعو ته ڪونه هو پر ميلي کان گهٽ ماڻهو به ڪونه هئا. ننڍا، وڏا، ٻار، ٻڍا، نينگر، نينگريون، جوان، جوانڙيون، ٻوڙها، ٻوڙهيون، مطلب ته هرهڪ شاهه جو شيدائي پڻائي سونهارا، پيچ پڇائي، جيئي لطيف، الله هو جي جهونگار جهونگاريندو روضي ڏانهن ٿي ويو. اندر صحن ۾ وايون جهونگارجي رهيون هيون. ڪا ڇوڪري ڪٿي لڳل هئي ته ڪا ڪٿي. ڇپي ڇپي تي يڪتاري ۽ چپڙين تي پڻائيءَ جا فقير عارفانه ڪلام جهونگاريندا پئي نظر آيا. ان جهونگار تي ڪن جا صرف ڪنڌ ٿي جهڪيا ته ڪي وجد ۾ اچي پاڻ کان بي خبر ٿي رقص ڪري رهيا هئا. اها حالت ڏسي لطيف جو ڏنل سبق ”مرڻا اڳي جي مئا، مري ٿين نه مات“ ياد اچي رهيو هو.

اسان به روحاني خوراڪ حاصل ڪندا توازن ۾ ترندا وچي شاهه جي مزار جا ديداري ٿياسون. سندس ئي سيراندي کان لاڪيٺي لطيف جي مرشد هادي، سندس والد حضرت شاهه حبيب جو روضو هو. هتي تصوف جي بزرگن جي مزارن جي ديدار ڪانپوءِ اچي لطيف جي پيراندي ويٺا ٿياسون جتان نه صرف شاهه جي رسالي جي شارح ڊاڪٽر دائود پوٽي جي مزار جو ديدار نصيب ٿيو. پر سندس ئي فقير ۽ همراز درويش تمر فقير جي مزار جو ديدار به نصيب ٿيو. درميان ۾ ٿي سنڌي غزل جي شهنشاهه مير عبدالحسين سانگيءَ جي مزار جي مشڪ کان به پاڻ کي واسيوسون. اهڙيءَ طرح سان اسان کي ڀٽ

خلوص، پيار ۽ محبت جو سبق ڏنو. انهيءَ ڪري اسان جو پيار هڪٻئي سان پختو ٿيو آهي. اهوئي وقت هو جنهن جي مدد سان اسان سڀني دوستن جي دلين ۾ اسان جون يادون زنده رهي سگهنديون ۽ انهن يادن جو سهارو وٺي اسين وڇڙيل ورهين کان پوءِ ملڻ بعد آسانيءَ سان ٻغلگير ٿي سگهنداسون. اسان جي زندگيءَ جي پنجن بهارن جون يادون ڪاليج جي ڪنڊڪڙڇ ۾ پکڙيل آهن اڻين پيو محسوس ٿئي ته ڪاليج جي هرڪا شيءِ پڪاري اسان کي چئي رهي آهي ته "اڃان نه ٿئي جو وڃڻ کان پوءِ اوهين اسان کي وساري ڇڏيو" راندين جا ميدان، ڪلاس روم، ڪينٽين، ڪلبون خواه سنيما هال، پيتارو جا وڻ ٽڻ گل ڦل به اداسيءَ جي منظر ۾ آهن. ڪاليج ڇڏڻ جي خوشي به آهي ته غم به. غم انهيءَ ڪري آهي جو اسان هڪ دل وڻندڙ محبوب کي ڇڏي رهيا آهيون ۽ ڇڏڻ تي مجبور آهيون. خوشي انهيءَ جي آهي جو اسان هاڻ پنهنجي مستقبل جي قريب ٿيندا پيا وڃون ۽ پنهنجي منزل ماڻڻ جي ڪوشش ۾ هڪ ڪان ٻئي هنڌ ٿا وڃون!

هن ڪاليج اسان کي ايترو ڪجهه سيکاريو آهي جو اسان منزل جا روشن نشان آسانيءَ سان تلاش ڪري سگهنداسين. اسان جي اهائي دعا آهي ته اسان جي پڻهن پائرن کي به پنهنجو اصلي مطلب هتان کان ئي نصيب ٿئي ۽ مستقبل جا روشن ستارا بڻجن!

علي گل ميتلو

ڪلاس يارهون

هڪ سفر هڪ سفر (اکين ڏٺو احوال)

٢٣ مارچ جي ڪاليج کي موڪل ۽ ان سان گڏ وري ٻئي ڏينهن جمعو، سو موقعو ڏاڍو ڀلو هو ته ڇو نه ڪٿي اهي ٻه ڏينهن هلي ENJOY ڪجي. اسان سان چند يارهين ڪلاس جي شاگردن قريشي صاحب سان ملي فورڊ گاڏي بُڪ ڪرائي.

ٻئي ڏينهن صبوح جو سوير ئي ناشتو ڪري منجهند جي ماني پئڪ ڪرائي ڪٺي گاڏيءَ ۾ رکيسون ۽ روانه ٿياسون. پنهنجي سوچيل سمجهيل منزل ڏانهن. اسان جي پهرين منزل ڀٽ شاه هئي. گاڏي هلندي رهي اسان جون امنگون وڌنديون رهيون. پهرين امنگون

جو ساٿ ڇڏڻ تي ڪجهہ ذهنن کان ساٿ
ڪري رهيون آهن خاموشيءَ ۽ مايوسي ڪري
ڪنن ۾ ڪو غير مرئي آواز گونجي رهيو
هو تہ زندگي هڪ دريا وانگر روان آهي
جنهن ۾ لهرون مسلسل سفر ڪنديون رهن
ٿيون انهن جو هڪ هنڌ بيهڻ موت جي
علامت آهي توهان مان هر هڪ کي آئنده
جو ذميوار شهري ٿيڻو آهي جنهن جي ڪلهن
تي قومي فرض جو بار پوڻو آهي پوءِ هڪ
هنڌ ويهي رهڻ جي ڪهڙي تُڪ آهي!

دل تہ چاهي ٿي تہ هميشہ لاءِ پيٽارو
۾ هجان پر مجبوريءَ جو احساس اٿم. ڪاليج
جا دوست بہ جهڙا هڪ جهاز ۾ مسافر آهن
جيڪي پنهنجي اڏي تي اچي جدا ٿيو پيا
وڃن. ڪي تہ ست سفر ڪري بہ واپس ورندا
آهن ۽ ڪن کي ماڻهوئي طوفان اڻ چاتل
جاءِ تي وڃيو ڪيري ۽ اتي سدا لاءِ آباد
ٿيو وڃن. مان انهن دوستن جي جدائيءَ جي
تصور کان ئي خوفزده هئس. ان پياري هائوس
۽ هن عظيم ڪاليج کان هميشہ جي جدائي
جي احساس کان ڏٺل هيس ڪيئن نہ اسين
سڀئي دوست گڏجي هائوس جي اڳيان "لان"
۾ ويهي ڪوهستاني وينجهارن وانگي ڪچهريون
ڪندا آهيون پر اج اها لان بہ اسان کي
ڏاريو سمجهي رهي آهي. اسان لاءِ ڪاليج
هڪ مسافرخانو آهي امان جا پنج سال پورا
ٿيڻ وارا آهن اسان کي ڪاليج جا در ۽
دريون ديوارون پڪاري پڪاري نئين سفر
جون واٽون ڏيکاري رهيون آهن. ڇڏڻ کان
پوءِ اهي ٻاڙيسري دوست ڪاليج جي دوستن
جي جاءِ ڪٿي پري سگهندا. اهي دوست تہ
مون کان گهڻو پري هليا ويندا ۽ مان انهن کان
جن سان هيترو مارو عرصو گذاريو اٿم جيڪي
ڪاليج جي زندگيءَ جو سهارو آهن ۽ هر
قدم تي ساٿ ڏيئي رهيا آهن. ڪجهہ اهڙا
بہ دوست هئا جيڪي شايد زندگيءَ جي
مستقبل ۾ ڪٿي بہ نہ ملي سگهندا. ماضي
جي زندگي ڪنهن ڊرامي وانگر هئي جيڪو
اسان واٽر پالش، ڪمري جي صفائي، پي. ٽي،
پريڊ، رانديون، پڙهائي ۽ جونيئرز کان ڪم
وٺندي پاڻ ۾ وڙهندي پرچندي ختم ٿيڻ وارو
آهي. امان جا ننڍڙا ساٿي، دوست، پائر (جونيئرز)
بہ اسان ڏانهن مايوس ڏسي نماڻا نيڻ ڪٽي
پنهنجي آب پرين اکين سان نهاريندا. آخر اها
گهڙي بہ ايندي ۽ هميشہ هميشہ لاءِ هڪ
ٻئي کان موڪلائي هن ولر کان وڇڙڻو
پوندو. دل بار بار چاهي رهي آهي تہ پوري
زندگي ڪاليج ۾ گذاريان مگر مجبور آهيان
هاڻي تہ صرف ڪاليج جون يادون ئي نصيب
ٿينديون جيڪي هيئر ڪاليج جي لائيف ۾
منهنجو سهارو آهن. پر هن ڪاليج سان ايترو
پيار ڪيئن ٿيو جڏهن تہ پنج سال اڳ
جڏهن مان اٺين درجي ۾ اچي هن ڪاليج
۾ داخل ٿيو هوس تہ ان وقت هڪ طرف
پي. ٽي ۽ پريڊ جي مصيبت هوندي هئي ۽
مٿان وري سينئرس جا هشتابي ۽ عتابي
حڪم سهڻا پوندا هئا. وتيءَ برابر حڪم جي
انحرافيءَ لاءِ بہ وڏي وڏي سزا جو منهن
ڏسڻو پوندو هو. انهن ڏينهن ۾ ڪاليج لاءِ
سهو سهيو نفرت پيدا ٿيندي هئي. انهن سخت
مرحلن گذرڻ کان پوءِ تہ اسين صحيح انسان
بڻيا مون. انهن سختين اسان کي نوڙت، نهٺائي،

شيءِ جو احساس ڏو. اسان کري ٻه چا ڏئا سگهون. هرهڪ کي ته پنهنجي اصلي مقصد ڏي هلڻو آهي. اڄ هي وڇڻ پيا صبحاڻي اسان ويندا سون. اسان جي طرفان کين اهائي دعا آهي ته الله سائين کين پنهنجي مقصدن ۾ ڪامياب ڪري!!

امتياز احمد شاه

ٻارهون ڪلاس

آخري ڏينهن

انسان جو خوشيءَ سان گهرو تعلق هوندو آهي، خوش رهڻ ٻه منڊس زندگيءَ جو اهم ترين جز آهي. منهنجي دل ۾ خوشيءَ جو جذبو تڏهن پيدا ٿيو جڏهن مون پنهنجا پير پيٽارو جي سرزمين تي رکيا پوءِ منهنجو ناتو خوشيءَ ۾ پيٽارو سان اهڙو ته گهرو ٿيندو ويو جو مان پيٽارو جي محبت ۾ پنجن سالن لاءِ قيد ٿي ويس. ڇو ته ننڍي هوندي کان وٺي دن ڪاليج ۾ اچڻ جي خواهش رکندو هئس ۽ اها تمنا منهنجي پوري ٿي. پنجن سالن مان چار سال گذاري چڪو آهيان ۽ آخري سال هلي رهيو آهي سو ٻه هاڻ ڪجهه وقت کان پوءِ ختم ٿيڻ وارو آهي. جڏهن مان سوچيندو آهيان ته ڪجهه وقت کان پوءِ دن ڪاليج کان هميشه هميشه لاءِ جدا ٿي ويندس ته منهنجي اکين اڳيان انڌيرو ڇانئجي ويندو آهي. پنجن سالن جي عرصي ۾ جيڪو ڪجهه مون سان پيش آيو ان کي وسارڻ منهنجي وس ناهي. پهرين سال ته تمام گهڻين تڪليفن کي منهن ڏيڻو پيو، پوءِ وقت سان گڏ حالتن ۾ ٻه تبديلي ايندي وئي ۽ مان ڪاليج ۾ خوشگوار ماحول ڏي لاڙو ڪندو ويس ۽ هرهڪ شيءِ سان محبت جو ناتو وڌندو ويو.

اڄ ذهن تي غم جو غبار ڇانيل آهي، من مايوس آهي ڪجهه ڏينهن کان پوءِ پنهنجي عزيز پيٽارين دوستن مهربانن ۽ مشفق استادن ۽ پنهنجي پياري هائوس کان هميشه لاءِ جدا ٿي گهڻو پري وڃڻو آهي. اسان کي پيٽارو ڇڏڻ جو تمام گهڻو ڏک آهي پر وري هائوس جي سامهون بيٺل انب جي وڻ کي اسان جي وڃڻ جو غم آهي. سائون انبڙيون جن کي ڏسي وات ۾ پاڻي اچي ويندو هو تن ۾ هڪ مغموم تاثر آهي جڻ پنجن سالن

جو ڀاڱو ۾ ڀڳڪي، صرف اهو ئي سبب آهي. ڇئن سالن جي عرصي جا دوست ڪين هڪ پل ۾ وڇوڙي جو داغ ڏيئي رهيا آهن. مون کي ته اڃا تائين به يقين نه ٿي آيو ته واقعي اڄ هو وڃي رهيا آهن پر انهيءَ ۾ يقين نه ڪرڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي. نثارالحق جيڪو اسان جي هائوس جو بهترين ٽي- ڊي- او آهي تنهن به ته رات مون کي چيو ته ”شاه جي کل همارا آخري پهپر هے اور صبح پشاور چهوڑ کر چلے جائيں گے ليکن هاں يار ايک بات هے پشاور ياد بهت آئے گا.“ ها ڪيئن نه ياد ايندن جنهن سان هنن جو ڪيترو نه گهرو ناتو هو. انسانيت ۽ انساني محبت جو ناتو ڪيترو نه گهرو هوندو آهي جيئن دريا جو پاڻي سان رشتو هوندو آهي، جهڙي نموني سمنڊ جون ڇوليون هڪ ڪناري کان ٻئي ڪناري تائين چلنديون آهن. انساني محبت جو جذبو به ائين قائم ڪائيندو آهي. پر ايترو روحن جو پاڻ ۾ ملي وڃڻ به سٺو نه هوندو آهي اهڙا ناتا ڪيڏي ڪيڏي مهل دوکو به ڏيئي ويندا آهن، اهي سڀ زنجيرون ٽٽي پونديون آهن جن جون ڪڙيون هميشه هميشه لاءِ پاڻ ۾ ڳنڍيل هونديون آهن. اهي سڀ ڳالهيون اڄ منهنجي سامهون هڪ خيال بڻجي آيون هيون جڏهن ته منهنجا دوست اسان کي ۽ هن ڪاليج جي هر شي کي هميشه هميشه لاءِ ويران ڪري رهيا هئا. ماحول ئي بگڙيل ٿي نظر آيو منهنجي اکين سان لڙڪ به بار بار وهي رهيا هئا، اهي لڙڪ جيڪي غميءَ ۽ خوشي جي ٽائيم انسان جو ساٿ ڏيندا آهن، شايد انهن بدنصيب لڙڪن کي وهڻ جي اڄ ئي اجازت ملي هئي جو زمين کي به نديءَ ۾ تبديل ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا ۽ منهنجي اکين کي به اچوڪو ڏينهن ئي شايد مليو هو جو پنهنجي جذبات تي قابو نه ٿي پائي سگهيون. ها اڄ منهنجي انهن سيني سائين کي خوش ٿيڻ کپي جي پنهنجي مقصد خاطر اڳتي وڌي رهيا هئا ڇو ته سندن جيون ۾ خوشيون سدائين ڪن گهڙين لاءِ اينديون آهن اهي گهڙيون ايتريون ته مختصر هونديون آهن جو ڪڏهن اڪيلو به ڇڏي وينديون آهن. اسان کي نه صرف اهو احساس پيو ٿئي ته اسين سندن عزت جي عيوض ڪائي موٽ نه ڏئي سگهياسين. واقعي وقت ڏاڍو بي درد ۽ بي رحم هوندو آهي. خوشيون هن مختصر جيون ۾ اچي وري هلي وينديون آهن (صرف چند گهڙين لاءِ) اسين هن ڪاليج ۾ اڪيلا به رهي سگهون ٿا پر ڪن دوستن جو ڇئن سالن کان پوءِ وڇڙجي اوڙاهه ۾ گم ٿي وڃڻ ڇڻ اسان سڀني کي جدائي ڳڙڪائي ويئي پويان صرف تيز هوا جا جهونا ۽ ان ۾ اڌاسندڙ ڪيئن آواز. اداسي جو دونهن صرف اسان تي نه چڙهيل هو پر هو پاڻ به ايترو غمگين ۽ اداس هئا ڇو ته وٽن اهو ئي سبب هو جو پنجن سالن جو هن ڪاليج سان ناتو قائم هين. هرهڪ دوست سان ڳلي ملندا پنهنجون پرائيون يادون پاڻ سان گڏ کڻي اصلي منزل ڏي رمندا رهيا. گلاب جهڙين ڳاڙهين اکين سان ڳوڙها بار بار ٽمي رهيا هون. اچڻ جي ٽائيم تي ڪيترا نه خوش هئا پر وڃڻ جي مهل هنن کي ڪاليج جي هر

علي اصغر شاه ٽڪڙائي
ڪلاس ٻارهون

سڄڻ سفر هليا

ٻاهر هائوس جي اڳيان لان ۾ بلڪل اڪيلو ويٺو هيس. چهري تي ڪافي اداسي ڇانيل هئي، آسمان ڏي نظر ڪيم ته ڪارا ڪڪر ڇانيل هئا ۽ آسمان جهڙالو نظر اچي رهيو هو، سامهون واري وڻ تي ڪانگن جي ڪان ڪان مٿو کائي ڇڏيو هو سوچيم ته شايد ڪو دوست وغيره ٿو اچي جو ڪانگن وٺي ايڏو هل مچايو آهي. پر منهنجي دل اڄ ايتري اداس ڇو آهي فلم جا به ته به شو آهن هڪ اردو فلم جيڪا سانجهي ڏسندا سين ۽ ٻي انگلش جيڪا صبحاڻي، پوءِ به آئون ايترو غمگين ڇو آهيان، منهنجي دماغ تي هيءَ عجيب غنودگي ڇو طاري آهي. سامهون وارن وڻن ڏانهن نگاهه ڪيم ته اهي به اڄ مون کي اداس نظر اچي رهيا هئا ڄڻ مٿائن ڪو خزان جو پيغام پهچي ويو هجي، خيال ڪم ته خزان جي موسم به ته ڪانهي. مان ته اداس پر هي وڻ به اداس آهن سندن مٿان ايتري غمي ڇو ڇانيل آهي، وري سامهون وارن ديوارن ڏانهن ڏٺم ته اهي

گونگيون ديوارون به پاڻ ۾ ڦٽڪي رهيون هيون. ڪجهه به سمجهه ۾ نه پئي آيم "ڇا واقعي مان پاڳل ته ڪونه ٿي ويو آهيان" اڃا انهن ئي سوچن ۾ هوس ته هڪ اٺين ڪلاس جو جونيئر ڇوڪرو آيو مون کان پڇڻ لڳو ته "ٻائي جان" اوهان ايترا اداس ۽ غمگين ڇو نظر اچي رهيا آهيو مون ڪنڌ مٿي کڻي ڏٺومانس ۽ چيم ته ها يار واقعي مان اڄ ايترو اداس ڇو آهيان ۽ منهنجي مٿان ايتري اٿاهه خاموشي ڇو آهي. ايتري ۾ انهيءَ ماڳهين ئي ڇوڪري چيو ته "ٻاڏي جان" اڄ ٻارهين ڪلاس وارن جو آخري پيپر آهي نه "اڙي ها" عطا محمد وارن جو به اڄ آخري پيپر آهي ۽ هو اسان کان هميشه هميشه لاءِ موڪلائي رهيا آهن ڇهن سالن جي عرصي کان پوءِ اسان کي الوداع چئي رهيا آهن. منهنجي چهري تي وڌيڪ اداسي حملو ڪري ويئي، واقعي اڄ هي آسمان تي ڪارا ڪڪر، بنا برسات جي جهڙ، وڻن ۾ ايڏي غمي، ڪانگن جي ٽان ٽان، ديوارن

ٻڌل هئا. مان هوريان هوريان هلندو اچي هائوس پهتس. مون کي ائين پئي محسوس ٿيو ته مان ڄڻ بيماري مان اٿيو آهيان ڇا ته سڀ ڪلاس هليا ويا هئا باقي صرف ٻارهون ڪلاس رهيل هو جو گهڙي کن جو مهمان هو. منهنجا سڀ دوست تياريون ڪري رهيا هئا انهن مان ڪي مون وانگر ساڻ کيو پيارو مان اوڻ اوري رهيا هئا ته امان توکي ياد ڪندا سين ۽ ڏک مان تو لاءِ روئندا سين. ڪڏهن تون به امان کي ياد ڪجان.

نيٺ بسون آيون سڀئي ڇوڪرا وڃي بسن ۾ ويٺا ۽ پنهنجي ماڳ وڃڻ جو سوچي رهيا هئا. پر مان هائوس جي اڳيان ننڍڙين دڪين تي ويٺو رهيس. تان جو بسون هليون ويون پر مان انهن ۾ نه چڙهيس. بسن جي وڃڻ کان پوءِ منهنجي دل تمام گهٽي ڌڪڻ لڳي اڳيان "گراسي فيلڊ" ڏٺم، هائوس جي طرف ڏٺم، سڀئي سنسان لڳا پيا هئا. ديوارون ڄڻ ويڳاڻيون پئي لڳيون. هر شيءِ امان جي وڃڻ جو ماتم ڪري رهي هئي. منهنجي اکين مان ڳوڙها وهڻ لڳا. ايترو ته رنم جو منهنجي قميص به ڳوڙهن مان آلي ٿيڻ لڳي. اڄ مان پنهنجي گهر پنهنجي آشياني کان جدا ٿي رهيو هوس. پنجن سالن جو ساٿ هڪ پل ۾ ٽٽو پيو وڃي. مون پنهنجي زندگيءَ جو هڪ حصو جنهن جاءِ تي گذاريو اڄ ان جڳهه کي ڇڏيو پيو وڃان. جتي مون زندگيءَ جي ڏونگر جي گهڙي گذاري اٿان اڄ وڃي رهيو هوس. اڄ هر شيءِ التجا ڪري رهي هئي ته جيڪر ساٿ نه ٽٽي پر اڄ اهو ساٿ ٽٽو هو سو ٽٽي پيو. نيٺ مون آخري دفعو پنهنجي آشياني جو پاڻي پيتو. مٽي کڻي اکين تي گهمايم ۽ پيارو مان وچن ڪيم ته امان جو پيار امر آهي جو انشاءَ الله قيامت تائين قائم رهندو. ان وقت منجهند جو ڪم از ڪم ڏيڍ ٿي رهيو هو. مون پنهنجو سامان ته گهر موڪلي ڇڏيو هو. باقي صرف هڪڙي ننڍڙي بيگ هئي، سا کڻي گيٽ طرف هلڻ لڳس. اڄ اکين مان نير وهي رهيا هئا. مان زارو قطار روئندو ٽڙندو ٿاٻڙندو گيٽ تي پهتس.

نيٺ ٻي بجي بس آئي، مان وڃي آخري سيٽ تي ويٺس. بس هلڻ شروع ٿي ۽ بس جي هلڻ مان منهنجي اکين مان به ڳوڙها وهڻ شروع ٿيا. سڀئي، بس ۾ ويٺل ماڻهو مون کي ڏسي رهيا هئا. مان پنهنجي پياري پيار ۽ سهڻي آشياني کي ڏسندو رهيس جيسين منهنجو پيارو آشيانو منهنجي نظرن کان گم نه ٿيو.

وقت کان ڀريائين جوان بڪ پيو مري.
ٿوري ڳالهه تي سزا کائڻ. اهي ڳالهيون ياد
ڪري ڪال به اچي پئي ۽ خوشي به ٿئي پئي
جو ان وقت نه پڳا هئاسون نه ته هينئر
ڪنهن قتل ڪاليج ۾ هجون ها. چار ٿي
پهر پولو سگريٽ پيا پيئون ها. ڏاندن جو
جوڙو، هر ۽ پاڃاري وچي سنڀاليون ها. هاڻي
هڪ سٺي ڪاليج مان انٽر پاس ڪيو پيا
وڃون. اهي سختيون اصل ۾ اسان جو ٺهي
ڦاٽو هيون. اهو وقت ئي پابندي جو هو ۽
اهي اسان جي لاءِ نصيحتون هيون ۽ سبق
هئا، جن مان اسان گهڻو ڪجهه حاصل ڪري
ورتو ۽ انهن سان گڏ اهي ڏينهن به ياد
اچڻ لڳا جڏهن اسان پڻ کي تنگ ڪيو.
اها گهڙي به ياد آئي جڏهن سوچيندا هئاسين
ته هت جيل ۾ هيترا ۵ سال ڪيئن گذاريندا سين
مگر اڄ اهو وقت به آهي جڏهن اسان هن
آشياني مان جدا ٿي رهيا هئاسين. هيڏا وڏا
پنج سال ڄڻ پنجن گهڙين ۾ گذري ويا. ۽
پوءِ مان ويس ماضي جي آئيني ۾ گم ٿيندو
۽ ڳوٺ جي اسڪول ۾ وڃي پهتس. جتي
سڄو ڏينهن بلور ۽ لاٽوءَ سان پيا کيڏندا
هئاسين ۽ هتي والي بال ۽ باسڪيٽ بال ۽
ٻيون رانديون ڪيڏيوسين. ڳوٺ جي دوستن
سان گڏ پرايو ڪمند پٽڻ ۽ پڻ انيڪ شين
جو زيان ڪرڻ ۽ هتي وري دوستن سان گڏ
ڪاليج مان ٻنڪ هڻڻ، اهي ماضيءَ جون
ڳالهيون دهرائيندي اچي وهاڻو ڏارو ٿيو.
جنهن اچي صبح ٿيڻ جو پيغام پهچايو. پر
مان ته پنهنجن سوچن ۾ ئي ٻڏل هئس سو ڪيئن
ٿي ننڊ ڪري سگهيس. تان جو مٿان سج پنهنجي
آب و تاب سان نئون نياپو کڻي نڪتو. اهو
نياپو ۽ اهو مٺيهو سڪ ۽ خوشين جو نه هو
پر اهو ڏک ۽ جدائي جو هو، جو اڄ اسان
گهر کي الوداع چئي رهيا هئاسين. اسان سڀئي
اٿياسين لڙ تڪڙ ۾ هٿ منهن ڌوئي ڪپڙا
پائي وياسين ناشتو ڪرڻ. ناشتو ڪري پوءِ
وري سڌو پيپر ڏيڻ وياسين پر اڄ پيپر ٿورو
عجيب لڳي رهيو هو. امتحان هال ۾ پيپر
ڏيا پر پيپر ڪيئن ڪري ٻاهر نڪتس جتي
اسيمبلي ٿيندي هئي. اتي بيهي سامهون گلن
کي ڏٺم ته ڪومائجيا بيٺا هئا، ڄڻ اسان
جي وڃڻ تي افسوس ڪري رهيا هجن. ساون
۽ پهچ وڻن ڏانهن نهاريم ته انهن وٽ به
لڙڪن ڀري مرڪ هئي ڄڻ سون سان الوداع
ڪري رهيا هئا ۽ چئي رهيا هئا ته دوست
پنجن سالن جو ساٿ ڇڏيو پيو وڃين پر تون
ته مهمان هئين ۽ تو جهڙا گهڻا آيا ۽ هليا
ويا ڄڻ اهي وڻ شاهه ڪريم جي هن بيت
تي عمل ڪري رهيا هئا:
”ڏکين ڏات پيو هينئڙو لوهه سنداڻ جيئن
سنڀاري کي سڄڻين، وريءِ ڳان نه وئون.“
۽ اهي چئي رهيا هئا ته اسان جي دل
توهان کان موڪلائي هاڻي پڪي
ٿي وئي آهي پر پوءِ به دوست جي جدائيءَ
جو ڏک ڏو ٿئي پر هي دنيا جو چرخو
ڦرندو ٿو رهي. ڪو ڪنهن جاءِ تي مستقل
ويهي نه ٿو رهي ان ڪري تو کي به چرخي
ڦيرائي ڪنهن ٻئي منزل ڏانهن اڇلايو آهي.
رب سائين تو کي انهي منزل ۾ ڪامياب
ڪندو. هاڻي ته مون کان بلڪل هليو نه
ٿي پڪو ڄڻ ته ٽنگن سان مڻ مڻ جا پٿر

ڪيفيت وچ پنهنجين پنهنجين ڪرسين تي ويهندو هو. پر اڄ ڪيفيت ئي عجيب هئي ميٽرڪ بورڊ جي پيپر هجڻ جي باوجود به منهنجا سڀ دوست هڪ وڏي الجهن ۾ گرفتار هئا، هرڪو پنهنجن گهٽين ۾ قائل هو ته ڪو ٿورو ڪم مٿان اچي پيو هئن جو سڀ سوچن ۾ غرق هئا. انهن جي اداسيءَ جو سبب اهو هو جو اڄ منهنجي ۽ منهنجي دوستن جي هن پياري پيتاري ۾ آخري رات هئي. ميٽرڪ آخري پيپر ڏيئي سڀ ڪو هن آشياني کي ڇڏي پنهنجي پنهنجي منزل ڏانهن روانو ٿيندو. ميٽرڪ اسان هن پيتاري جي هر ڪنهن شيءِ کان جدا ٿيندا سون. نيٺ پريپ به پوري ٿي. پريپ ختم ٿيڻ وقت رات جا ڏهه ٿيا هئا نه پڙهائي ٿئي ۽ نه وري ننڊ اچي، تان جو رات جا ٻه اچي ٿيا نيٺ سيڪو وڃي بستري تي ستو. ننڊ ته ڪنهن کي به ڪانه هئي پر سڀ اکيون بند ڪري بستري تي يادن جي سمنڊ ۾ غرق هئا. مان به انهيءَ الجهن ۾ ئي گرفتار هئس ته اوچتو ئي اوچتو منهنجي دماغ ۾ منهنجو ماضي فلم جي ريل وانگر تري آيو. جڏهن مان هت نئون نئون انهن ڪلاس ۾ آيو هوس ۽ اسان سڀ دوست هڪٻئي کي سڃاڻيندا به ڪين هئاسين. هرڪو وڻ وڻ جي ڪاري هو پر گذريل پنجن سالن واري مختصر عرصي اسان کي پاڻ کان به وڌيڪ بنائي ڇڏيو، جو اسان کان انهن پيارن دوستن کي جدا ٿيڻو پيو پوي ته ڪن نون دوستن جو ميلاپ به ٿي ٿيو. پر اڄ اسين انهن دوستن ۽ مشفق استادن کان جدا ٿي رهيا هئاسون، جن اسان کي وقت

به وقت پنهنجن شفقتن ۽ نصيحتن سان نوازيو. انهن بي- ٽي آفيسرن جون يادون اچڻ لڳيون جن پٿرن تي قلابازيون به ڪارايون ۽ انهن سزائن سان گڏو گڏ وري نصيحتون به ڪيائون. اهي دوست ياد اچڻ لڳا جن وٽ وڃي ڀا انهن کي گهرائي ڪچهريون ڪندا هئاسين. اها پهريئين رات ياد اچڻ لڳي جنهن رات ٿي سينيئرن تنگ ڪيو. هر ڪنهن کي واري واري سان گهرائيندا ويا. نيٺ منهنجو وارو به آيو. نالو وغيره پڇي پوءِ مون کي ڪرسيءَ تي ويهڻ لاءِ چيائون. جيئن سان ڪرسيءَ تي ويٺس ته خبر پئي ته سان هيٺ ويٺو آهيان نه چاڻ ڪنهن وڏي پائر منهنجي ويهڻ کان پهريائين ڪرسيءَ کي ڪڍي ورتو هو. پر جڏهن مون متي نهاريو ته ڏٺم ته سڀ منهنجي مٿان پيا کلن. ٽڪائي کان پوءِ مون به پنهنجا چپ هلايا ۽ پوءِ اٿي ويٺس. وري انهن مان هڪڙي چيو ته ڪو گانو ٻڌاءِ! پر مون ٻڌائي چوڪري کي پلا گانو ڪٿان اچي سو مون ڪين چيو ته مون کي گانو اچيئي ڪونه ٿو. پوءِ مون کي چيائون ته ڪانئڻ اچيئي ٿو؟ مون چيو ها- وري پڇي چيو ته پلا روئڻ؟ مون چيو ها. پوءِ انهن جا ته ٽهڪ نڪري ويا. حقيقت ۾ انهن کي ڏسي منهنجي حالت روئڻ جهڙي ٿي ويئي هئي. نيٺ به، ٿي سٿون سنڌي گاني جون ٻڌائي جند ڇڏايم. جهڙي وقت پڇڻ جون سٿون سوچيندا هئاسين ۽ چوندا به ائين هوندا هئاسون ته ڪهڙي قيد ۾ اچي ڦاٿا آهيون. صبح جو سوير اٿي بوٽن کي پالش ڪري، صفائي ڪري ساڳي وقت تي ڪائون پلي پوءِ

ڪڏهن اُٺين هياس جو پنهل ڏوتسم ڪپڙا
هاڻي اُٺين ٿياس جو جت نه نيڻنم پاڙسين.

محبت جي خاطر وفا جي راه نباهيندي سسئي پنهور ڇڏي اڪيلي سر برپٽ، ڏونگر، ڏولاوا جبل جهاڳيندي پنهنجي پنهون سان ملڻ ويئي ته متان لوڪ سمجهي ته سسئي وقت جي سسئي هئي ان تي پٺائي جن فرمايو ته پنهون ته سماندم پاڻهي پر آءٌ به ڪجهه اڳيري ٿيان
متان چوندم خان پروچ ته ڪميڻيءَ مان ڪين ٿيو.

آخر ۾ سسئي پنهون زمين ۾ سان ٿا جنهن ڪان وڌيڪ محبت جي ڪائي منزل نه آهي. سائين جي رسالي مان هرهڪ سُر پيش ڪرڻ لاءِ وڏا وڏا عالم لکي چڪا آهن. مختصراً ته سندن ڪلام ڪيترن ئي سچن واقعن جهڙوڪ سومل راڻو، ليلا چنيسر، مومل ميهار، نوري ڄام تماچي ۽ ٻين انيڪ داستانن جو مفصل ۽ مڪمل مجموعو آهي. مولانا رومي جي مثنوي بابت چيو وڃي ٿو ته جيڪڏهن عربي بجاءِ قرآن فارسي ۾ لهي ها ته اها مولانا رومي جي مثنوي هجي ها پر اُٺين چوڻ ۾ ڪو وڌاءُ ڪونهي ته جيڪڏهن عربي بجاءِ قرآن شريف سنڌي ۾ لهي ها ته اهو شاه جو رسالو هجي ها. جهڙي طرح:

جي تو بيت ڀانيا سي آيتون آهن،
نيو من لائين پريان سندي پار ڏي. (شاه)

سنڌي ٻوليءَ جو محافظ سنه ١٧٥٢ع ڌاري پنهنجي مولا کي پيارو ٿي ويو ۽ شاه صاحب سنڌ جي عوام جي صحيح ترجماني ۽ رهنمائي ڪئي جو سندس ڪلام سنڌ جي واقعن ۽ ڪرتيءَ بابت هڪ عظيم ميراث ۽ بچاءُ آهي. جيسين دنيا آهي تيسين سنڌ جو سرتاج به زنده رهندو.

اڄ نه اوطاقن ۾ طالب تنواريـن،
آديسي اٿي ويا مڙهيون مون مارين
جي جيءَ کي جيارين سي لاهوتي لڏي ويا
(شاه)

ڪيڊٽ عطا محمد پنهور

کلاس ٻارهون

آيو وقت وڃڻ جو

مياڻي آخري پيپر آهي. اهو به بائلاجيءَ جو، جنهن ۾ زولاجي ۽ باٽني ٻئي ڪم (سبجيڪٽ) ٿيندا آهن. هوئن ته هميشه پريپ جي سيٽي وڄندي هئي ته هر ڪو

هوءَ لالچ تي لوئي لڄائي ۽ لوئي لاهي اميرائا ويس ڪري. شاهہ صاحب مارئيءَ کي ان تي زبردست خراج تحسين پيش ڪندي سُر عمر مارئيءَ ۾ ائين ٿو فرمائي.

ايءَ نہ مارن ريت جئن سين مٽائين سون تي
اچي عمرڪوٽ ۾ آءٌ ڪنديس ڪانہ ڪريت،
پکن جي پريت ماڙين سين نہ مٽيان.

۽ فرمائين ٿا تہ:-

عمر اڇا ڪپڙا ڪاڻياربون ڪيئن ڪن
جنين جا ڏرن ۾ ور ٿا ويٺ سهن
هوءِ جي حق پچن سي ڪئن مٽيون سومرا.

وطن جي لاءِ هن کان وڏيڪ قرباني جو ڪوبہ مثال دنيا منجهہ نٿو ملي. هي عورت جو اهو بي مثال ۽ لاجواب ڪردار آهي جو اڄ تائين دنيا جي ڪابہ اهڙي قوم يا ملڪ سنڌ جهڙي مارئي پيدا ڪري نہ سگهيا آهن. جتي سڪ بہ ڏک هجن اتي سختيون وطن جي وسارڻ ۾ ڪيئن ٿيون مداخلت ڪري سگهن. قيد، بند يا جلاوطني وطن جي محبت ۾ ڇا حائل ٿي ٿيون سگهن ڇو تہ مارئي کنهن لالچ ۾ نہ آئي تہ عمر کيس قيد ۾ بند ڪري ڇڏيو، وطن جي سڪ پوءِ بہ دل ۾ رهيس. ڀٽائي رحہ فرمائي ٿو.

الا ائين نہ هوءِ جو آءٌ مران بند ۾
جسو زنجيرن ۾ راتيان ڏينهان روءِ
ٻهرين وڃان لوءِ پوءِ مرُ پچنم ڏينهڙا

وطن هميشہ وطن رهندو آهي ماڻهہ جا سڄڻ سرير ۾ ساهہ هئڻ تائين بہ وطن جي مٽي کي سيڪجهہ سمجهندا آهن. سنڌن آخر ۾ بہ اها ئي خواهش هوندي آهي تہ مرون تڏهن بہ لاش، وطن جي پاڪ ڌرتيءَ ۾ دفن ٿئي. مارئيءَ جي ساڳي عزم ڀٽائيءَ جي شعر ۾ هن طرح جاءِ ورتي.

واجهائي وطن کي ساري ڏيان ساهہ
بت منهنجو بند ۾ قيد بہ ڪريجاهہ
پرڏيهياڻي پرين ري ڌار ۾ ڌريجاهہ
ٿڌي وسائج ٿر جي مٽي مٿيءَ مٿاهہ
جي پوئيون ٿي پساهہ تہ نجان مڙهہ مليرڏي.

شاهہ صاحب جي رسالي ۾ سر سسئي پنهون پڻ شامل آهي. هي عشق جو اهو داستان آهي جيڪو هڪ مثال جي حيثيت ٿو رکي هن ڪهاڻي بابت هيئن چيو وڃي ٿو تہ ڀنڀور شهر جيڪو ٺٽي ضلع ۾ آهي اتي هڪ ڌوٻي هو. سندس ڌيءُ جو نالو سسئي هو. سندس حسن جو چرچو هو. ڪيچ مڪران جو شهزادو پنهون بہ اها ڳالهہ ٻڌي اتي آيو ۽ سسئي تي عاشق ٿي پيو. سسئي بہ بادشاهہ جو حسن ڏسي مٿس موهجي پئي پنهي جي محبت جي سبب شادي پڻ ٿي وئي. سسئي جي عشق پنهون کي ايترو تہ مجبور ڪيو جو ڪانئس بادشاهت بہ وسري وئي. پنهون جي ڀائرن ڏٺو تہ هاڻي پنهون نہ ايندو تنهن ڪري هڪ دفعو پنهون وٽ ترسڻ جو بهانو ڪري کيس راتو رات ننڊ ۾ کڻي ويا هليا. سسئي جڏهن نهوڙيل ننڊ مان اٿي تہ پنهون نہ هو ٿي ڪونہ پر ڪاريءَ وارا ڪک هئا محبت جي هن سچي ڪهاڻيءَ شاهہ جي ڪلام ۾ بہ جڳهہ ورتي. سسئيءَ جي بيوسي ظاهر ڪندي ڀٽائي رحہ فرمائين ٿا تہ:-

پوءِ هميشه اهڙن جوڌن کي جنم پئي ڏنو آهي ۽ ڏيندي رهندي جيڪي تادم مرگ پنهنجي ماءُ سان نباهڻ جي وائي وات آڻيندا رهندا. سنڌ شفقت جو جواب فرمانبرداري ۽ سنڌس سنڀال جو جواب جانثاري ۽ حفاظت سان ڏيندا رهيا ۽ رهندا. اهو ئي سبب آهي جو سنڌ هميشه اڄ به قائم، شاداب، سرسبز ۽ تابنده آهي. اڄ به ڌرتي پنهنجي دل ۾ اميد ۽ حوصلو رکيو ويٺي آهي سنڌس اهي آسون ان جي پٽن جي همت ۽ حوصلي سنديءَ جو مکيه سبب آهن. کيس اميد آهي ته سنهنجا پٽ سونتي سر ماه به ڏيندا.

واديءَ سنڌ جي انهن عظيم هستين جن سنڌ جي ڌرتيءَ جو سنهن مٿي ڪرڻ لاءِ پنهنجو ڪردار بخوبي ادا ڪيو تن مان ڀٽائي گهوٽ شاه عبداللطيف رح جن پڻ هڪ آهن. سنڌ جو هي ناميارو فرزند ۽ عظيم انسان، شاعرن جو شهنشاه سنه ١٦٨٩ع ۾ تولد ٿيو ۽ پوري عمر هن ڌرتيءَ جي عوام کي پنهنجي شاعريءَ سان سرفراز ڪندو رهيو. سنڌس شاعريءَ ۾ جيڪا ديس لاءِ محبت آهي سا انهيءَ ڳالهه جو زنده ثبوت آهي ته سنڌس دل ۾ وطن لاءِ ڪيترو قرب ۽ پيار آهي. سائينءَ جي محبت ۽ عشق کين ايترو ته مست ڪري ڇڏيو هو جو هڪ هنڌ ائين فرمايو اٿن ته

سڄڻ ۽ سانئيه کنهن اٿاميءَ وسري،
حيف تنهين کي هوءِ وطن جن وساريو.

هر محب وطن لاءِ اهو لازمي هوندو آهي ته هو پنهنجي ديس لاءِ اها شيءِ پسند ڪري جا سنڌس وطن جي خوشحاليءَ جو پيغام آڻي. سچا انسان هميشه انسان ذات جو خيرگهرندا آهن. پوري انسانيت جي خوشيءَ کي حقيقي انسان پنهنجي خوشي تصور ڪندا آهن. ڀٽائي رح جن به هڪ سچا انسان هئا جو هڪ جڳهه فرمائين ٿا.

سائين سدائين ڪرين مٿي سنڌ سڪار
دوست مٺا دلدار عالم سڀ آباد ڪرين (شاه)

شاه صاحب وطن جي عزت، لڄ ۽ آبرو کي بچائڻ خاطر سنڌ جي سدا سورمي مارئيءَ جو مثال پنهنجي ڪلام منجهه پيش ڪري سنڌ جي سدا سورمي مارئيءَ جي ڪري سنڌ جي غريب عوام ۾ عزت جي حفاظت جو روح ڦوڪي ڇڏيو آهي. هن هيءُ مثال ظلم جي خلاف اٿي ڪڙو ٿيڻ ۽ ظالم اڳيان پنهنجي جان کي ماري به ڪنڌ نه جهڪائڻ جي تلقين ڪرڻ لاءِ ڏنو آهي. مارئي ٿر علائقي جي ملير نالي ڳوٺ جي هڪ حسين ۽ نوجوان مارئڙي هئي، ان وقت جو بادشاه عمر هو جنهن کيس زوري کوهه تان اچي کنيو، جڏهن هو پنهنجين سهيلين سان پاڻي ڀري رهي هئي. عمر کيس کڻي اچي عمرڪوٽ شهر ۾ قابو ڪيو ۽ کيس بادشاهي محل ۾ موجود هر شيءَ جي لالچ ڏيڻ جي ڪوشش ڪري کيس شاديءَ لاءِ راضي ڪرڻ جا جتن ڪرڻ لڳو پر مارئي هن ظلم اڳيان نه جهڪي ڇو ته غيرت، پوءِ چاهي امير جي هجي يا غريب جي لڄ هميشه پوري قوم ۾ هردم ۽ هميشه رهندي آهي. جيڪڏهن مارئي غريب هئي ته ان جي معني اها ته نه آهي ته

ماڻهان شال ملير ۾ سنڌائتي سرڪ
ڪيڪاريان خلق جا تر جائتي ۾ ٿوهرين

شهر ۾ رهندڙن جي زندگيءَ پُر تڪلف ٿني ٿي. آمدني ٿوري ۽ خرچ گهڻو ليڪن غريب ڳوٺاڻا جيڪو ڪجهه پنهنجي ڪمائيءَ مان ڪمائيندا کائيندا ۽ پوءِ ڪٿي هڪ ويلو بک ڪڍيو پوين تڏهن به خدا جو شڪر. ڳوٺاڻن جي سادگيءَ بابت شاهه صاحب فرمائي ٿو.

آئين ۽ چاڙهين ڏٿ ڏهاڙي سومرا
مٺا ڪيو سيد چئي، سائون سڪائين
سنجهان لنب 'لطيف' چئي چانور ڪيو چاڙهين
پهلو نه پاڙين، عمر آراڙيءَ ۾

نئين تهذيب جون پوئلڳ عورتون ڪم ڪرڻ، جنڊ تي اٽو پيهڻ، چرخو ڪتڻ جاهليت سمجهنديون آهن. ليڪن سندن مقابلي ۾ ڳوٺاڻيون عورتون گهڻو بهادر ۽ محنتي آهن. جنڊ پيهڻ، چرخو ڪتڻ، کوهه تان پاڻي ڀرڻ ۽ پنهنجي مهمانن سان پاڻهه پيار ٿيي بيهڻ. هي آهي سندن روزانو ٽائيم ٽيبل. هنن کي نه پردي جي ضرورت آهي ۽ نه سينابازار وڃڻ جي، نه سينيما ڏسڻ جو شوق ۽ نه وري خوامخواه ميڪ اپ جي ضرورت. ڪتا ۽ لوڻيون پائي گهمن ۽ ڦرن، نه برقعي جو بار ۽ نه وري غراري جو غرور.

شاهه صاحب فرمائي ٿو ته جيڪڏهن ڳوٺاڻا سکيا ستابا آهن ته شهرن جا رهاڪو به ان جي روزگاري ڪري سک جو وقت گذارين ٿا. هن سلسلي ۾ اسان جو سرتاج شاعر ڏٺي جي در دعا گهري ٿو ته سنڌ ۾ هميشه سڪار هجي. ذڪر ڪيان سنڌ جا رهواسي پري هجن. غم جا ڏينهڙا سينجي وڃن ۽ ملڪ باغ بهار هجي. سنڌ کي دعا ڪندي شاهه صاحب چوي ٿو ته:

سائينم سدائين ڪرين مٿي سنڌ سڪار
دوست مٺا دلدار عالم سڀ آباد ڪرين

سعيد احمد مهر

ڪلاس ٻارهون

لطيفـــي لات

مادر وطن هميشه پنهنجي هنج مان اهڙا سپوت فرزند پيدا ڪيا آهن جيڪي سندس عظمت ۽ بلندي، ساک ۽ شان جو هڪ بي مثال سبب بڻيا آهن ۽ بڻجندا رهندا. مادر

منظور احمد ميمڻ
ڪلاس ٻارهون

شاهه جو ڳوٺ ۽ ڳوٺاڻن سان پيار

شاهه عبداللطيف ڀٽائي جي نظر هر وقت ڳوٺن جي ڪيتن جي ساوڪ ۽ ٻرن کي ڏسندي هئي ۽ انهن جي ڏي سونهن کي مد نظر رکندي هئي. حقيقت ۾ سنڌڙيءَ سونهاريءَ جو جمال به ڳوٺن جي ڪيتن ۽ انهن ماڙين مان نظر اچي ٿو جتان مٺي مهراڻ ۽ سنڌس شاخون وهن ٿيون. مصور فطرت جي سموري رسالي ۾ قدرتي نظارن ۽ ڳوٺاڻيءَ زندگيءَ جون تصويرون ڏنل آهن. مٿين ڳالهين جو نقش شاه صاحب پيش ڪندي چوي ٿو:-

دهشت ڏوم درياه، جت لڙ لهرون لس ليٽ،
آڏيون اوڀارن ۾ ٻانڌي ٻوڙي لپيٽ،
جت چڪڻ جي چپيٽ آت سيد مير لنگهاءِ تون.

ساوڻ جي مُرهي مُند به عجيب آهي ڳوٺن جي ڪيڪارڻ جي روڙ پڌي مرده دلين جي مڪڙي کنيو وڃي. ڏرين غريبن جو گذر اتي آهي. سارنگ جا مات ڏسي شاهه صاحب ڏرين کي دلاسو ڏئي ٿو.

آ گهڻو آهي، ڳکهه ٻس لطيف چئي
وٺو مينهن وڏڙو ڪيو ڏڻ ڪاهي
چن چڙي ڀت پٽو سمر مانباهي
رِهوم لاهي آسرو الله مان

اسان جو عوامي شاعر جنهن سهر ۽ محبت ڀرين لفظن ۾ ڳوٺاڻن سان ڳالهائي ٿو سندس مٺن ٻولن مان همدردي، آسرا ۽ اميدون دردمند دلين کي آئت ڏيارين ٿيون. شاهه جو رسالو هڪ آرسي آهي جنهن ۾ سادن سنڌين جي جمال جو عڪس نظر اچي ٿو. شاهه غريبن جو يار هو هرهنڌ هارين کي سارا هيندي چوي ٿو.

منڌ ٿي منڊل وڇيا، تاڙي ڪئي تنوار
هارين هر منيايا، سرها ٿيا منگهار
اڄ ڀڻ منهنجي يار وسڻ جا ويس ڪيا

اسان جو عوامي شاعر وطن جي ڪارن ڪبڙن ڏوهر جهڙي ناڪاري وڻن کي اهڙي صفت ڪاريءَ سان پيش ڪري ٿو جيئن هيٺ چوي ٿو.

جت ڪرڙ ڪنڊا ۽ ڪاهيون ڀال ڀڪا ۽ ڀڪ
سرهيون سي سرتيون جي حاضر ڀامي حق

ترتيب

مضمون		صفحو
شاهه جو ڳوٺ ۽ ڳوٺاڻن سان پيار	منظور احمد ميمڻ	١
لطيفي لات	سيد احمد مهر	٢
آيو وقت وڃڻ جو	عطا محمد پنهور	٥
سڄڻ سفر هليا	علي اصغر شاهه ٻکڙائي	٩
آخري ڏينهن	امتياز احمد شاهه	١١
هڪ سفر هڪ سئر (اکين ڏٺو احوال)	علي گل ميتلو	١٣
ندامت	شاهد پرويز قاضي	١٦
قصو يارهينءَ جي شروعات جو	خالد مهيسر	١٨
ائين به ٿيندو آهي	اسدالله خان ڏامراهه	٢٤
ماضيءَ جا زنده لمحا	مظهرالحق "مظهر"	٢٦
پيشارو ۽ بجليءَ جي اک ٻوٽ	فيض محمد پنهور	٢٨
ڪيڊٽن جا فرائض	موليڏنو پاڃچو	٣٠
اجڙيل يادون	عبدالحميد پنهور	٣٢

حصئہ سنڌي

ٽڪيائي ٽرٽيل چڙهه ڇڪيائي ڇوٽين
هلندي هوت پنهونءَ ڏانهن پوسڙيوئي پيل
اٺي رائو ريل، ويٺن ٿان واري وري

— لطيف

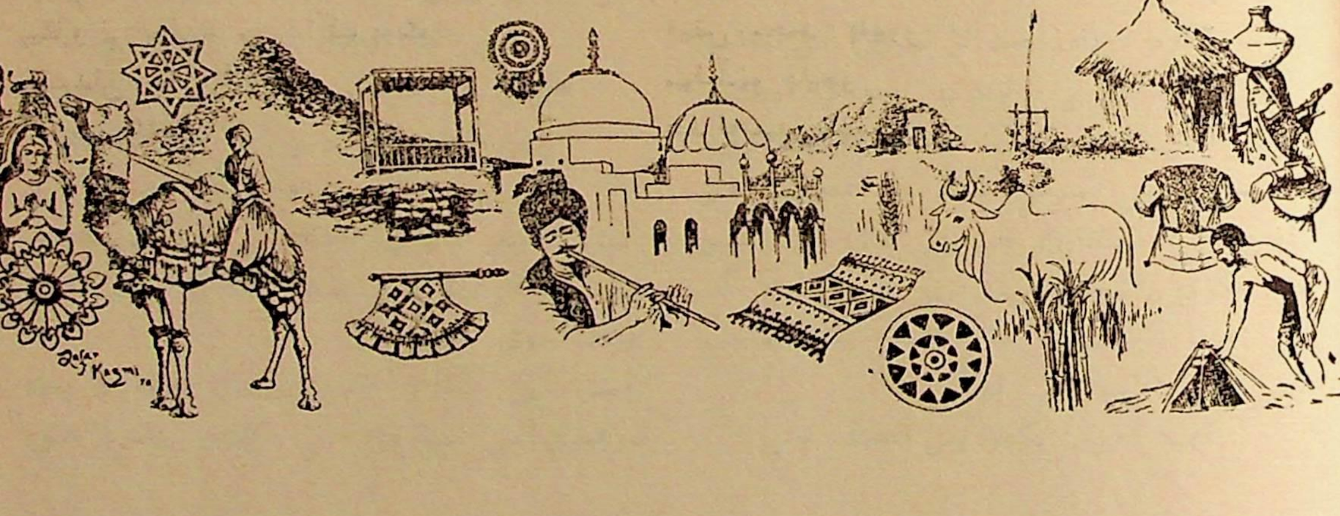

فلائنگ آفیسر عزیز بیز

زمین کا نوحہ

اے صدائے کن
ذرا خاموش ہو جا
کچھ سنبھلنے دے مجھے
روک دے اب
آرزوئے آفرینش کا گناہ
میرے سینے میں نہاں ہیں
تیری تخلیقات
تیری جستجوؤں کے نقوش
نسل آدم کی
اپاہج ہڈیوں کے ڈھیر
ظلم کے تاریک باب
اے صدائے کن
ذرا خاموش ہو جا
اب تو
گھٹ رہا ہے دم مرا
اے خدائے کائنات
تیرے انسانوں نے مجھ کو
نوچ کر ہے کھا لیا

وقت نے محفوظ کر رکھا ہے سارا ماجرا
میری بینائی
مری قوت
مرا ذوق نمود
چڑھ گیا ہے
حضرت انساں کی
اک لمس کی لذت کی بھینٹ
اب تو میرے جسم پر
پھرتے ہیں
مفلس ہڈیوں کے قافلے
نسل آدم کے یہ بھوکے قافلے
اے مرے پروردگار
اپنے آدم کے لئے
اور ہی ارض و سما تخلیق کر
اب سہا جاتا نہیں ہے
لمس کی لذت کا ظلم
کھا چکے ہیں مجھ کو
نسلِ آدم کے یہ بھوکے قافلے

اسے تو ایسے لگا جیسے اسے اپنا آئیڈیل مل گیا ہو۔

پہلا دن شور اور ہنگامے کا دن۔ اس دن اسے Senior نے چھیڑا، اس سے مذاق کیا تو اسے ایسا محسوس ہوا کہ بڑے بھائی اس سے شرارت کر رہے ہوں اس سے دل لگی کر رہے ہوں۔ اس کا اپنا کوئی بھائی نہیں تھا۔ اسے تو محسوس ہوا کہ بڑے بھائی مل گئے ہوں۔ ایک خواہش تشنہ تھی وہ بھی پوری ہو گئی۔

وقت گزرتا گیا۔ بتدریج وہ علم کے زینے طے کرتا چلا گیا۔ فکر و نظر کے دریچے کھلتے چلے گئے۔ اسے علم و عرفان حاصل ہوتا گیا۔ کھیل پی ٹی پریڈ کی وجہ سے جسمانی خد و خال میں توانائی اور حسن پیدا ہو گیا۔ اسکی شخصیت ہی بدل گئی ایک معصوم بچے سے بدل کر بانکا اور سجیلا جوان بن گیا۔

کالج نے اسے کیا کچھ نہیں دیا۔ وہ سب کچھ دیا جسکی بدولت ایک باوقار شخصیت جنم لیتی ہے۔

.... اور پھر جدائی کا وقت آگیا آج کی گھڑی جدائی کی گھڑی تھی۔ درد و غم کی لہر گزر گئی۔ اسے وہ احسانات یاد آئے جو کالج نے اس پر کئے ہیں اسے محسوس ہوا کالج ان احسانات کے بدلے میں کچھ مانگ رہا ہے۔

اس سے محنت مانگ رہا ہے۔ اسے ایسے لگا کہ ملک و قوم کو اس کی ضرورت ہے اسکی محنت کی ضرورت ہے۔ وہ محنت کرے گا، احسانات کا بدلہ چکائے گا یہ اس کا فرض ہے۔ شدتِ جذبات سے وہ چیخ اٹھا

پاکستان زندہ باد، پٹارو زندہ باد پاکستان پائندہ باد

اور آہستہ آہستہ اسکی آواز انجن کے شور میں دبتی چلی گئی۔

دیارِ عشق میں اپنا مقام پیدا کر
نیا زمانہ نئے صبح و شام پیدا کر

یہ بزم مے ہے یاں کوتاہ دستی میں ہے محرومی
جو بڑھ کر خود اٹھا لے ہاتھ میں مینا اسی کا ہے

کیڈٹ عرفان شکر
جماعت یازدہم

چلے جو شہر وفا سے

آہستہ آہستہ ڈیزل انجن نے چلنا شروع کیا۔ ضبط کے باوجود دو ننھے منھے قطرے اسکی سوجی ہوئی آنکھوں کے نہ جانے کس گوشے سے نمودار ہوئے اور آہستہ آہستہ انجن کی رفتار کے ساتھ باقاعدگی اور تیزی اختیار کرتے چلے گئے۔ اس نے اپنا غمگین چہرہ کھڑکی سے باہر نکالا اور بھرپور الوداعی نظر ڈالی۔ اس کا بے اختیار جی چاہا کہ یہ منظر ہمیشہ ہمیشہ کے لئے اس کے خانۂ ذہن میں محفوظ ہو جائے۔

دور سے اپنا کالج نظر آیا۔ جو لمحہ بہ لمحہ نظروں سے اوجھل ہوتا جا رہا تھا۔ جوں جوں کالج دور ہوتا جا رہا تھا۔ اس کا غم متواتر بڑھتا جا رہا تھا اور کیوں نہ بڑھے؟ آج اپنے محبوب سے جدائی کا دن تھا۔ اپنی ماں سے بچھڑنے کا وقت تھا۔ اچانک ٹرین نے رخ موڑا اور اس کا کالج نظروں سے اوجھل ہو گیا وہ تڑپ اٹھا۔

اس کا دل غم کی گھٹائیں چھا گئیں اور جب ان گھٹاؤں نے برسنا شروع کیا تو ننھے موتی لڑیوں میں تبدیل ہوئے اور لڑیاں گھنی سے گھنی ہوتی چلی گئیں۔ اسے ایسے لگا جیسے وہ کالج نہ ہو بلکہ اسکی اپنی ماں ہو۔ اسے ایسے محسوس ہوا جیسے پوری کائنات شریک غم ہو حتیٰ کہ ٹرین بھی بین کر رہی ہو۔ اس کا جی چاہا کہ پھر سے ماں کی گود میں گر جائے۔ مگر وہ مجبور تھا بے کس تھا۔ بے بس تھا۔ پانچ سال کا قلیل وقفہ ختم ہو رہا تھا۔ اس نے سوچا کس قدر عجیب ہے وقت! کل ملایا تھا تو آج ظالم جدا کر رہا ہے۔

اسے آج سے پانچ سال پہلے کے واقعات یاد آنے لگے۔ وہ کس قدر خوش تھا۔ جب اسے پتہ چلا کہ اسے داخلہ مل گیا ہے خوشی کے مارے وہ اچھل پڑا۔ اسے ایسا لگا کہ پورے عالم کی خوشیاں اس کے دامن میں سمٹ گئی ہوں۔ اس کی آنکھوں سے آنسو جھلملانے لگے۔ خوشی اور غم کے دونوں خوشی نئی منزل کی اور غم والدین سے جدائی کا۔

یہی وہ جگہ تھی جہاں سے اس نے پہلی بار کالج کو دیکھا تھا۔ کتنا حسین اور پیارا لگ رہا تھا سرسبز شاداب، ریگستان میں نخلستان کی طرح جس کا ایک ذرہ قدرت کی صناعی کا مظہر تھا۔

ان خبروں کے نتیجے میں جب ہم اسپتال سے فارغ ہو کر اپنے کمرے میں داخل ہوتے ہیں تو وہاں عجب سماں ہوتا ہے۔ ایسے ایسے نقصانات اور محرومیوں کا شکار ہونا پڑتا ہے کہ جن کا دوبارہ معمول پر لانا کئی ہفتے لیتا ہے دن نہیں۔ یقیناً آپ ان خبروں کے بارے میں کچھ معلوم کرنے کی خواہش رکھتے ہونگے یہ خبریں زیادہ تر ہمارے اپنے روم پارٹنرز ہی سناتے ہیں۔ ان خبروں کے بلیٹن دن میں چار پانچ بار ضرور ہوتے ہیں۔

ایک خبر آتی ہے۔ ناصر احمد! وہ تمہارے P T شوز فلاں بھائی جان لے گئے ہیں اور تمہارے P C C آج میں نے لئے ہیں۔ اگلے بلیٹن میں ہمیں اپنی خاکی پینٹ اور کیپ بیرٹ کی روانگی کی اطلاع موصول ہوتی ہے۔ ایک تو بیماری کا غم اور اس کمزور دل کو اوپر سے اتنی بری خبریں سنائی جاتی ہیں جن سے اندر ہی اندر دل کڑھتا ہے۔ جب بیماری سے شفاخانے کے بعد اپنے کمرے میں آتے ہیں تو کمرے کی جغرافیائی حدود تو برقرار پاتے ہیں مگر ظاہری حالت بدترین ہوتی ہے اپنی الماری میں دیکھتے ہیں تو کوئی چیز نظر نہیں آتی۔ اور اپنے بستر، کرسی، شوریک اور میز سے بالترتیب تولیے، گدی، جوتے اور کتابیں غائب پاتے ہیں۔

جیومیٹری بکس کا "بکس" تو وہیں ہوتا ہے
مگر اس کے اندر کچھ بھی نہیں ہوتا۔

فوراً ان چیزوں کی تلاش شروع کر دی جاتی ہے ہمارے روم پارٹنرز ایک بڑی مہربانی کرتے ہیں۔ اور وہ یہ کہ ہمیں ان سے یہ ضرور معلوم ہوتا ہے کہ فلاں چیز کس کے پاس۔ اس لئے ہم بکھری ہوئی چیزیں اکھٹا کرنے کی بھرپور کوشش کرتے ہیں۔

چھ سات دن کے اندر اندر ہم اس قابل ہو جاتے ہیں کہ اپنی الماری میں کچھ نہ کچھ رکھ سکیں۔ کیا ہوا جو پوری چیزیں نہیں۔ آدھی تو ہیں نہ۔ یہی غنیمت ہے۔

بیماری سے ہر کوئی بچتا ہے مگر جب بیماری کے ساتھ ایسی تیمارداری سے بھی ہمکنار ہونا پڑے تو یقیناً کوئی بھی بیمار ہونے کا نام نہیں لے گا۔ شاید ایسے ہی ہمدردوں سے گھبرا کر غالب نے کہا تھا کہ

پڑیئے گر بیمار تو کوئی نہ ہو تیماردار
اور اگر مر جایئے تو نوحہ خواں کوئی نہ ہو

خونِ رگِ معمار کی گرمی سے ہے تعمیر
میخانۂ حافظ ہو کہ بتخانۂ بہزاد
بے محنتِ پیہم کوئی جوہر نہیں کھلتا
روشن شررِ تیشہ سے ہے خانۂ فرہاد

- اقبال

کیڈٹ ناصر احمد
جماعت یازدہم

پڑیئے گر بیمار

قدرت نے ہمیں بخار میں مبتلا کیا تو وہ بھی ایسے وقت جب کہ میٹرک کے سالانہ امتحان میں صرف ۶ دن باقی تھے۔ مجبوراً اور لازمی طور پر ڈسپنسری میں داخل ہونا پڑا۔ نیز بخار کے عالم میں اپنی قسمت پر رونا آتا تھا۔ مصیبت تو یہ تھی نویں میں کچھ زیادہ اچھے نمبر آگئے تھے جس کی وجہ سے اس بار بھی اچھے نمبر لانے کی خواہش ذہن میں خود بخود بیدار ہوگئی تھی۔ مگر اب اپنی ان خواہشات کا گلہ گھٹتا ہوا نظر آتا تھا۔ اسپتال میں یعنی بیماری کے عالم میں جو مشکلات پیش آتی ہیں ان سے ہر شخص بخوبی واقف ہے اس لئے ان کا ذکر بے فائدہ اور غیر اہم بات ہے مگر ایک مصیبت جس نے ہمیں شکل میں مبتلا کیا وہ تھی "تیمارداری" یقیناً آپ حیران ہوں گے کہ تیمارداری تو مریض کے دل کو بہلانے اور تسلی دینے کے لئے کی جاتی ہے پھر یہ مصیبت کیوں؟

بستر پر لیٹے ہوئے تھے اپنے دوستوں کا ایک ہجوم ہمارے بستر کے چاروں طرف آکے کھڑا ہو جاتا اور ہم سب سے باری باری مصافحہ کرتے۔

ایک صاحب نے پوچھا۔ "ارے ناصر! تم یہاں کیسے؟ خوب پروگرام بنایا ہے امتحان کے لئے تیاری کرنے کا اس بار تو سب کو پیچھے چھوڑ جاؤ گے۔" ہم ایک تو بیمار اور اس پر امتحان کا خوف۔ جب ہمارے ہمدرد ہم سے یہ بات کریں تو پھر ہم مسکرا کے ہاں کہنے کے سوا کر بھی کیا سکتے ہیں۔

ایک دوست نے آتے ہی پوچھا "کیا ہوا ہے"، ہم نے کہا کہ بخار ہے' انہوں نے جب ماہرانہ انداز میں نبض ٹٹولی تو کہنے لگے۔ آپ تو بالکل ٹھیک ہیں۔ بخار وغیرہ تو نام کو نہیں ہے۔ حالانکہ ہمیں اس وقت تیز بخار تھا۔ ان صاحب کے جانے کے بعد جب کہ ہمارا بخار تقریباً اتر چکا تھا ایک اور صاحب آئے کہنے لگے بھئی تم کہاں؟ ہم نے جواباً کہا کہ بخار ہوا تھا مگر اب اتر چکا ہے، انہوں نے بھی ماہرانہ انداز میں نبض دیکھی اور کہا۔" نہیں یار تمہیں تو ابھی بھی کافی بخار ہے۔" جواباً خاموشی اختیار کرنی پڑی۔

ڈسپنسری میں داخل ہونا اگرچہ بعض افراد کی نظر میں عیاشی یا سکون کا ذریعہ ہوتا ہے مگر ہمارے لئے معاملہ بالکل الٹ ہے۔ ایک تو چوبیس گھنٹہ "تیمارداری" ہی ہوتی رہتی ہے جو ہمارے لئے ایک مصیبت سے کم نہیں اور دوسرے ہمیں کچھ ایسی خبریں سننی پڑتی ہیں جو تیمارداری کے لئے آنے والے ساتھی بڑے فخریہ انداز میں بیان کرتے ہیں

درختوں کے پاس پہنچ گئے۔ اب ہم لوگوں نے طے کیا کہ ہر لڑکا الگ الگ پیڑ سے لیمو توڑے گا میں اور شفیق تو الگ ایک پیڑ سے لیمو توڑنے چلے گئے۔

بابر خان، عرفان حیدر اور فیض بھی اسی طرح الگ الگ سمتوں میں روانہ ہو گئے۔ میں نے اور شفیق نے تو کچھ لیموں توڑ لئے۔ ہاں یہ مت پوچھئے کہ اس وقت ہم پر کیا گزری تھی ہم دونوں اب دوسروں کی تلاش میں نکلے۔ کہ دیکھیں ان لوگوں نے کیا کیا۔ تھوڑے سے فاصلے پر فیض بھی مل گئے۔ انہوں نے بھی خاصی تعداد میں لیمو توڑ لئے تھے۔

اب ہم تینوں عرفان اور بابر خان کی فکر میں نکلے ہم لوگوں کو یہ کہیں نظر نہیں آرہے تھے پریشانی بڑھی کہ یہ لوگ آخر کہاں گئے۔ لیمو کا ہر درخت قریب سے دیکھا مگر وہ موجود ہوتے تو نظر آتے پھر ہم لوگ امرود کے پیڑوں کی طرف نکلے کیا دیکھتے ہیں کہ عرفان اپنا چشمہ ٹھیک کرتے جا رہے ہیں اور بڑے غور سے امرود کے پیڑوں کی طرف دیکھتے جا رہے ہیں۔ ہم لوگ سمجھے کہ کوئی عجیب چیز ہوگی جسکو یہ دیکھ رہے ہیں میں آگے بڑھا اور عرفان سے پوچھا بھائی اتنے غور سے کیا دیکھ رہے ہو ان کو تو پہلے ہی غصہ آرہا تھا اور اب جو میں نے کہا تو مجھ پر برس پڑے کہ دیکھ نہیں رہے کہ میں ایک گھنٹہ سے مسلسل لیمو تلاش کر رہا ہوں۔

یہ سننا تھا کہ ہم تینوں اتنے زور سے ہنسے کہ قبرستان سے مردے بھی اٹھ گئے ہوں گے یہ کیفیت جب عرفان نے دیکھی تو ہکا بکا رہ گئے اور پھر امرود کے پیڑ میں لیمو تلاش کرنے لگے ہم لوگوں کو مسلسل ہنسی آرہی تھی۔

پھر ان کو بغیر بتائے ہوئے کہ یہ امرود کا پیڑ ہے ہم لوگوں نے اپنے لیمو ان کے حوالے کر دیئے۔ اب بابر خاں کی تلاش میں نکلے ہر طرف ڈھونڈا لیکن نظر نہیں آئے آخر ہم آم کے پیڑوں کی طرف نکل کھڑے ہوئے تو کیا دیکھتے ہیں کہ بابر خاں اوپر دیکھ دیکھ کر اور غصہ میں خوب جی بھر کر اول فول بک رہے تھے۔ ہم لوگ قریب گئے، تو دیکھا جناب عرفان سے بھی نمبر لے گئے آپ آم کے پیڑ میں لیمو ڈھونڈ رہے تھے اس وقت تو ان دونوں حضرات کو کچھ نہ بتایا لیکن جب صبح ہم لوگ ناشتے کے لئے جمع ہوئے تو میں نے رات والا واقعہ سب کو سنایا۔ لڑکوں نے جو ایک ساتھ ہنسنا شروع کیا تو پھر ہنستے ہی رہے اور ناشتہ کا وقت بھی ختم ہو گیا۔ صرف چائے بمشکل ہی پی سکے۔

★

ہیں کواکب کچھ نظر آتے ہیں کچھ
دیتے ہیں دھوکا یہ بازی گر کھلا

— غالب

بڑے میاں نے اطمینان سے جواب دیا۔
بیگم سرتاج نے حیرانی سے پوچھا۔ "کیا آپ اس بچہ کے والد نہیں ؟"

بڑے میاں کی بھی آنکھیں پھیل گئیں انہوں نے بھی تعجب سے کہا"
"تو کیا آپ اس بچے کی والدہ نہیں ہیں"

کیڈٹ راشد رنی
جماعت دوازدہم

اس سادگی پہ کون نہ مرجائے

جو مزہ پیڑ سے پھل توڑ کر کھانے میں ملتا ہے وہ بازار سے خرید کر کھانے میں نہیں آتا۔ اس حقیقت سے لطف اندوز ہونے کے لئے ایک دفعہ ہم لوگوں نے لیمو توڑنے کا پروگرام بنایا ہمارے کالج کے احاطے میں آم لیمو اور امرود کے باغ ہیں اور یہ کچھ پاس پاس ہیں ہم لوگ پانچ لڑکے تھے۔

رات کو ٹھیک بارہ بجے ہم لوگ نکلے گرمی کا موسم تھا۔ ہر طرف سناٹا چھایا ہوا تھا ہوا چل رہی تھی اور اس سے کچھ آوازیں پیدا ہو رہی تھیں۔ جس سے ہمارے دلوں کی دھڑکنیں تیز ہو رہی تھیں۔ خیر ڈرتے ڈرتے آگے قدم اٹھاتے جاتے اور چاروں طرف نظر بھی ڈالتے جاتے تھے کہ کوئی دیکھ تو نہیں رہا ہم میں سے ایک صاحب کچھ زیادہ ہی ڈرپوک تھے تو وہ تھے جناب شفیق صاحب ہم لوگ اپنے کیمپس سے باہر نکل کر تھوڑی ہی دور گئے تھے کہ اچانک آوازیں آنے لگیں ایسا لگا جیسے کوئی ہم لوگوں کی طرف آ رہا ہے۔ اب تو ہم لوگوں کے ساتھ جو کچھ ہوتا تھا وہ تو ہوا لیکن شفیق صاحب کی سنیئے جیسے ہی ان کے کان میں آواز آئی وہ لگے کپکپانے اور وہ وہیں بیٹھ گئے۔ کہنے لگے کہ اب تو وہ مزید آگے نہیں جائیں گے۔ اب تو ہم لوگ بڑی مصیبت میں پھنس گئے۔ ہم لوگ ڈر تو رہے تھے لیکن سب ان ان کی حوصلہ افزائی بھی کر رہے تھے کہ کوئی بھی نہیں ہے۔ خیر ان کو کسی طرح سے کھڑا کیا اور چپکے چپکے آگے قدم بڑھانے لگے جب ہم لوگ جھاڑی کے پاس پہنچے تو مت پوچھئے کیا ہوا۔ ایک کتیا تھی جس نے بچے دیئے ہوئے تھے۔ اس کے بچے جھاڑیوں میں دوڑ رہے تھے تو ہم لوگ سمجھے کہ کوئی آدمی آ رہا ہے اسے دیکھ کر ہم لوگ پھر بہادر بن گئے اور آخر کار ہم پانچوں دوست

کیڈٹ فرقان الدین
جماعت یازدہم

گیند کی واپسی

بیگم سرتاج کا ہمارے محلّہ میں حویلی نما ایک بڑا سا بنگلہ ہے ان کے تمام بچے اعلیٰ تعلیم حاصل کرنے باہر گئے ہوئے ہیں آجکل وہ اکیلی اس میں رہتی ہیں غصہ تو ہر وقت ان کی ناک پر رکھا رہتا ہے۔

پچھلے دنوں کی بات ہے کہ بیگم سرتاج ایک دن خلاف معمول نو بجے تک سوتی رہیں۔ آنکھ کھل گئی لیکن نیند کا ایسا خمار تھا کہ بستر سے اٹھنے کو دل نہ چاہتا تھا۔ کھڑکی کے شیشوں سے سورج کی روشنی چھن چھن کر کمرے میں آرہی تھی اچانک ایک دھماکہ سا ہوا اور ایک گیند کھڑکی توڑتی بیگم سرتاج کے بستر پر گری۔ بیگم سرتاج تو غصہ سے لال پیلی ہوگئیں اور گیند ہاتھ میں لے کر دروازے کی طرف دوڑیں۔ دروازہ کھول کر سڑک پر دیکھا تو سناٹا چھایا ہوا تھا۔ بیگم سرتاج سوچ رہیں تھیں کہ اگر مجھے وہ بچہ نظر آجاتا جس نے یہ گیند اندر پھینکی ہے اس کے کان اچھی طرح کھینچتی اور اسے گیند بھی نہ دیتی خیر۔ بیگم سرتاج منہ میں بڑبڑاتی ہوئی دوبارہ بستر پر آکر لیٹ گئیں۔

تھوڑی دیر بعد دروازہ پر دستک ہوئی بیگم سرتاج نے دروازہ کھولا دیکھا تو ایک بچہ کھڑا تھا بچہ نے بیگم سرتاج کے کچھ کہنے سے پہلے ہی معصوم چہرہ بنا کر کہا۔

میرے ابو آپکی کھڑکی کا شیشہ لگانے آرہے ہیں، مجھے افسوس ہے کہ آپ کو میری وجہ سے تکلیف ہوئی۔

بیگم سرتاج نے سامنے دیکھا تو ایک بڑے میاں کچھ اوزار اور ایک بڑا شیشہ ہاتھ میں لئے آرہے تھے۔ بیگم صاحبہ دل میں بڑی شرمندہ ہوئیں اور بچہ کو فوراً گیند واپس کردی۔ بڑے میاں گھر میں آکر نیا شیشہ لگانے میں مشغول ہوگئے اور بچہ ادھر تو دو گیارہ ہوگیا۔

جب بڑے میاں شیشہ لگا چکے تو انہوں نے کہا۔

"بیگم صاحبہ پندرہ روپے عنایت کردیں"

کس بات کے؟

بیگم سرتاج نے حیران ہوکر پوچھا۔

"شیشہ لگانے کے"

رکنے والے تھے انہوں نے ہاسٹل میں جا کر ہی دم لیا ۔ سبحان پر جو بیتی سو بیتی لیکن آج ہمیں بھاگنے کا مزا آ گیا ۔

سبحان اللہ اساتذہ کی بڑی عزت کرتے ہیں لیکن اپنی حرکتوں سے باز پھر بھی نہیں آتے جب بھی کوئی ٹیچر کلاس میں آتا ہے تو یہ الٹی سیدھی حرکتیں ضرور کرتے ہیں ایک دفعہ ایک ٹیچر آئے سبحان نے حسب معمول بکری کی آواز نکالی ۔ پہلے تو انہوں نے نظرانداز کر دیا ۔ لیکن آواز پھر کلاس میں گونجی ۔ استاد صاحب نے ان کی اصلاح کے لئے دو تھپڑ رسید کرنا چاہے اس سے پہلے کہ وہ مارتے سبحان اللہ پنجوں پر ٹاپتے کلاس سے باہر ہو لئے ۔ استاد صاحب نے بھی شاید پاگل سمجھ کر چھوڑ دیا ۔

سبحان اکثر پی ٹی پیریڈ سے غیر حاضر رہتے ہیں اور کرتے یہ ہیں کہ اپنے روم پارٹنر کو کمرے کو تالا لگانے کے لئے کہہ دیتے ہیں اور خود مزے سے سو جاتے ہیں تاکہ اگر کوئی پیٹی آفیسر آئے تو اسے معلوم نہ ہو اور یوں پی ٹی سے بھی بچ جائیں اور ایکسٹرا ڈرل (سزا) سے بھی بچ جائیں ۔

ایک دفعہ وہ اسی طرح سوئے ہوئے تھے ۔ پیٹی کا وقت ختم ہوا ۔ روم پارٹنر نے دروازہ کھولا تو انہیں کمرے میں امونیا گیس کی بدبو محسوس ہوئی ۔ بڑے پریشان ہوئے کہ آخر کون یہاں کیمسٹری کے تجربات کر رہا ہے ۔ ادھر ادھر دیکھا تو معلوم ہوا کہ کوڑے کرکٹ کی بالٹی سے بدبودار پانی رس رہا ہے ۔ بڑا غصہ آیا لیکن سبحان اللہ کو کیا کہتے صرف اتنا کہا کہ یار ! تھوڑا برداشت کر لیا ہوتا

ہماری بھی بدقسمتی دیکھئے کہ نویں کلاس کے بورڈ کے امتحانات شروع تھے اور ہمیں ان کا روم پارٹنر بنا دیا گیا ۔ اسلامیات کے پرچہ سے ایک دن پہلے سبحان کو پتا نہیں کیا سوجھی میں اور میرا دوسرا روم پارٹنر قیلولہ فرما رہے تھے کہ اتنے میں سبحان اللہ آئے اور چپکے سے سیاہی کی دوات اٹھا کر ہمارے منہ پر ڈال دی ۔ ہم سے برداشت نہ ہوا تو انہیں بھی سیاہی سے نیلا کر دیا بورڈ کا نتیجہ نکلا تو سبحان اللہ کو چھ میں سے دو مضامین میں پاس پایا ۔ ان کی اس کارکردگی اور ایسے ہی دوسرے کارناموں پر انہیں کالج سے رخصتی کا اعزاز ملا سبحان نے کالج چھوڑ دیا ۔ ہمیں خوشی بھی ہوئی لیکن غم زیادہ ہوا ۔ خوشی اس بات کی وہ ہمارے کالج کو بدنام کرانے پر تلے تھے ۔ سو اس بدنامی سے بچے ۔

غم اس بات کا کہ سبحان اللہ کی وجہ سے ہر دم جو شغل رہتا تھا ۔ ختم ہو گیا ۔

بسکہ دشوار ہے ہر بات کا آساں ہونا
آدمی کو بھی میسر نہیں انساں ہونا

— غالب

صرف ایک ہی دفعہ کپڑے دھلواتے ہیں اور دھوبی کی گاڑی صرف ان کے کپڑوں ہی سے بھر جاتی ہے۔

دوپہر کا کھانا کھانے کے بعد وہی موٹی ایڑی والے جوتے پہنے، جو سوتے ہیں تو پھر فرسٹ پریپ سے پہلے اٹھنے کا نام ہی نہیں لیتے اس لئے پریپ میں ہمیشہ دیر سے بیٹھتے ہیں پڑھنے سے تو انہیں دور کا بھی واسطہ نہیں۔ پریپ کے دوران بھی انکے جوتوں کی سریلی آواز سنائی دیتی ہے۔

سبحان اللہ بڑے نڈر ثابت ہوئے ہیں انہیں نہ کسی پریفیکٹ کا، نہ سیکشن لیڈر کا، نہ ہاؤس ماسٹر کا حتیٰ کہ پرنسپل تک کا ڈر نہیں۔ اس لئے تو رات کو دو بجے اٹھ کر چہل قدمی کرتے ہیں اور پریپ میں گھومتے پھرتے ہیں۔

ایک دن ایسا ہوا کہ سب لڑکے پریپ کر رہے تھے اور سبحان نہا رہے تھے۔ اتنے میں پرنسپل صاحب آگئے۔ سبحان اللہ کی کرسی خالی دیکھی تو پوچھا یہ کہاں ہیں۔ روم پارٹنر نے جواب دیا کہ نہا رہے ہیں پرنسپل صاحب باتھ روم گئے سبحان کو بلایا۔ لیکن کوئی جواب نہ ملا آخر ایک لڑکے کو دیوار سے چڑھ کر باتھ روم میں جانے کا حکم دیا۔ سبحان دروازے کے ساتھ کان لگائے کھڑے تھے۔ پرنسپل کو دیکھا تو بھاگ کھڑے ہوئے۔ پرنسپل صاحب بھی ان کی اس حرکت پر ہنس پڑے۔

سبحان ہاتھ چلانے میں بھی بڑے ماہر ہیں۔ ایک دفعہ ہمارے پریفیکٹ نے انہیں سزا دی سبحان سے نہ رہا گیا اٹھے اور اٹھ کر جوابی کارروائی کی اور پریفیکٹ کی عزت کو خاک میں ملا دیا۔

ہمارے کالج میں دینی تعلیم کا بھی انتظام ہے رات کو عشا کی نماز کے بعد درس قرآن پاک ہوتا ہے سبحان اللہ بھی ایک دن غلطی سے آگئے اور ایک کونے میں پہلا سپارہ لے کر بیٹھ گئے نہ جانے انہیں کیا سوجھی کہ مرغ کی آوازیں نکالنا شروع کر دیں۔ مولوی صاحب پہلے تو یہ سمجھے کہ ان کے گھر کا مرغ بول رہا ہے۔ اتنے میں پھر ایسی ہی آواز آئی۔ مولوی صاحب نے ادھر ادھر دیکھا تو معلوم ہوا کہ سبحان اللہ آوازیں نکال رہے ہیں۔ بڑا غصہ آیا اور مارنے کے لئے اٹھے ابھی انہوں نے ہاتھ اٹھایا ہی تھا کہ سبحان نے پہلے ہی ان کے ایک چپت رسید کر دی اور مسجد کی طرف بھاگ لئے اب آگے آگے سبحان اللہ دوڑ رہے ہیں اور پیچھے پیچھے مولوی صاحب ہم نے ہمیشہ مسجد میں لوگوں کو نماز پڑھتے دیکھا ہے لیکن خدا کے گھر میں دوڑ کا یہ مقابلہ پہلی دفعہ نظر آیا۔

ایک مرتبہ سبحان صاحب پی ٹی کرنے کیلئے تشریف لائے ہفتہ کا دن تھا اور اس دن ہم کالج کی حدود سے باہر تین میل تک بھاگتے ہیں۔

سبحان اللہ کو شاید معلوم نہ تھا کہ آج "اوڈرن اینڈ واک" ہے اس لئے تشریف لے آئے ابھی گیٹ سے تھوڑی دور تک بھاگے تھے کہ سبحان سے نہ رہا گیا اور قطاروں کو توڑتے بغیر اجازت واپس بھاگ لئے ہمارے پریفیکٹ نے جو دیکھا تو وہ بھی ان کے پیچھے ہو لئے۔ پی ٹی آفیسر کو اپنی اس بے عزتی پر بڑا غصہ آیا اور وہ بھی سبحان کے پیچھے بھاگنے لگے۔ لیکن سبحان اللہ کہاں

چڑھایا مگر دوسرے دن پلاسٹر پھٹ گیا اور پھر ہماری ہماری آنکھوں کے سامنے اسے گولی ماردی گئی۔

اب گھوڑوں کی کمی کے باعث بوم والدین پر ایک گھوڑے پر دو آدمی سوار ہوتے تھے یعنی ایک کے بعد دوسرا بدلتا تھا۔ پھر بھی اللہ کے فضل سے کامیاب رہے۔ ارے صاحب میں اپنے ایک ساتھی کی بات تو بتانا ہی بھول گیا یہ ہیں ہمارے دوست شیر افضل انہوں نے خود ایک گھوڑی کی تربیت کی اس گھوڑی کا نام مدھو بالا ہے۔ شیر افضل کو بھی گھوڑے کا خطاب ملا ہوا ہے۔ اس گھوڑے کو گھوڑی سے بہت محبت تھی اور گھوڑی کو بھی اس گھوڑے سے۔ وہ صرف شیر افضل نامی گھوڑے کو ہی اپنی پیٹھ پر سواری کرنے دیتی تھی۔ شیر افضل یہ کہنے پر مجبور ہو گیا تھا کہ اگر یہ گھوڑی میرے علاوہ کسی اور کو دی گئی تو میں خود بھی مر جاؤں گا اور گھوڑی کو بھی مار دوں گا۔

کیڈٹ ناصر محمود
جماعت یازدہم

سُبحان اللہ

گوری رنگت، بندر جیسے بال، ناک ذرا اندر کو دھنسی ہوئی۔ نہایت ہی سمارٹ کیڈٹ ہیں لیکن وردی ڈھیلی ڈھالی پہنتے ہیں اور ایک کندھا جھکا کر چلتے ہیں ہمیشہ N.C.C کے موٹی ایڑی والے جوتے پہنتے ہیں جوان کے وزن سے کہیں زیادہ بھاری ہیں۔ یوں معلوم ہوتا ہے جیسے کسی نے ایک ڈوری کے ساتھ وزنی گیند لٹکا دی ہو۔

ان میں بے شمار خوبیاں ہیں بال ہمیشہ خشک رہتے ہیں صرف ہفتہ کو نہاتے ہیں دن میں ایک ہی دفعہ منہ ہاتھ دھوتے ہیں۔ ان کے بدن سے ایک عجیب سی بو آتی ہے۔ اسے بدبو کہیے یا خوشبو کیونکہ انہیں جوں ہی پسینہ آتا ہے اس پر فوراً پوڈر چھڑک دیتے ہیں۔ پسینہ کی بدبو اور پوڈر کی خوشبو مل کر ایک ایسا معجون مرکب تیار کرتی ہیں کہ نہ پسینہ کی بدبو اپنی اصل حالت میں رہتی ہے اور نہ ہی پوڈر کی خوشبو۔ کپڑے دھونے سے انہیں چڑ ہے۔ مہینہ میں

THE RIDING TEAM

SANDICATE

ANARKALI

SANGHI

GULNAR

MADUBALA

TURKHAM

JAKRANDA

???

NEELAM

ہمارے کالج میں یوں تو بہت ساری ٹیمیں ہیں مگر جو بات شہ سواری کی ہے کسی اور میں نہیں یہ البیلی اور نرالی سج دھج کی مالک ہے انداز شاہانہ بھی ہے اور فقیرانہ بھی میں اس ٹیم کا ایک پرانا سوار ہوں اس ٹیم کو اپنے کارنامے دکھانے کا موقع سال میں ایک دفعہ "یوم والدین" پر ہی ملتا ہے یوں تو یہ مرحلہ صرف چند گھنٹوں میں طے ہو جاتا ہے مگر ان چند گھنٹوں کے لئے مہینوں پہلے پاپڑ بیلنے پڑتے ہیں سوار اور گھوڑے ایک دوسرے کے لئے لازم وملزوم ہیں حالانکہ ملتے تھوڑی دیر کے لئے ہیں تھوڑی دیر صبح اور تھوڑی دیر شام - گھڑسوار کو اتنا لگاؤ ہو جاتا ہے کہ ہر وقت وہ گھوڑے کی باتیں کرتا ہے چنانچہ دوسرے لڑکے اسے بھی گھوڑے کے نام سے مخاطب کرتے ہیں - مجھے بھی گھوڑے کے لقب سے نوازا گیا ہے اور آج بھی یہ لقب میرے سینے پر کندہ ہے اب آپ کو گھوڑوں سے میری رشتہ داری کی وجہ سمجھ میں آگئی ہوگی -

یوم والدین کی تیاری میں بہت سے افسوس ناک واقعات بھی پیش آئے - لازمی ہے واقعہ تو گھوڑے کا ہے - بتاؤں گا خود جو گھوڑا کہلایا ارے صاحب! پہلے ایک گھوڑی کی بات ہو جائے یہ گھوڑی برق رفتار کہلاتی تھی - پچھلے سال یوم والدین پر میں اس گھوڑی پر سوار تھا - اس دفعہ یوم والدین سے پہلے ہم نے ندی پر جانے کا پروگرام بنایا اس گھوڑی پر ہمارا ایک ساتھی سوار تھا وہاں کسی کو دیکھتے ہی کسی کا لفظ کس کے لئے استعمال ہوا ہے - آپ سمجھ گئے ہوں گے (مجھے) اس نے گھوڑی کو سرپٹ دوڑا دیا - اچانک کسی گڑھے میں پاؤں پڑنے سے گھوڑی کی ٹانگ ٹوٹ گئی اور اسے گولی ماردی گئی -

اب گھوڑی کے بعد اچانک گھوڑے کا ذکر! ارے صاحب مت پوچھیے - چلئے بتا دیتا ہوں - "اسپٹنک" کالج کا بہترین گھوڑا تھا - لمبا چوڑا اور سیاہ رنگ کا ہمیشہ کپتان یا بہترین سوار اس پر سوار ہوتا تھا - اس سال یوم والدین سے کچھ پہلے موسم بڑا خوشگوار تھا مگر نہ جانے کیوں دل بجھا بجھا سا تھا عجب بوجھل پن طاری تھا - ہم لوگ گھڑسواری ایک وسیع میدان میں کرتے تھے - ہوا چل رہی تھی - گھوڑوں کو گرم کرنے کے بعد پہلے ایک لڑکے نے گھوڑے پر جست لگائی - کامیاب رہا پھر دوسرے نے پھر تیسرے نے - یہ گھوڑا اسپٹنک تھا - اور اس پر ہمارا ایک ساتھی فرحت سوار تھا - گھوڑا دو جمپ میں کامیاب رہا مگر جب تیسری جمپ پر پہنچا تو زمین ہموار نہ ہونے کی بنا پر ہڈی ٹوٹ گئی - آواز پر ہم لوگ چونکے اور دیکھا کہ اس کی ایک ٹانگ زمین سے اوپر اٹھی ہوئی ہے یہ بڑا دردناک منظر تھا - فضا غم زدہ ہو گئی تھی فرحت الگ پریشان تھا گھوڑے کا سائیس جس نے اسکی پرورش اپنے بچوں کی طرح کی تھی روتا ہوا دوڑا اس کے الفاظ ملاحظہ ہوں جو اس کے جذبات کی ترجمانی کرتے ہیں - "او میرے گھوڑے دی لت ٹٹ گئی او میرے ...." اس آواز نے فضا کو اور افسردہ کر دیا - ہم سب لوگ گھوڑوں سے اتر گئے اور گھوڑے کی لگام پکڑ کر اصطبل کی طرف بڑھے کچھ لڑکے سائیس رحمت علی کو تسلی دینے لگے ہم لوگوں پر اس واقعہ کا اتنا اثر ہوا کہ ہم ناشتہ بھی ٹھیک سے نہ کر پائے، فرحت اپنے آپ کو مجرم سمجھتے ہوئے رو دیا - ڈاکٹر نے گھوڑے کا معائنہ کیا اس کی ٹانگ پر پلاسٹر

چند آنکھوں والے سامعین کو کٹی ہوئی دم نظر آ گئی اور تجویز مسترد ہو گئی۔ خدا کا شکر ہے بغیر کسی کانفرنس کے قدرت نے ہم سے دم واپس لے لی۔ ورنہ ہم ساری زندگی دم ہلاتے اور آخر کار دم دبا کر عدم کی طرف بھاگ جاتے۔ سہ

ہم کو معلوم ہے اس دم کی حقیقت لیکن
دل کے بہلانے کو انوار خیال اچھا ہے

کیڈٹ سہیل مسعود
جماعت دوازدہم

وہ صبا رفتار

جب سے انسان ترقی یافتہ ہوا یا آپ یہ کہہ لیجیے ترقی یافتہ قرار پایا اور آپ یوں بھی کہہ سکتے ہیں کہ ترقی کی راہ پر گامزن ہوا۔ ویسے سمجھانے کا یہ طریقہ بالکل جدید ہے سمجھ جائیے ورنہ دوسرا طریقہ استعمال کیا تو آپ آگے بڑھنے سے گریز کریں گے۔ پہلے میں سواری کا ذکر کرنا مناسب سمجھوں گا۔ ہر دور میں انسان کو آمد و رفت کی تکالیف سے دوچار ہونا پڑا۔ قریب جانا ہوتا تو پیدل چلنے پر ہی اکتفا کیا جاتا۔ اور دور کے فاصلے کے لیے سواری کی ضرورت محسوس ہوتی۔ آپ سوچ میں پڑ گئے ہوں گے کہ جب ذرائع آمد و رفت محدود تھے تو ایک جگہ سے دوسری جگہ جانے کی ضرورت ہی کیا تھی تو آپ نے یہ تو ضرور سنا ہوگا حرکت میں برکت ہے، اس کہاوت کے بارے میں شیخ سعدیؒ کا قصہ آپ کو معلوم ہونا چاہیئے۔ یوں تو ہر زمانے میں سواری کے لیے مختلف جانور استعمال ہوتے آئے ہیں مثلاً اونٹ، بیل، ہاتھی اور گھوڑے وغیرہ اس وقت میں آپکو جس جانور کے بارے میں بتاؤں گا وہ ایک پہلو سے میرا رشتہ دار بھی ہے وجہ پھر بتاؤں گا۔ وہ ہے گھوڑا۔ گھوڑے کے بارے میں تقریباً سب لوگ جانتے ہیں اس جانور کے قصے کتابوں میں، فلموں میں اور اکثر حقیقت میں پائے جاتے ہیں۔ جتنا اس کا مالک اس سے محبت کرتا ہے یہ بھی اس سے کچھ کم نہیں کرتا۔ اگر میں نے دوسروں کے قصے سنانے شروع کیے تو آپ کہیں گے سنے ہوئے ہیں یا آپ غلط بھی ثابت کر سکتے ہیں اس لیے میں آپ کو اپنی آپ بیتی سناتا ہوں یہ ساری باتیں میرے کالج سے وابستہ ہیں میرے کالج کا نام گرامی "کیڈٹ کالج پٹارو ہے"۔ کیڈٹ کالج کا نام دیکر میں نے رعب بٹھا دیا ہے۔ اب میں ساری باتیں بڑی شان سے بتاؤں گا۔

نیچے آجاتی اور تکلیف ہوتی آنکھ کھل جاتی اور نیند حرام
ہو جاتی۔

کالج میں اگر دم کی اہمیت بڑھ جاتی تو عجیب
تماشے ہوتے سب سے لمبی دم والا سینیئر انڈر آفسر ہوتا
اور سب سے چھوٹی دم والا داخلے سے محروم ہو جاتا
دموں کی تراش خراش پر زور دیا جاتا اور ٹیلرنگ
شاپ کے معنی بدل جاتے۔ ہیر کٹ کی طرح ٹیل کٹ کا
عذاب بھی نازل ہوتا۔ کریڈٹ ڈسکریڈٹ کا چکر
چلتا۔ ہپی دموں والے سزا پاتے اور گنجی دم رکھنے والوں
کو اعزاز ملتا۔ ہر طرف کیڈٹوں کی ہلتی ہوئی دمیں
دیکھ کر کتے بارہ برس کا ریکارڈ توڑ دیتے اور مارے

شرم کے بارہ منٹ میں اپنی دم سیدھی کر لیتے بلکہ ممکن ہے
دم کٹی لومڑی کی طرح ایک کانفرنس طلب کر لیتے۔ آپ
نے دم کٹی لومڑی کا قصہ تو سنا ہوگا۔ ایک دفعہ ایک
لومڑی ایک جال میں پھنس گئی۔ بہت زور لگایا تو جال
سے باہر آ گئی لیکن اس زور آزمائی میں دم گنوا بیٹھی۔
جان تو بچ گئی لیکن دم سے محرومی عذاب جان بن گئی
کئی دن تک اپنے بھٹ میں چھپی رہی آخر کار
کسی طرح آل فارسٹ دم کانفرنس طلب کی۔ ایک
درخت کی اوٹ میں کٹی ہوئی دم چھپا کر ایک
دھواں دھار تقریر کی دم کے نقصانات بیان کئے
اور یہ تجویز پیش کی کہ ہر لومڑی اپنی دم کٹوائے لیکن

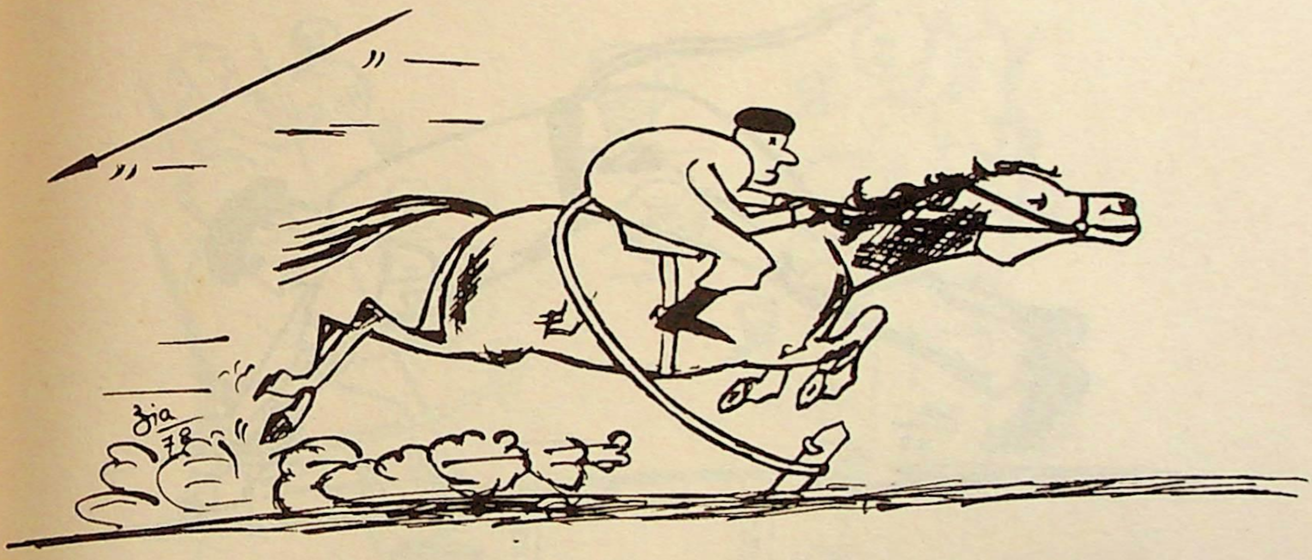

"!!??..."

جماعت میں سات گھنٹے پونچھ کے ساتھ ڈیسک پر بیٹھے رہنا خودکشی کے مترادف ہوتا۔ لیکن امتحان میں نقل کرنے والوں کو تیسرا ہاتھ مل جاتا نگراں کی نگاہیں چہرے اور لکھنے والے ہاتھوں پر جمی ہیں لیکن دم کے ذریعے بیخوف وخطر کارتوس چلائے جا رہے ہیں۔

پر بیپ (   ) میں سفید لباس پہنکر ہم یقیناً چاند کی مخلوق معلوم ہوتے ڈیڑھ ڈیڑھ گھنٹے دم سمیت کرسی پر بیٹھتے تو دم نکل جاتا تجربہ گاہ میں کیا ہوتا ایک نے تیزاب کی بوتل اٹھائی دوسرے کی دم پر دانستہ یا نادانستہ چند قطرے ٹپکا دیئے۔ ایک طرف ہائے کی صدائیں دوسری طرف قہقہوں کی آوازیں۔ اور تیسری طرف گرجدار آواز سنائی دیتی کیا شور ہو رہا ہے؟ اپنی دموں کی حفاظت نہیں کر سکتے۔ دمیں سمیٹ کر کام کرو۔

اور جناب ایکسٹرا ڈرل میں جو کچھ ہوتا وہ نہ پوچھئے۔ چھٹی کا دودھ کیا بارھویں کا دودھ یاد آجاتا تو کم تھا۔ سائیڈ رول بیک رول اور فرنٹ رول کرتے ہوئے دم کی جو درگت بنتی وہ تو بنتی خود صاحب دم کا کیا حال ہوتا۔ اور ستم بالائے ستم یہ کہ چیف صاحب بات بات پر دم ہلانے کا حکم دیتے۔ ورنہ بوٹ کی ایڑی سے دم دبا دیتے جو گلا دبا دینے کے مترادف ہوتا۔

رات کو شب خوابی کے لباس میں دم کہاں چھپائی جاتی کروٹ بدلتے تو دم جسم کے کسی حصے کے

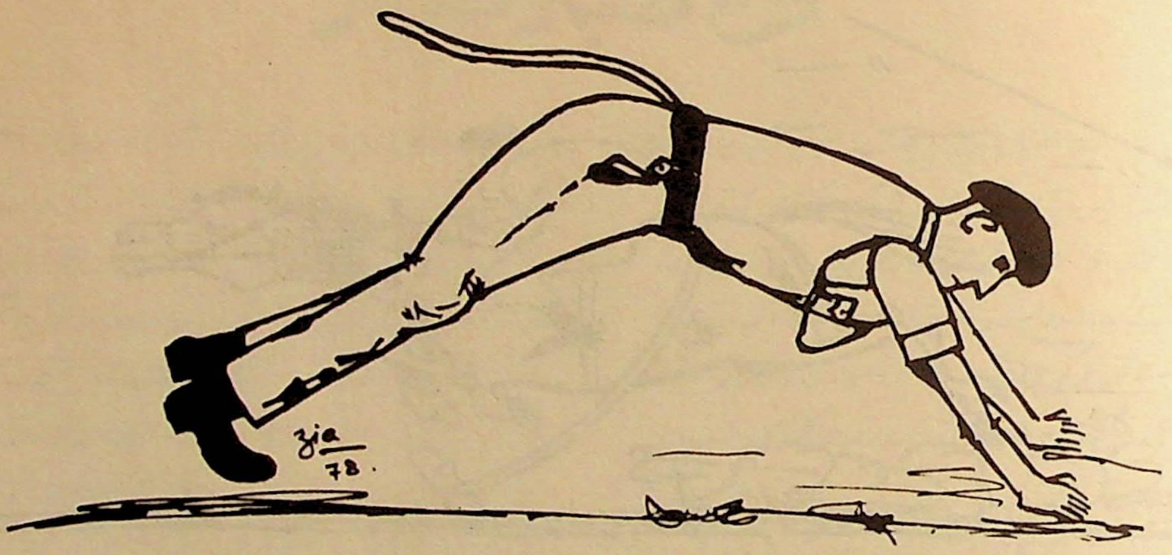

"REASON : FORGOT HIS TAIL-COVER"

ایک لڑکے نے اس سے کہا کہ مولانا دم ہوتی تو وہ کچھ ہوتا کہ آپ تصور بھی نہیں کر سکتے۔ اس طالب علم نے پھر معصومیت سے پوچھا بھئی کیا ہوتا این؟ پھر دہی کیا ہوتا؟ اچھا ذرا تصور کیجئے اگر انسانوں کے دم ہوتی تو بحیثیت کیڈٹ آپ کے لئے کیا مسائل در پیش ہوتے۔

بھائی سب سے پہلے تو ہماری وردیاں نئی بنتیں اور دم کے غلاف کے لئے ڈیڑھ گز نہ سہی ایک گز کپڑا تو ضرور لگتا اور جب اس غلاف سمیت آپ پریڈ گراونڈ پر کھڑے ہوتے تو ڈریسنگ ہاتھ سے لینے کی بجائے پونچھ یعنی کہ دم سے لیتے اور ہم کو جو آرڈر ملتا وہ یوں ہوتا "دائیں سے پونچھ کھڑی کر لے۔ صف سیدھی"

پریڈ کرتے ہوئے کوئی شرارت کرتا تو ایک پونچھ گھما کر مارتا اور سب شرارت دھری رہ جاتی۔ پھر زبان میں ایک نئے محاورے کا اضافہ بھی ہو جاتا "آدمی کی طرح پونچھ مارنا جس طرح ہے گدھے کی طرح دولتی جھاڑنا"

اب آیئے میس کی طرف ... دم کے ساتھ کھانا کھا لینا ہی کمال ہوتا۔ کرسیوں کے پچھلے حصوں میں یہ گنجائش رکھنی پڑتی کہ ہر ایک کی دم آسانی سے حرکت کر سکے۔ اس سے فائدہ بھی ہوتا مثلاً دونوں ہاتھوں میں چھری اور کانٹا لئے کھانے میں منہمک ہیں اچانک پانی کی ضرورت محسوس ہوئی دم ہلائی اور گلاس اٹھا لیا۔ پشت کی میز پر بیٹھے ہوئے کسی ساتھی نے مرغے کی ٹانگ پیش کی دم بڑھا کر قبول کر لی۔

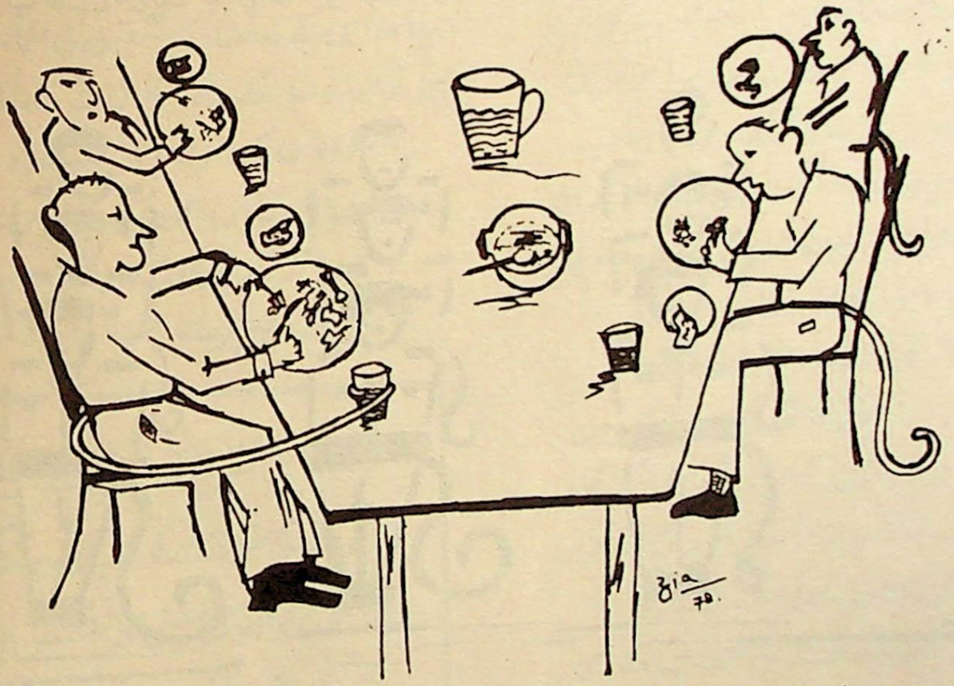

IN THE MESS : 'WORKING WITH THREE HANDS'.

کیڈٹ انوار الٰہی
جماعت دوازدہم

دُم ہوتی تو کیا ہوتا

علم حیوانیات (Zoology) کا گھنٹہ تھا اور موضوع تھا نظریہ ارتقا، جب ہمارے استاد نے بتایا کہ ڈارون کہتا ہے کہ انسان بندروں کی نسل سے ہے اور بندار ہیں اسکی پونچھ یعنی کہ دم ہوتی تھی جواب گھٹ کر ایک ہڈی رہ گئی ہے اور اسے (Coccyx) کہتے ہیں تو اچانک ایک لڑکے نے کھڑے ہو کر پوچھا "سر اگر دم ہوتی تو کیا ہوتا" استاد تو استاد ہم بھی چونک پڑے اور غور سے اس طالب علم کو دیکھنے لگے کہ اس نے کیا پوچھا۔ ! دُم ہوتی تو کیا ہوتا؟ استاد صاحب تو ٹال گئے بعد میں

"دُم دامنے سے پونچھ سیدھی کر کے ۔ صف سیدھ"

دن تک جاری نہیں رکھ سکتے، اس کے لئے عزم بلند کی ضرورت ہے اور سر شاہین ہی کلاہ کا سزاوار ہوتا ہے۔

برہنہ سر ہے تو عزم بلند پیدا کر
یہاں فقط سر شاہیں کے واسطے ہے کلاہ

ان کے علاوہ بھی اقبال نے شاہین سے بہت سے تصورات وابستہ کئے ہیں لیکن اب تک ہم نے جن بنیادی صفات کا تجزیہ کیا ہے وہ عقابی روح کی حقیقت کو کافی حد تک اجاگر کر دیتے ہیں۔ اب ہمیں دیکھنا ہے کہ جوانوں میں عقابی روح کے پیدا ہونے سے کیا اثرات مرتب ہوں گے۔

اوپر کی بحث سے معلوم ہو چکا ہے کہ عقابی روح سے مراد نصب العین کی بلندی اس کے حاصل کرنے کے لئے مسلسل جدوجہد اور عزم بلند ہے ہر سہ گونہ خصائص اگر آج ہمارے نوجوانوں میں پیدا ہو جائیں تو نہ صرف وہ خود اپنی ذات کی تکمیل میں کامیاب ثابت ہوں بلکہ قوم کی خوابیدہ قسمت بھی جاگ اٹھے اور اس کے لئے اقوام عالم کی صف میں عزت کا مقام پیدا ہو جائے آج افسوس اسی کا ہے کہ ہمارا نوجوان

بابر بہ عیش کوش کہ عالم دوبارہ نیست

کا نعرہ لگا رہا ہے اور جسم کی لذتوں کی دلدل میں پھنسا ہوا ہے وہ جہاں آرائی کے مقصد کو بھول کر خود آرائی کے فریب میں مبتلا ہے۔ اسے بالوں کی آرائش اور نت نئے فیشن کی نمائش سے فرصت نہیں ملتی۔ ان نوجوانوں میں جو تھوڑے بہت باشعور ہیں وہ بھی دنیا کے پست مقاصد کے لئے زندہ ہیں۔ ایک کامیاب خوشحال زندگی سے آگے ان کی سوچ مفلوج ہو کر رہ گئی ہے اگر خدا کے فضل سے جوانوں میں عقابی روح پیدا ہو جائے اور وہ ان پست مقاصد کی محدود دنیا سے نکل کر شاہین کی دنیا میں آ جائیں تو اور مسلسل مائل پرواز رہیں تو ہماری قوم کا بخت خفتہ جاگ اٹھے اور یہ زمانے بھر کی ٹھکرائی ہوئی قوم جس کی بہترین صلاحیتیں آج گھٹیا قسم کی اغراض کی کشمکش میں مضمحل ہو رہی ہیں اور جو انتشار کے خطرناک چوراہے پر کھڑی ہو کر اپنی بربادی کا سامان اپنے ہاتھوں سے تیار کئے ہوئے ہے پھر سے اس عالم کی بساط پر زندہ قوت بن کر ابھر سکتی ہے۔

اس سے انکار نہیں کیا جا سکتا کہ نوجوانوں میں ایک طبقہ آج بھی موجود ہے جن میں عقابی روح پیدا ہو چکی ہے اور وہی دراصل پاکستان کی واحد امید اور اس کے درخشاں مستقبل کی ضمانت ہے ایسے ہی نوجوانوں کے لئے اقبال نے دعا کی تھی۔

جوانوں کو مری آہ سحر دے
پھر ان شاہیں بچوں کو بال و پر دے
خدایا آرزو میری یہی ہے
مرا نور بصیرت عام کر دے

اے اہل نظر ذوق نظر خوب ہے لیکن
جو شے کی حقیقت کو نہ سمجھے وہ نظر کیا
شاعر کی نوا ہو کہ مغنی کا نفس ہو
جس سے چمن افسردہ ہو وہ باد سحر کیا

اقبال

ان کا خیال تھا کہ قوم کا روشن مستقبل نوجوانوں کے ہاتھ میں ہے اگر جوانوں کی اصلاح ہو جائے اور وہ احساس ذمہ داری اپنے اندر پیدا کر لیں تو ہماری قوم نہایت تیزی سے ابھر سکتی ہے۔ نوجوانوں میں عشق و خرد کی پاکیزگی اور قلب و نظر کی عفت اس قوم کو دوبارہ اپنے اسلاف کی راہ پر لا سکتی ہے۔

علامہ اقبال نے نوجوانوں کے لئے شاہین اور عقاب کی علامات استعمال کی ہیں وہ اپنے کلام میں شاہین کی جن صفات کا ذکر کرتے ہیں وہ دراصل نوجوانوں کی پاکیزہ صفات ہیں۔ انہیں پاکیزہ صفات کو اقبال نے اس مصرعے میں عقابی روح کہا ہے یہاں سوال پیدا ہوتا ہے کہ عقابی روح کیا ہے؟ اس کا مختصر جواب یہ ہے کہ تمام شاہینی صفات کا مجموعہ عقابی روح ہے اور جب یہ روح نوجوانوں میں پیدا ہو جاتی ہے تو انہیں اپنی منزل آسمانوں میں نظر آتی ہے ایسے نوجوان اپنی ملت کا سرمایہ اور اس کے مشعل بردار ہوتے ہیں۔ اور قوم کی سرفرازی کا باعث بنتے ہیں قوم کی حیات تو ایسے ہی جوانوں کے وجود سے وابستہ ہے۔

عقابی روح کو پوری طرح سمجھنے کیلئے شاہین سے متعلق علامہ اقبال کے تصورات کا جائزہ لینا ضروری ہے اس کے بعد ہم ان نتائج و عواقب کا جائزہ لیں گے جو نوجوانوں میں عقابی روح کے پیدا ہونے سے متوقع ہے۔

اقبال نے شاہین کی جس خوبی کا ذکر بار بار کیا ہے وہ اسکی بلند پروازی ہے شاہین کی بلند پروازی دراصل نوجوانوں کے نصب العین کی بلندی کی علامت ہے نصب العین کی بلندی ہی دراصل انسان میں کردار کی بلندی پیدا کرتی ہے اگر نصب العین اعلیٰ ہوگا تو اعلیٰ کردار وجود میں آئے گا اور اگر نصب العین پست ہوگا تو پست کردار ابھرے گا۔ اس جہان خاکی کو اپنا منتہائے مقصود قرار دینا بہرحال فکر و نظر کی پستی سے عبارت ہے یہی وجہ ہے کہ اقبال شاہین کی اس خوبی کا ذکر بار بار کرتے ہیں کہ وہ پرندوں کی دنیا کا درویش ہوتا ہے چٹانوں پر بسیرا کرتا ہے اور آشیانہ نہیں بناتا۔ یہ دراصل زمین کے رشتوں سے آزادی کا تصور ہے جو انسان کو اپنی دنیا آپ بنانے کے قابل بناتا ہے ان ارضی علائق سے رستگاری ہی دراصل شاہین کا جہان ہے اور یہی مقصد کی وہ بلندی ہے جو اقبال نوجوانوں میں پیدا کرنا چاہتے ہیں۔

عقابی روح کا اولین تقاضا یہ ہے کہ اس قوم کے نوجوان دنیا پرستی اور مادہ پرستی کے محدود تصورات سے باہر نکل کر اخلاقی اور روحانی بنیادوں پر جہان نو کی تعمیر کا آغاز کریں۔

اس عظیم مقصد کی تکمیل کے لئے مسلسل جدوجہد کی ضرورت ہے۔ ذہنی جمود اور عملی تعطل کا شکار ہو کر نوجوان طبقہ اس بڑے مقصد کے حاصل کرنے میں کامیاب نہیں ہو سکتا اس کے لئے ایک قسم کی سیمابی فطرت کی ضرورت ہے جو سکون سے ناآشنا ہو۔ اور ہمیشہ انسان کو سرگرم عمل رکھے۔ اقبال اس صفت کا اظہار شاہین کی اس بے قراری سے کرتے ہیں کہ وہ ہمیشہ اپنا خون گرم رکھتا ہے۔

جھپٹنا، پلٹنا، پلٹ کر جھپٹنا
لہو گرم رکھنے کا ہے اک بہانہ

اقبال چاہتے ہیں کہ شاہین کی یہ حرکت دوام نوجوانوں میں پیدا ہو جائے اور وہ ہمیشہ اپنے نصب العین کی تکمیل میں سرگرم عمل رہیں۔ کم ہمت لوگ اس سرگرمی کو زیادہ

کیفیت اور انسان کے لئے اس کی حیثیت ایک کامل رہبر کی سی اسی وقت پیدا ہوتی ہے جب یہ اس ذات پاک کا مسکن بن جائے۔ جسے ہم خدا کہتے ہیں

کس کام کا وہ دل ہے کہ جس دل میں تو نہ ہو
کس کام کا وہ گل ہے کہ جس گل میں بو نہ ہو

دل میں جہاں رہبری کی اعلیٰ خصوصیات پیدا ہو سکتی ہیں وہیں یہ دل انسان کی تباہی اور بربادی پر بھی آمادہ ہو سکتا ہے پھر اسکی مثال یقیناً ایک قاتل اور رہزن کی سی ہے جو انسان کو موت اور اندھیرے کے بھیانک گھاٹ اتارتا ہے۔ یہ حالت دل بھی انسان کی اپنی کوتاہیوں اور سوچ کا نتیجہ ہوتی ہے۔ اگر انسان اس دل کو حرص و ہوس اور فریب جیسی برائیوں کے سوچنے کا عادی بنائے گا تو یہی رہبر اور دوست انسان کا سب سے بڑا دشمن بن جائے گا۔

ایسا ہی اس کے گھر کو بھی آباد دیکھیو
جس خانماخراب کا یہ دل مشیر ہو

اس کا ہر مشورہ اور ہر جذبہ انسان کو صحیح راستے سے بھٹکا کر تباہی و بربادی کی راہوں پر گامزن کر دے گا ایسے راستوں پر جہاں ہر قدم دکھ، روحانی اذیتیں، ناکامی اور تکلیفوں کے خاردار کانٹے بچھے ہیں۔

کیڈٹ محمد اصغر
جماعت یازدہم

عقابی روح

علامہ اقبال کی شاعری کا مخاطب بیشتر نوجوان طبقہ سے رہا ہے انہیں ایسے جوانوں سے محبت تھی جو ستاروں پر کمند ڈالتے ہوں۔ جن کا شباب بے داغ اور ضرب کاری ہو۔ جن کا کردار میدان جنگ میں شیران غالب سے بڑھ کر ہو اور جو صلح میں غزال تاتاری کی طرح رعنا ہوں۔ ان کی آرزو تھی کہ ایسے نوجوانوں کا سوز اسی طرح ہمہ سوز ثابت ہو جیسے نیستان کو خاکستر کرنے کے لئے ایک چنگاری کافی ہوتی ہے۔ اقبال نوجوانوں کے فقر میں شکوہ سلطانی کا پرتو دیکھنا چاہتے ہیں۔ وہ جانتے تھے کہ اگر یہ مٹی نم ہو تو بڑی زرخیز ثابت ہو سکتی ہے۔ نوجوانوں کو عیش و عشرت کی طرف مائل دیکھ کر علامہ اقبال بڑی ذہنی کوفت محسوس کرتے تھے اور ان کی تن آسانی انہیں خون کے آنسو رلاتی ہے۔ وہ نوجوانوں کو ذہنی و فکری اور عملی اخلاقی اعتبار سے بلند دیکھنا چاہتے تھے۔

درمیان ایک پردہ حائل کر دیا گیا اور جب مقررہ وقت کے خاتمے پر پردہ ہٹایا گیا تو معلوم ہوا کہ چینی مصوروں نے ہال کے در و دیوار پر خوبصورت نقش و نگار اور بیل بوٹے بنائے تھے لیکن رومی مصوروں نے ہال کی پتھر کی دیواروں کو آئینہ بنا دیا تھا۔ پردہ ہٹنے کے بعد وہ تمام خوبصورت نقش و نگار جو چینی مصوروں کی تخلیق تھے اپنے پورے حسن و خوبی کے ساتھ سامنے والی دیوار سے منعکس ہونے لگے۔

مولانا رومی یہ واقعہ بیان کرنے کے بعد کہتے ہیں کہ دل بھی ایک پتھر کی دیوار ہے اور انسان اسے گھس کر جس قدر چاہے خوبصورت آئینہ بنا سکتا ہے جس سے اسکی شخصیت میں بھی وہی رنگ اور خوبی نظر آئے گی جو ذاتِ الٰہی میں بدرجہ اتم موجود ہیں۔

حضرت ابن عربی نے دل کو ایک ایسے حوض سے تشبیہ دی ہے جس میں پانچ نالیوں کے ذریعے پانی آتا ہو۔ اس حوض میں پانی کی شفافی کا دار و مدار اسی پانی پر ہے جو ان نالیوں کے ذریعے حوض میں آتا ہے، اگر ان نالیوں میں پانی نہ آئے تو حوض کو بھرنے کا دوسرا طریقہ یہی ہے کہ اس کی تہہ کو کھودا جائے یہاں تک کہ پانی کا شفاف چشمہ پھوٹ پڑے۔ یہی حال دل کا ہے اگر انسان اپنے من میں ڈوب جائے تو وہ سراغ زندگی کو پا جائے۔ اپنے دل میں معرفت الٰہی اور خواص خداوندی کے چشمے کھود کر ہی وہ اپنے دل کو سرچشمۂ ہدایت بنا سکتا ہے۔ اور جب انسان کا دل سرچشمۂ ہدایت بن جائے تو اسکی حیثیت انسان کے جسم روحانی میں سدرۃ المنتہیٰ کی سی ہو جاتی ہے جس سے اس کے تمام اعمال اور زندگی سنور جاتے ہیں اور

وہ اپنے مقصد حیات کو پا جاتا ہے۔ یہی دل کا وہ عالم ہے جو اگر وجود میں آ جائے تو یہ دل انسان کا سب سے بہترین دوست اور کامل رہبر ثابت ہوتا ہے۔

علامہ اقبال دل کو اعلیٰ تعقل کہتے ہیں ان کے فلسفہ میں دل دراصل شدید جذبات اور لطیف ترین احساسات کا مخزن ہے۔ بانگ درا کی ایک نظم عقل اور دل میں جذبے اور عشق کی ماہیت اور مقام کا اندازہ کچھ اس طرح کراتے ہیں۔

تو زمان و مکان سے رشتہ بپا
طائرِ سدرہ آشنا ہوں میں
علم تجھ سے تو معرفت مجھ سے
تو خدا جو خدا نما ہوں میں
ہے تجھے واسطہ مظاہر سے
اور باطن سے آشنا ہوں میں
اس بلندی پہ ہے مقام میرا
عرش رب جلیل کا ہوں میں

دل کی جلا اور بہتری کی حقیقت ایک اور جگہ علامہ اقبال نے کچھ اس طرح بیان کی ہے۔

دل بیدار فاروقی دل بیدار کراری
مِس آدم کے حق میں کیمیا ہے دل کی بیداری

یا

دل بینا بھی کر خدا سے طلب
آنکھ کا نور دل کا نور نہیں

فلسفۂ اقبال سے یہ بات ثابت ہوتی ہے کہ دل بینا انسان کا وہ بہترین دوست ہے جو اسے خاک کی پستیوں سے بلند کر کے اوج ثریا سے بھی اوپر لے جاتا ہے یہی وہ کامل رہبر ہے جسکی رہبری میں چل کر انسان خدا نما اور عرش رب جلیل بن جاتا ہے۔ لیکن دل کی یہ

چند کرداروں کے چہرے میں دینیلکے ہر انسان کا چہرہ دکھا دیا ہے، چند کہانیوں کے حوالے دیکر ہر اس کہانی کا تجزیہ کر دیا ہے جو دنیلکے کسی بھی ملک میں ایک زندہ حقیقت کے طور پر پرستی اور سنائی جارہی ہے۔

مولانا غلام رسول مہر نے اسی معنی میں انہیں "مجدد" کے نام سے یاد کیا ہے وہ شرع اور فقہ کے اعتبار سے تو بہ اصطلاح معروف مجدد نہیں لیکن ادب کی دنیا میں انہیں یہ مقام و مرتبہ یقیناً حاصل ہے یہ اور بات ہے

کہ وہ مذہبی اعتبار سے بھی اپنی شاعری کو ایک خاص نظر سے دیکھتے ہیں اور قرآن حکیم سے استفادے کی دلیل یوں فراہم کرتے ہیں :-

مرے ابیات پُر معنی کی کیا بات
شگفتہ صورتِ آیاتِ قرآن
دلِ انسان پہ کھلتے جارہے ہیں
رموزِ معرفت اسرارِ عرفان

کیڈٹ محمد آصف فاروقی
جماعت دوازدہم

دل سا دوست نہ دل سا دشمن

حدیث نبوی ہے کہ

"وہ گوشت کا وہ لوتھڑا جو انسان کے پہلو میں ہے اگر اسکی اصلاح ہو جائے تو انسان کی اصلاح ہو جائے"۔

اس ارشاد نبوی میں دل سے مراد انسان کے جذبات و احساسات ہیں اگر ان جذبات و احساسات میں پاکیزگی اور طہارت پیدا ہو جائے تو پھر گوشت کا یہ لوتھڑا انسان کے لئے سرچشمہ ہدایت بن جاتا ہے۔

صوفیائے کرام کے نزدیک دل مقام عشق ہے اور جب یہ دل حقیقت میں دل بن جائے تو بقول جگر مراد آبادی

شعر و الہام تو کیا عرش بھی نازل ہو جائے
دل جو اک شے ہے حقیقت میں اگر دل ہو جائے

مولانا روم دل کی حقیقت سمجھانے کے لئے ایک واقعہ بیان کرتے ہیں۔

ایک دفعہ شاہ روم نے چینی اور رومی مصوروں کا مقابلہ کروایا۔ اس مقصد کے لئے انہیں ایک وسیع و عریض ہال میں بھیجا گیا اور ان سے اس ہال کے در و دیوار کو مرصع کرنے کے لئے کہا گیا۔ ہال کی ایک جانب چینی مصوروں نے اپنا کام شروع کیا اور دوسری جانب رومی مصوروں نے ان کے

شاہ صاحب نے چونکہ ردوقبول کی کشاکش میں زندگی کو اپنانے کا درس دیا ہے اس لئے لوک کہانیوں کے نسائی کردار ہی ان کے نقطۂ نظر کی نمائندگی کر سکتے تھے اور انہیں کرداروں کے نفسیاتی مطالعہ کی روشنی میں وہ اس حقیقت کا انکشاف کر سکتے تھے کہ زندگی طلب کا نام ہے جستجو کا نام ہے جبر سے رہائی کا نام ہے۔ اس عشق کا نام ہے جو مطلوب حقیقی کو اپنی روح میں جذب کر لینے سے پیدا ہوتا ہے شاہ صاحب کے کلام کا سب سے روشن رخ یہ ہے کہ ان کا تصور عشق خلا میں معلق نہیں ہے ان کا عشق روح کی تجسیم کو نظر انداز نہیں کرتا وہ ایک محسوس پیکر کے روپ میں ابھرتا ہے اور اپنے جذبات کی شدت سے ایک زندہ قوت بن جاتا ہے وہ ماروی میں وطن پرستی کا شعلہ سرکش بنکر نمودار ہوتا ہے۔۔ تو سسی میں طلب کا دشت بیکراں بنکر پھیل جاتا ہے لیلاں میں کھوئی ہوئی شئے کی جستجو بنکر سرگرداں نظر آتا ہے تو نوری میں وفا کا نور بن کر بکھر جاتا ہے۔

شاہ صاحب نے ان محسوس پیکروں کی نہ صرف داخلی تصویر کشی کی ہے بلکہ ان کے خارجی عوامل کا بھی تجزیہ کیا ہے وہ انسان اور زندگی کے زمینی رشتہ کو کبھی فراموش نہیں کرتے وہ ان تمام محرکات کا بھی بغور مطالعہ کرتے ہیں جو معاشرے کے مختلف مسائل کا سبب ہیں انسانی فطرت کے جتنے بھی رخ دیکھے جا سکتے ہیں شاہ صاحب ان پر روشنی ڈالتے ہیں تاکہ وہ اور نمایاں ہو جائیں انکی شاعری میں زندگی مجرّد حقیقت نہیں بلکہ ایک محسوس حقیقت بنکر نمایاں ہوتی ہے چنانچہ ان کے اشعار میں جہاں لہلہاتے کھیت، سرسبز و شاداب چراگاہیں اونچے اونچے پہاڑ سنسان گھنے جنگل، رواں دواں دریا، ٹھنڈے اور میٹھے پانی کے چشمے اور ایسے صد ہزار مناظر قدرت اپنے جلال و جمال کی نیرنگیوں کے ساتھ رنگ بکھیرتے اور جگمگاتے ملیں گے۔ وہاں مچھیروں، ملاّحوں، حجرہ نشین صوفیوں اور راج محلوں میں زندگی گزارنے والے تاجداروں کے تابناک اور کجلائے ہوئے چہرے بھی نظر آئیں گے جنکی پیشانیوں پر وقت نے اپنی تاریخ لکھ دی ہے۔

شاہ صاحب اس تاریخ کے ایسے مؤرّخ نہیں جو صرف حروف پڑھتا ہے اور انہیں صفحہ قرطاس پر نقل کر دیتا ہے شاہ صاحب نے اپنے عہد کی تاریخ کا مطالعہ بین السطور کیا ہے کیونکہ تاریخ بین السطور ہی میں پوشیدہ ہوتی ہے۔

شاہ صاحب کی کسی بیت کو اٹھا لیجیے۔ وہ بظاہر ایک کردار کے ایک لمحہ کا اظہار ہے۔ لیکن درحقیقت وہ لمحہ پورے عہد پر محیط ملے گا۔ اس عہد کے ہر انسان کا المیہ محسوس ہوگا اور جب ہم اس وقت کی قید سے آزاد کر کے دیکھیں گے تو وہ ہر دور کے ہر انسان کے دل کی دھڑکن میں گونجتا ہوا دکھائی دے گا۔ تاثر کی یہ ابدیت انسانی فطرت کے گہرے مطالعہ اور اسکے اظہار کی غیر معمولی صلاحیت اور قدرت کے بغیر کسی تحریر میں پیدا نہیں ہو سکتی۔ اس کے علاوہ اس بنیادی صداقت کا ادراک بھی اس ابدیت کا لازمی عنصر ہے جو صرف ایک بڑے شاعر ایک بڑے ادیب یا ایک بڑے مفکر ہی کو نصیب ہوتا ہے اس لئے کہ اس کی نظر صرف خارجی عوامل پر نہیں رہتی بلکہ پیش منظر سے پرے آنکھ اوجھل حقیقت پر بھی ہوتی ہے۔ اور جب آنکھ سے اوجھل حقیقتیں محسوس پیکروں کی شکل میں جیتے جاگتے انسانوں کی طرح سامنے آئیں گی تو ان انسانوں کو جغرافیائی حدود کا پابند نہیں کیا جا سکے گا۔ وہ اپنی مخصوص صورت متعین لباس اور لفظ و آہنگ کی نمایاں حد بندیوں کے باوجود اپنی پوری عالمی برادری کے ترجمان نظر آئیں گے۔

شاہ صاحب کی شاعری زمان و مکان کی قیود سے اسی معنی میں آزاد ہے کہ انہوں نے ایک ساعت میں صدیاں سمیٹ لی ہیں

ان کے دکھ سکھ کو سمیٹا انکے خوابوں کو اپنی آنکھوں میں بسایا اور انکی ہر آواز کو اپنے دل کی دھڑکن بنا لیا۔ ہر چند انکی بات کہنے کا پیرایہ تمثیلی ہے۔ جو دوسرے صوفی شعرا میں بھی نظر آتا ہے مگر شاہ صاحب نے اپنی کسی تمثیل کو اجنبی کرداروں سے آباد نہیں کیا انہوں نے ہر کردار اپنی لوک کہانیوں سے منتخب کیا ہے۔ اس عمل سے دو باتیں سامنے آتی ہیں۔ ایک اپنی زمین اور تاریخ سے وابستگی اور دوسری یہ کہ ان کے کلام کے سننے اور پڑھنے والوں کو غیریت کا احساس نہ ہو لب و لہجہ مانوس رہے اور سمجھنے سمجھانے کا انداز عوام کی ذہنی سطح سے بلند نہ ہو جائے۔

شاہ صاحب اپنے لوگوں کو زندگی کی جن حقیقتوں سے آگاہ کرنا چاہتے تھے وہ فلسفیانہ بھی تھیں اور نفسیاتی بھی وہ تصوف کے ایسے نکات سے متعلق تھیں کہ غیر مانوس اور دقیق الفاظ میں انکی افادیت محدود ہو جاتی اور براہ راست دلوں پر کوئی اثر مرتب نہ کر پاتیں چنانچہ شاہ صاحب نے وہ پیرایہ بیان اختیار کیا کہ جاہل سے جاہل آدمی بھی ان کی بات بہ آسانی سمجھ لے بقول میر تقی میر وہ اس حقیقت کو خوب جانتے تھے

شعر میرے ہیں گو خواص پسند
پر مجھے گفتگو عوام سے ہے

شاہ صاحب عوام کے مسائل سے بخوبی آگاہ تھے ان کی نظر اپنے دور کی تاریخ پر بھی اور اس مستقبل پر بھی جس پر گہرا اندھیرا چھایا ہوا تھا سلطنت مغلیہ کی زوال پذیری، نادر شاہ درانی کا حملہ، مغربی اقوام کی مداخلت، مقامی حکمرانوں کی سازشیں اور خانہ جنگیاں۔ یہ ایسے عوامل تھے جن کے سبب پورے ملک میں بے یقینی اور مایوسی کی فضا پھیلی ہوئی تھی عام لوگ طرح طرح کے مصائب کا شکار تھے اور زندگی ایسی الجھنوں میں گرفتار تھی کہ مفر کا راستہ نظر نہ آتا تھا

ایسے دور میں اپنے لوگوں کی حوصلہ افزائی اور مایوس دلوں میں امید کے چراغ جلانا نہایت مشکل کام تھا۔ شاہ صاحب نے اپنے اشعار سے یہ کام لیا اور اپنے خون جگر سے وہ اجالا کیا کہ جسموں کے اندر سمٹی ہوئی تاریک روحیں جگمگا اٹھیں۔

شاہ صاحب صوفی شاعر تھے لیکن وہ تصوف کے اس مسلک کے قائل نہ تھے جو انسانوں کو تارک الدنیا بنا دیتا ہے شاہ صاحب نے اس کے برعکس زندگی کو قبول کرنے کی تعلیم دی ہے وہ "ترک" کے بجائے "طلب" کے طرفدار ہیں ان کے خیال میں "طلب" ایک متحرک روح افروز اور انہماک آفریں عمل ہے کسی چیز کو تلاش کرنے میں جو انتظار لگن اور اضطراب ہوتا ہے وہ اس خوشی سے کم ولولہ انگیز نہیں جو اسکو حاصل کرنے میں میسر آتی ہے۔

شاہ صاحب کی پوری شاعری تلاش اور جستجو کی شاعری ہے اپنے اس مسلک کے اظہار کے لئے انہوں نے لوک کہانیوں سے جو کردار چنے ہیں انکی تخصیص سے بھی اس بات کا سراغ ملتا ہے۔ ان کے بنیادی کردار نسائی ہیں۔ ماروی، سسی، لیلاں، نوری وغیرہ سوال پیدا ہوتا ہے کہ آخر شاہ صاحب نے نسائی کردار کیوں منتخب کئے ہیں۔ اس کے جواب میں ایک جواز تو یہ ہے کہ (سورٹھ اور رائے ڈیاچ کو چھوڑ کر) سندھ کی تقریباً تمام کہانیوں میں نسائی کردار زیادہ فعال اور متحرک ہیں۔

دوسرا جواز یہ کہ عورت ہمارے معاشرے میں محرومی اور جبر کی علامت ہے اور تیسرا اور سب سے بڑا جواز یہ ہے کہ شدت احساس کے باوجود عورت زندگی کو اپنے تمام عذابوں کے ساتھ قبول کرنے کا استعارہ ہے اسکے برعکس ان کہانیوں میں مرد کا کردار اتنا فعال اتنا حساس اور اتنا مجروح نظر نہیں آتا شاید اسکی وجہ معاشرے میں مرد کے عمل اور ردعمل میں پوشیدہ ہو۔

بہرحال یہ الگ بحث ہے کہ ہر لمبی داستان میں یہ بنت مرد کے عورت ایک زندہ حقیقت کیوں بن جاتی ہے۔

جناب شیخ ایاز

وائس چانسلر سندھ یونیورسٹی

شاہ عبداللطیف بھٹائی - ایک ادبی مجدد

جلسۂ یوم لطیف کیڈٹ کالج پٹارو کا خطبۂ صدارت

آج میں اپنی بات کا آغاز مولانا غلام رسول مہر کے ایک اقتباس سے کروں گا۔ شاہ عبداللطیف بھٹائی کی ولادت کا ذکر کرتے ہوئے وہ اپنے مقالے میں لکھتے ہیں۔

شاہ صاحب سنہ ۱۱۰۱ھ یعنی سنہ ۱۶۸۹ء میں پیدا ہوئے گویا ان کی ولادت بارہویں صدی ہجری کے عین آغاز میں ہوئی عوام کے عقیدے کے مطابق صدی کے عین آخر پر مجدد پیدا ہوتے ہیں۔ شاہ عبداللطیف کو کوئی شخص یہ اصطلاح معروف مجدد مانے یا نہ مانے لیکن اس حقیقت میں کوئی شبہ نہیں کہ انہوں نے اپنی شاعری سے سندھی زبان کو زندہ کر دیا۔ آج بڑے بڑے اہل علم صرف شاہ صاحب کی شاعری سے محظوظ ہونے کے لئے سندھی زبان سیکھتے ہیں پھر انکی تعلیم ارباب معرفت کی تعلیم تھی جو اپنی ہمہ گیری کے باعث زمان و مکان کی قیود سے بالا ہوتی ہے جسکے مخاطب محض وہ لوگ نہیں ہوتے جو صاحبانِ تعلیم کے گرد و پیش نظر آتے ہیں بلکہ جس کے مخاطب ہر عہد، ہر دور، ہر ملک اور قوم کے افراد ہوتے ہیں ان کی زبان پر جو کچھ جاری ہوتا ہے وہ انسانیت کا درس ہوتا ہے، آفاقیت کا وعظ ہوتا ہے وہ مردم گری کے سانچے تیار کرتے ہیں۔ انسانوں کو بہتر انسان بناتے ہیں اور اپنی بساط کے مطابق ان میں فرائض کو پورا کرنے کا شوق اور ولولہ پیدا کر دیتے ہیں جسکے لئے خدا پیغمبروں کو دنیا میں بھیجتا ہے۔

اس اقتباس کی روشنی میں شاہ صاحب کے دور اور انکی شاعری کا جائزہ لیا جائے تو بلاشبہ انکی شخصیت علامہ اقبال کے اس مصرعہ کے مصداق نظر آتی ہے۔

پیغام بری کرد و پیمبر نتواں گفت

علامہ اقبال نے ایک اور جگہ اپنی شاعری کے بارے میں ایک پتے کی بات کہی ہے۔

مری نوائے پریشاں کو شاعری نہ سمجھ
کہ میں ہوں محرم راز درون میخانہ

شاہ صاحب بھی رموز حیات و اسرار کائنات کے ایک ایسے ہی محرم تھے انہوں نے بھی انکشاف حقیقت کیلئے شاعری کو وسیلہ بنایا تھا۔ بقول میر تقی میر۔

کیا تھا شعر کو پردہ سخن کا
وہی آخر کو ٹھہرا فن ہمارا

اور اس فن کو ہر عظیم شاعر کی طرح شاہ صاحب نے بھی اپنے افکار سے مالا مال کر دیا۔

شاہ صاحب نے بیان و اظہار کا جو قرینہ سندھی شاعری کو عطا کیا ہے اسکی سب سے بڑی خوبی یہ ہے کہ اس میں کہیں پیوند کاری نظر نہیں آتی۔ انہوں نے جتنے الفاظ جتنے محاورے اور جتنے استعارے استعمال کئے وہ اسی سرزمین کے دامن سے چنے انہوں نے اپنی زمین کی تہذیب و تاریخ کو اپنی ذات میں جذب کیا اس زمین پر بسنے والے انسانوں کے دلوں میں جھانکا

ترتیب

مضامین

		صفحہ
شاہ عبداللطیف بھٹائی - ایک مجدد (جلسۂ یوم لطیف کیڈٹ کالج پٹارو کا خطبہ صدارت)	جناب شیخ ایاز	۳
دل سا دوست نہ دل سا دشمن	محمد آصف فاروقی	۶
عقابی روح	محمد اصغر	۸
دم ہوتی تو کیا ہوتا	انوار الٰہی	۱۱
وہ صبا رفتار	سہیل مسعود	۱۵
سبحان اللہ	ناصر محمود	۱۸
گیند کی واپسی	فرقان الدین	۲۱
اس سادگی پہ کون نہ مر جائے	راشد نبی	۲۲
پڑیے گر بیمار	ناصر احمد	۲۴
چلے جو شہر وفا سے	عرفان شکر	۲۶
زمین کا نوحہ	فلائنگ افسر عزیز	۲۸

حصۂ اردو

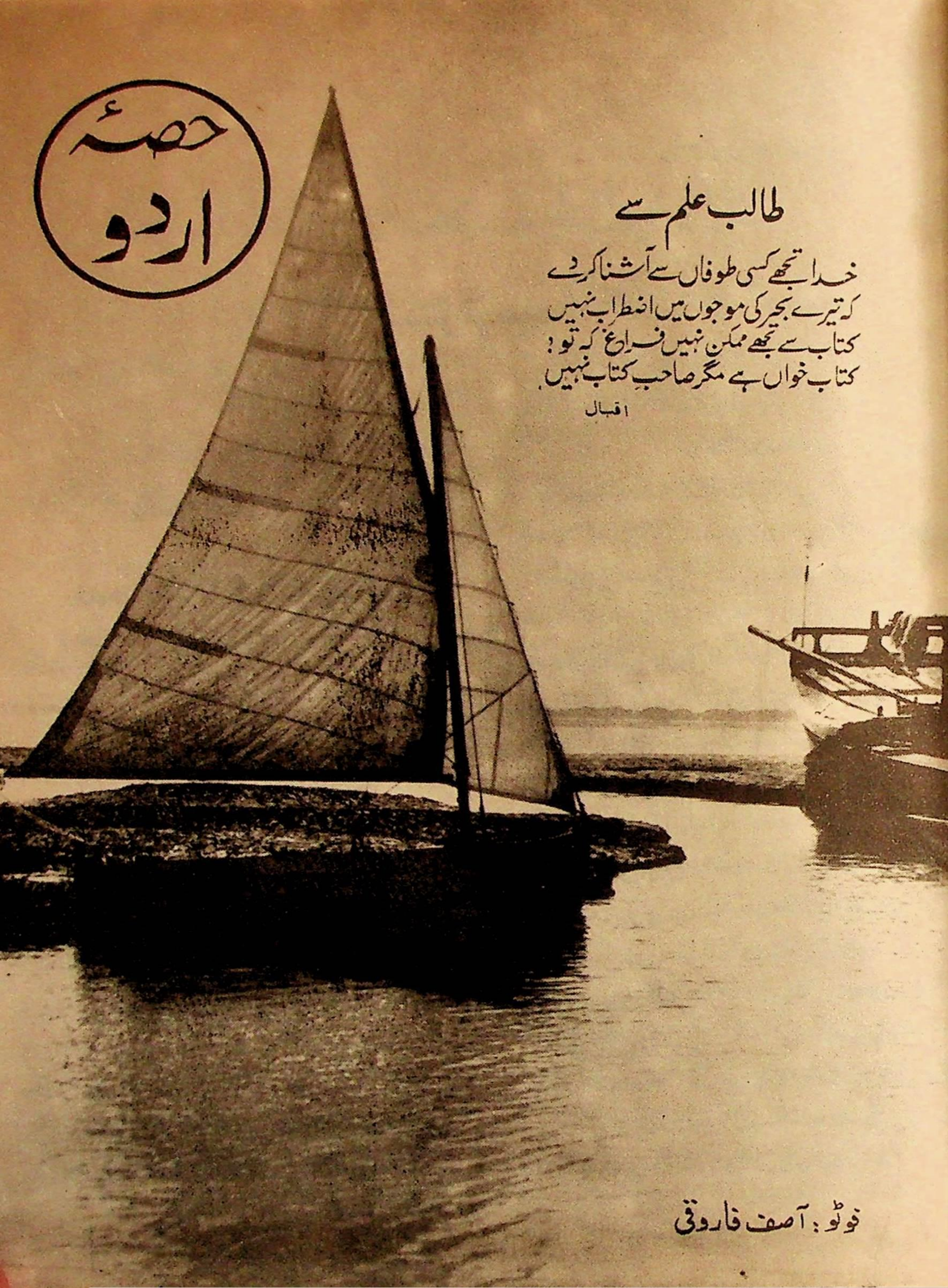

طالب علم سے

خدا تجھے کسی طوفاں سے آشنا کر دے
کہ تیرے بحر کی موجوں میں اضطراب نہیں
کتاب سے تجھے ممکن نہیں فراغ کہ تو
کتاب خواں ہے مگر صاحبِ کتاب نہیں

اقبال

فوٹو: آصف فاروقی

کیڈٹ

کیڈٹ کالج پٹارو